

Forum za sigurnosne studije (FoSS)
Forum for Security Studies

Forum za sigurnosne studije

IZDAVAČ: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
– Centar za međunarodne i sigurnosne studije (CeMSS)

ZA IZDAVAČA: izv.prof.dr.sc. Andrija Henjak

GLAVNA UREDNICA: Ružica Jakešević

IZVRŠNA UREDNICA: Marta Zorko

ADRESA UREDNIŠTVA

Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb

TEL: +385 1 4642 000

FAKS: +385 1 4655 316

E-MAIL: godisnjak.foss@gmail.com

UREDNIŠTVO

Robert Barić, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Slavko Barić, Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“, Zagreb

Goran Bašić, Institut društvenih znanosti, Beograd

Vlatko Cvrtila, Sveučilište VERN, Zagreb

Nemanja Džuverović, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Beogradu

Anton Grizold, Fakultet društvenih znanosti Sveučilišta u Ljubljani

Ružica Jakešević, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Damir Kapidžić, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Sarajevu

Lidija Kos-Stanišić, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Đana Luša, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Dario Malnar, Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“, Zagreb

Robert Mikac, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Mirza Smajić, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Sarajevu

Tibor Szvircsev Tresch, Švicarska vojna akademija

Siniša Tatalović, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Vladimir Vuletić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Beogradu

Marta Zorko, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Mitja Žagar, Fakultet društvenih znanosti Sveučilišta u Ljubljani

DIZAJN: Ruta

LEKTURA I KOREKTURA: Ružica Jakešević

TISAK: Tiskara Zelina d.d.

Časopis izlazi jednom godišnje.

Cijena broja: 7 EUR

Naklada: 100

**Forum za
sigurnosne
studije
(FoSS)
Forum for
Security Studies**

ZNANSTVENI GODIŠNJAK
Fakultet političkih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu
Centar za međunarodne i sigurnosne studije
God. 6, br. 6, 2022.

Sadržaj

- 6 ROBERT BOŠNJAK:**
Suzbijanje ekstremizma i civilno društvo
- 33 IVO JOSIPOVIĆ i ANA JERKOVIĆ:**
Europska unija kao velesila: budućnost ili utopija –
Tranzicija EU-a u Sjedinjene Države Europe
- 61 DARKO MARTINOVIĆ:**
Istočno partnerstvo i politika proširenja EU-a u kontekstu
rata u Ukrajini
- 89 BRUNO RUKAVINA:**
Poluotok Krim – geopolitički i geostrateški osvrt na
prošlost, sadašnjost i budućnost
- 119 BORKO IVANKOVIĆ:**
Kineska prisutnost na Zapadnom Balkanu u kontekstu
sukobljenog multipolarnog svijeta
- 153 GORAN DŽIDIĆ:**
Iregularne migracije i sigurnost: tranzitne zemlje na
balkanskom pravcu migracija za vrijeme i nakon
migracijske krize 2015./2016. godine

PREGLEDNI RAD

Robert Bošnjak*

Suzbijanje ekstremizma i civilno društvo

Korjenite društvene promjene ne događaju se djelovanjem vlasti, nego nakon što se civilno društvo, savjest jedne zemlje, počinje uzdizati i zahtijevati, zahtijevati, zahtijevati promjene. – Joe Biden

* Dr. sc. Robert Bošnjak, neovisni istraživač. E-MAIL: bosnjakr@gmail.com

SAŽETAK: Moderne države širenje ekstremizma onemogućavaju poštivanjem načela trodiobe vlasti, političke reprezentacije, poštivanja zakona, jamčenja ljudskih prava, zaštite ugroženih manjinskih skupina, slobode medija i građanskog udruživanja. No, budući da je suzbijanje ekstremizma u slobodnim društvima izuzetno složen proces, državnim strukturama potrebna je stalna pomoć civilnog sektora kako bi uspješno mogle najprije prepoznati, a potom i učinkovito suzbijati ekstremizam, koji se pokazuje sve većim izazovom za liberalne demokracije. Iako je suzbijanje ekstremizma primarno zadatak države i njenih institucija, radom se pokazalo kako neizostavnu ulogu u tom procesu imaju građani organizirani kroz civilno društvo.

KLJUČNE RIJEČI:
**ekstremizam, liberalna
demokracija, suzbijanje
ekstremizma, civilno
društvo**

Uvod

8

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

Suzbijanje ekstremizma u liberalnim demokracijama složen je društveno-politički fenomen, za koji se podrazumijeva da je odgovornost na državi i njezinim preventivno-represivnim aktivnostima. Promatranjem suprotstavljanja ekstremizmu isključivo iz ove perspektive, ostaje nejasno treba li u tim procesima uopće sudjelovati civilno društvo ili je dovoljno da se ono bavi onim društvenim izazovima u kojima država ne može ili ne želi participirati. Dodatan problem je i činjenica da suzbijanje ekstremizma nije (niti može biti) zapisano u jednom propisu, što svakako usložnjava detekciju najvažnijih sudionika u tim procesima. Naime, moderne države (više) nisu samo skup institucija koje slijepo provode zakone ili odluke svojih vođa, nego puno više od toga, a bez građana koji ih permanentno nadograđuju, osuđene su na dekadenciju u pravcu autokracije, tiranije pa čak i totalitarizma. No, činjenica je i da liberalno-demokratska paradigma dopušta (postupne) izmjene priznajući time da nije savršena ni dovršena, kao što se to (pogrešno) tvrdilo za brojne ranije političke sustave. Upravo je izostanak dogmatizma liberalnih teoretičara omogućio u povijesti nezabilježen ekonomski prosperitet čije blagodati, nažalost, uživa samo manjina svjetske populacije. Naime, paradigmataska promjena kojom je liberalizam u središte svoje pozornosti stavio čovjeka kao najmanju jedinku društva, povukla je za sobom i nužno participiranje svakog pojedinog građanina s ciljem izgradnje bolje države koja im mora služiti, a ne (kao ranije) biti sama sebi svrha. Istovremeno, inzistiranje na afirmaciji ljudske slobode kao najvažnijeg načela rezultiralo je manifestacijama nebrojenih misli i ideja (od kojih su neke i ekstremističke), a što zapravo predstavlja osnovu liberalizma. Nije tajna kako su liberalne demokracije osjetljive na prodor ekstremističkih ideja koje ponekad vrlo brzo mogu pronaći sljedbenike i potom se pokušati izboriti najprije za politički opstanak, a potom i za pokušaj dolaska na vlast. Pojave ekstremizma u društvu, koliko god su nepoželjne i potencijalno rizične, ipak podrazumijevaju pluralizam, poštivanje ljudskih sloboda i prava na slobodan izbor, zbog čega je i toliko važno uspješno suzbijanje ekstremizma.

Najveći izazov uspješnom suzbijanju ekstremizma zapravo se nalazi u njegovoj identifikaciji, odnosno u prepoznavanju načina manifestiranja unutar društva, zbog čega su moderne države (između ostalog) stvorile ustave, zakone i strateške dokumente kao temelja njihovog institucionalnog djelovanja. Stoga, sagledavanju odnosa civilnog društva i suzbijanja ekstremizma nije moguće pristupiti dok se ne utvrde državni načini odgovora na pojave ekstremizma, o čemu je riječ u prvom poglavlju. Tako se najprije utvrđuje kako se moderne države mogu suprot-

stavljati pojavama ekstremizma u društvu putem četiri različita okvira, da bi se potom moglo pristupiti istraživanju uloge civilnog društva u tomu. Slijedom navedenog, nameće se i pitanje, ako su vlasti identificirale, propisale i zabranile neželjene ekstremističke pojave, koju ulogu onda u tome može imati civilno društvo? Odgovor na ovo pitanje pruža se raspravom unutar drugog poglavlja gdje se djelovanje nevladinog sektora spram suzbijanja ekstremizma promatra iz tri različite perspektive – zaštite od ekstremizma vladajućih, zatim kroz borbu protiv ekstremizma *odozdo*, i u konačnici, kroz važnost društveno-korisnog aktivizma kao pomoći čitavoj zajednici u odnosu prema ovoj nepoželjnoj pojavi. Pritom je potrebno naglasiti kako su pojmovi ekstremizam, njegovo suzbijanje i civilno društvo smješteni unutar liberalno-demokratske paradigme i da bi njihovo promatranje izvan tog okvira uvelike promijenilo značenje, a samim time i sadržaj ovog rada.

Kako suzbijati ekstremizam?

Promatran iz liberalno-demokratske paradigme, u svojoj suštini ekstremizam je nasrtaj na temeljna ljudska prava (pojedince ili neke društvene skupine) popraćen željom za postizanje političke asimetrije koja stremi k derogiranju/promjeni ustavnih odrednica države i njezinih institucija (Bošnjak, 2022: 18). Stoga je očekivano da je suzbijanje ekstremizma vrlo specifičan društveni proces koji moderne liberalne demokracije teško mogu uspješno provoditi ako za to nemaju potporu svojih građana. Downs (2012: 10) ga je nazvao demokratskim paradoksom *toleriranja netolerantnog*, jer svaki pojedinac ima pravo na slobodu ispoljavanja misli, a svaka grupacija građana ima pravo na okupljanje, sve dok se time ne ugrožavaju prava drugih. Spomenuti koncept proizlazi iz Lowensteinove (1969: 348 cit. prema Velički, 2007: 41) *demokratske dileme* kao problema ograničenja političkih sloboda u svrhu zaštite demokratskih vrijednosti. Riječ je o dvojbi pred kojom se nalazi svaka država nakon što joj zaprijeti ekstremistička opasnost. Černý (2007b: 59 cit. prema Tomášiková i Kubišová, 2012: 230) takve tendencije opisuje kao pokušaje „penetracije antidemokratskih vukova u demokratsko društvo... jer se u mnogo primjera pokazalo kako demokratske slobode mogu biti iskorištene za destrukciju same demokracije“. Ako se država odluči braniti svim sredstvima i pritom uskrati napadačima uporabu demokratskih prava, postupa protivno načelima slobode na kojima i sama počiva. No, u slučaju ustrajavanja na osnovnim demokratskim načelima, može djelovati u korist svojih neprijatelja, riskirajući tako vlastitu egzistenciju. Iako se može osnovano tvrditi da je demokratska nedoumica *toleriranja netolerantnog* svojevrsna *Ahilova peta* liberalnih

demokracija, ono je istovremeno i njihova *najjača karika* jer dopuštanje egzistencije svim društvenim skupinama onemogućava mobiliziranje prijeko potrebnih masa za uspješno ostvarivanje ekstremističkih ideja. S druge strane, neliberalne države, posebice one totalitarnog karaktera, prema ekstremizmu se, promatranog isključivo iz vlastitog diskursa (što može biti druga ekstremistička ideologija, ali i liberalno-demokratske ideje), u pravilu odnose ili indiferentno ignoriranjem tih pojava u društvu ili pak preagresivno u smislu nasilne eliminacije (političke ili čak fizičke) vlastitih građana koji su se s njima identificirali. Stoga liberalne demokracije odabiru različite preventivne i represivne alate za suzbijanje ekstremizma kao što su prilagođena izborna pravila, specifična zakonska ograničenja, odgovarajući obrazovni procesi, pravilno medijsko izvještavanje o pojavama ekstremizma i različite ekonomske inicijative koje će onemogućiti širenje ekstremističkih ideja unutar društva (Downs, 2012: 4). Sukladno Neumanovom (2018: 167) tumačenju, koji dijeli Popperov strah¹ od neograničenog *toleriranja netolerantnog*, balans između djelovanja i nedjelovanja prema ekstremistima vrlo je teško pronaći i svako ga društvo/država mora odrediti za sebe.

Prema Guiorau (2013: 20), prva sastavnica zaštite od ekstremizma mora biti utemeljena na Rousseauovom (2018) principu *društvenog ugovora* prema kojemu pojedinac u zamjenu za prihvaćanje društvenih pravila očekuje zaštitu i sigurnost. Dakle, čovjek koji svjesno ulazi u asocijaciju s drugim ljudima očekuje pravo izražavanja nezadovoljstva prema zajedničkim zakonima bez straha od nasilja većine. Međutim, ukoliko taj pojedinac prekrši zajednički dogovor, utoliko država mora pružiti primjeren odgovor te ga kazniti što je blaže moguće, ali opet dovoljno da on (ili netko drugi) odustane od ponovnog pokušaja. Pritom društvo ne smije upasti ni u zamku toleriranja ekstremističkih ideja koje mogu ugroziti prava ostalih, neovisno jesu li te ideje prihvaćene od strane većine ili proizlaze iz bilo koje vjere, kulture ili tradicije. Jović (2017: 296) tvrdi kako su moderni i ujedno osnovni elementi suzbijanja ekstremizma ugrađeni u svaku liberalno-demokratsku državu unutar konceptata trodiobe vlasti, konsocijacijske demokracije, federalizma, individualnih prava i vladavine prava, članstva u međunarodnim organizacijama te u konačnici kroz stvaranje EU kao alternative suverenosti, čija je pogrešna interpretacija uzrokovala mnoge ratove u prošlosti. Navedenom se može pridodati još jedan neizostavan uvjet prema kojemu demokracija

1 „Ako dopustimo neograničeno toleriranje onima koji su netolerantni, nespremnost na obranu slobodnog društva može najprije uništiti njegove tolerantne pripadnike, a potom i toleranciju s njime. Stoga moramo, u ime tolerancije, uzeti si za pravo da ne toleriramo netolerantno.“ (Popper 1998b: cit. prema Neuman, 2018: 167)

ne može uspjeti ako građani te države i sami nisu demokrati (Velički, 2007: 45), a što se iznova potvrđuje neuspješnim *izvozom* demokracije u države trećeg svijeta (i neke istočnoeuropske), gdje takvi pokušaji često dovode do dolaska na vlast ekstremistički nastrojenih etničkih, vjerskih ili ideoloških skupina predvođenih jednim diktatorom ili nekom elitom.

Obranu demokracije od ekstremizma prezentirao je Capoccia (2005: 49 cit. prema Downs, 2012: 29) prilikom izučavanja tih procesa u međuratnoj Europi, a koji su primjenjivi i danas. Prema njemu, prvotni cilj svakog od načina suzbijanja ekstremizma mora biti onemogućavanje tzv. *efekta grude snijega* kojom se pojava ekstremizma malih razmjera može u relativno kratkom roku pretvoriti u ozbiljnu prijetnju za demokratski sustav. Njegovo istraživanje postavilo je četiri različita modela suzbijanja:

1. *Ratoborna mjera* (agresivna, kratkoročna) je usmjerena u pravcu ograničavanja političkih i građanskih prava grupacijama koje se doživljavaju opasnim za opstanak demokracije;
2. *Čisteća mjera* (agresivna, dugoročna) vuče korijene iz autoritativne prošlosti današnjih demokracija, a podrazumijeva progono arhitekata i administratora ekstremističkih stavova;
3. *Inkorporacijska mjera* (prilagodljiva, kratkoročna) svjesno želi uključiti ekstremističku opoziciju u demokratski sustav s ciljem paralelnog oslabljivanja njihovog djelovanja i podizanja legitimnosti režima i povećanja građanske potpore;
4. *Edukativna mjera* (prilagodljiva, dugoročna) kreće se u smjeru ukupnog jačanja demokratskih vrijednosti i vjerovanja u društvo kao bedema prema svim budućim zadiranjima s marginalnog političkog spektra.

Capoccia (2005: 245 cit. prema Downs, 2012: 29) zaključuje kako današnja kompleksna društva moraju biti osviještena o nužnosti interakcije liberalnih demokrata i ekstremista, odnosno da vlasti u odnosu prema ekstremizmu moraju izbjegavati izravnu konfrontaciju i vješto balansirati između strategije *čistih ruku* i *konstruktivnog suočavanja*. Primjerice, Macklem (2006: 512 cit. prema Downs, 2012: 30) smatra kako ratoborna mjera zapravo onemogućava miroljubivo suzbijanje ekstremizma, čime prijete i samom demokratskom sustavu koji ju primjenjuje. Međutim, ako se ona čvrsto poveže s ustavnim patriotizmom, moguće ju je upotrijebiti na način da se svi njezini instrumenti zakonski iskoriste za očuvanje liberalnog poretka, a što je vidljivo na primjeru današnje Njemačke² (Minkenberg, 2006: 26 cit. prema Downs, 2012:

2 Njemačka se služi u velikoj mjeri ustavnopravnim i kaznenopravnim sredstvima suzbijanja (ponajviše desnog) ekstremizma, o čemu svjedoči i velik broj zabranjenih ek-

30). Spomenuti instrumenti podrazumijevaju zabranu političkih stranaka, kriminalizaciju ekstremističke propagande i ograničavanje javnih okupljanja, jer je ratoborna strategija suzbijanja ekstremizma okarakterizirana kao beskompromisna borba protiv svih izazova, čak i po cijenu narušavanja temeljnih liberalno-demokratskih prava. Taj tip odnosa spram ekstremizma je zaokupljen pružanjem odgovora na ekstremističke izazove i ne trudi se identificirati uzroke njihova nastanaka. U skladu s navedenim, *ratoborne demokracije* se razlikuju od *imuniziranih demokracija* koje, pak, krasi snažno civilno društvo obogaćeno visokim društvenim kapitalom kao svojevrsnim cjepivom koje preventivno djeluje na ekstremizam i eliminira taj fenomen prije nego uopće dobije priliku za ulazak u političku arenu (Pedahzur, 2001: 345-347 cit. prema Downs, 2012: 30). Dakle, strategije suzbijanja ekstremizma, ako žele biti uspješne, moraju započeti tamo gdje ekstremizam i nastaje, odnosno trebaju provoditi ciljane prevencije i uočavati njegove uzroke. Iz prezentiranoga je jasno da je znanstvena rasprava na temu suzbijanja ekstremizma podijeljena na niz teorijskih i praktičnih modela podijeljenih u psihološke, sociološke, politološke i integrativne pristupe (Velički i Perković, 2010: 1171). Odnosno, može se reći kako se politika suzbijanja ekstremizma prožima unutar više različitih domena kao što su zaštita temeljnih ljudskih prava, politika javnog reda i mira, sudska politika, kaznena politika, politika odnosa prema manjinama, obrazovna politika i dr. U njihovom kreiranju vodeću ulogu imaju izvršna i zakonodavna vlast, a tijela državne uprave su nositelji njihovog provođenja. U tom procesu, posebice iz konteksta konfrontacije s pojavama ekstremizma, neizostavan je i širi društveni kontekst izvan domene vladajućih struktura kao što su mediji, ekonomski akteri, civilno društvo, znanstvene i obrazovne ustanove, neparlamentarne stranke, međunarodni vladini i nevladini akteri, građani i ukupna javnost. Svi oni, u većoj ili manjoj mjeri, sudjeluju u kreiranju i provođenju javnih politika, utječu na shvaćanja i gradacije javnih problema te procjenjuju mogućnost primjene rješenja (Petek, 2012: 41). Prema Đurin (2018: 156), sve javne politike, posebice one koje se odnose na suzbijanje ekstremizma, bit će uspješne samo ako su utemeljene na demokratskim principima, participativnom i inkluzivnom upravljanju, odnosno na političkom angažmanu većine građana. Jedino takvo upravljanje sprječava nepotrebno stvaranje hijerarhije i različitih odnosa moći, ne oslanja se na paternalizirajuću državu i od građana zahtijeva političku mobilizaciju. Naime, korištenje isključivo

stremističkih organizacija, pazeći istovremeno kao liberalno-demokratska država na opasnost koje te mjere predstavljaju za samo ustavno ustrojstvo države. (Velički i Perković, 2010: 1175)

represivnog sustava ne djeluje, a ako se primjenjuje izvan demokratskih okvira, može biti štetno za proces suzbijanja ekstremizma, odnosno kontraproduktivno (De Goede i Simon, 2013 cit. prema Prislan i dr., 2020: 225).

Za prikaz mjera konkretne zaštite demokracije od ekstremizma Velički (2007: 45-47) je analizirao primjer današnje SR Njemačke, koja zbog iskustava neuspjeha u borbi s političkim ekstremizmom iz vjerske Njemačke ima više mehanizama za onemogućavanje širenja ove pojave u društvu. Kako to Raos (2020) interpretira, radi se o konceptu *borbene demokracije* kojim se društva štite rezanjem prava protivnicima koji ih napadaju. Tako zamišljena slobodna država naprosto ne želi svojim osporavateljima i rušiteljima omogućiti mehanizme kojima je mogu uništiti. Naglasak je stavljen na preventivno, a ne na reaktivno ili prohibitivno djelovanje. Primjerom očuvanja njemačke liberalne demokracije, on najprije izdvaja Ustavni sud za zaštitu svih temeljnih i građanskih prava. Potom navodi sigurnosno-obavještajnu zaštitu od protuustavnog djelovanja koja može zabranjivati i političke stranke te u konačnici izdvaja građansko obrazovanje utemeljeno na znanstveno-stručnoj podlozi kako bi se u cijelom društvu konstantno podizala svijest o opasnostima raznoraznih ekstremizama. (ibid.) U suštini, radi se o metodama koje su Billing i Klump (1993., 1997., 2004 cit. prema Velički, 2007: 46) podijelili na *ustavnopravnu*, *kaznenopravnu*, *administrativnu* i *diskurzivnu* zaštitu demokracije, a čiji se elementi mogu pronaći u svim liberalno-demokratskim državama.

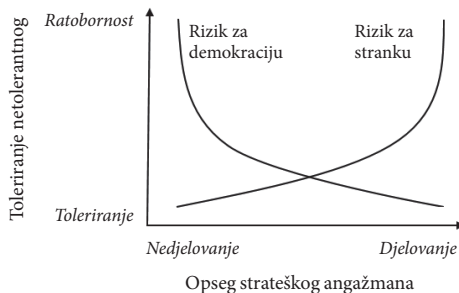
Ustavnopravna zaštita

Bitan korak protuekstremističke politike u većini slučajeva je zaštita demokracije putem ustavnog inženjeringa. Liberalne snage su stoga svjesno stvorile ukorijenjenu demokratsku političku kulturu koja uglavnom odbija suradnju s ekstremistima, a taj je konsenzus projiciran i u pravnom sustavu. Manifestira se u ciljanom bipolarnom političkom uređenju, kao i u sustavu za uravnoteženje raspodjele moći (*checks and balances*³), koji zajednički onemogućuju stjecanje previše samovolje bilo kojem pojedincu ili nekoj društvenoj skupini. Ustavni poredak svjesno je kruto postavljen kako bi se izbjegle česte izmjene i dopune, odnosno zloupotreba promjena u korist jednog političkog dionika. Jedan od

3 Riječ je o podjeli poluga vladavine da bi se svaki dio po potrebi mogao usprotiviti odlukama drugih, s ciljem osiguravanja transparentnosti i onemogućavanja dominacije bilo koje od razina vlasti. Ovo je vrlo važno načelo ravnoteže za funkcioniranje političkog sustava uspostavljenog na načelima trodiobe vlasti. (Da Ros i Taylor, 2021: 3-20)

elemenata onemogućavanja stjecanja previše vlasti neke društvene skupine, a samim time i suzbijanja ekstremizma, je i vladavina zakona te posljedica trodioba vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu. Navedeno Havel (2015: 66) povezuje s odvojenošću crkve i države, *laicizacijom* državnih institucija, jednakošću pred zakonom, zabranom diskriminacije, pluralizmom, vjerskim i građanskim slobodama, zaštitom manjina, razvojem civilnog društva te jednakošću spolova. Stoga je prilikom odabira načina suzbijanja nužna osviještenost o složenosti ekstremizma kao fenomena koji ima zakonske, socijalne, političke i ekonomske elemente (Filipov i dr., 2016: 1), odnosno svaka liberalna demokracija mora biti spremna suprotstaviti se ekstremističkim pozicijama i prije nego njihovi zagovaratelji prekrše zakon (Velički i Perković, 2010: 1171).

Ustavno-pravna zaštita podrazumijeva i zabranu ekstremistički nastrojenih građanskih udruga i političkih stranaka te zaštitu demokratskih izbornih pravila. U slučaju uspješnog etabriranja ekstremistički nastrojenih stranaka na političkoj sceni, raste i opasnost od njihovog preuzimanja vlasti. Navedeno je kroz model suzbijanja ekstremizma unutar samih političkih stranaka obradio Downs (2012: 30-47) razlaganjem više razina opasnosti za liberalno-demokratsko ustrojstvo. Ovo je važan segment suzbijanja ekstremizma jer sukladno Bretonu (2002 cit. prema Đorić, 2012: 51) ekstremizam uvijek stremi k stvaranju političke asimetrije što može rezultirati teškim posljedicama za društvo. U tom slučaju, borba protiv ekstremista može biti suprotstavljane određenoj politici, nedopuštanje generiranja kontroverznih politika ili pak onemogućavanja stjecanja vlasti (Simeunović, 2009: 156), a složenost tog pristupa grafički je prikazao Downs (2012: 48):

GRAFIKON 1. Strateški rizici za umjerene stranke i kvalitetu demokracije

Izvor: Downs (2012: 48)

U grafikonu je vidljiv progresivan porast/pad rizika za liberalne demokracije od pojave ekstremizma unutar legalnih političkih stra-

naka. Pritom je Downs suprotstavljajući ekstremizmu u sagledavanom kontekstu podijelio na dvije razine – *tolerantnu* i *ratobornu*. Tolerantna perspektiva izbjegava neposrednu i agresivnu konfrontaciju s ekstremističkim strankama njihovom inkorporacijom i suradnjom s nekim dijelovima umjerenog političkog spektra. Takav konstruktivni pristup u pravilu narušava ugled ekstremista unutar dotadašnjih birača koji ih nerijetko doživljavaju kao stranke koje su prodale svoju *ideološku dušu* za dolazak na vlast. S druge strane, strategije suočavanja s ekstremističkim strankama iz ratoborne perspektive jesu:

- ignoriranje koje se svodi na nečinjenje i pokušaj onemogućavanja dotoka neophodnog *goriva* javne potpore kako bi se izgnane stranke same od sebe ugasile;
- izmjena pravila igre u smislu izbornog inženjeringa i zakonskog manevriranja kako bi se očuvale *čiste ruke* prilikom suzbijanja ekstremizma (povećanje izbornog praga koji ekstremističke stranke zbog nedostatne biračke potpore ne mogu prijeći, sanitarni kordon u vidu političke izolacije i potpunog izbjegavanja političkog koaliranja i eliminacije iz bilo kakvog participiranja u vlasti i zakonska ograničenja kroz onemogućavanje korištenja kontroverznih naziva, simbola, slogana, publikacija i sl.)
- sudska zabrana političkog djelovanja ekstremističkih stranaka i njihovo prisilno uklanjanje iz političkog života uz pomoć represivnih institucija.

Kazneno-pravna zaštita

Većinu današnjih liberalno-demokratskih država karakterizira slogan da *nema bezuvjetne slobode neprijateljima slobode*, kao odnosu prema ekstremizmu između vrijednosno-relativističkog i autoritativnog pristupa usmjerenog prema različitim varijantama ekstremizma.

Suzbijanje ekstremizma iz perspektive sankcioniranja prekršitelja obuhvaća različite norme posredno ili neposredno povezane s ekstremizmom, odnosno sve delikte s ekstremističkom pozadinom. Tako Guiora (2013: 7, 17) upozorava da su, za razliku od pojedinaca koji počine kazneno djelo, aktivnosti ekstremista neposredno usmjerene na urušavanje liberalno-demokratskih društava, zbog čega opasnost koju oni predstavljaju – neovisno o tomu bili nasilni ili nenasilni – značajno prelazi granicu konkretnog akta koji planiraju učiniti. Dakle, prema tome gledištu, žrtva može biti ustavno ustrojstvo države, pa čak i šira međunarodna zajednica, ako se izazove ratni sukob. Zbog toga, suzbijanje ekstremizma predstavlja specifičan izazov na koji slobodna druš-

tva moraju znati pružiti primjeren odgovor, što doslovno znači kako je potrebno odrediti do koje mjere se može tolerirati nečija netolerancija i po kojoj cijeni. Kazneni zakon stoga predstavlja najvažniji element kaznenopravne zaštite i neizostavan je segment sankcioniranja osoba koje ugrožavaju liberalno-demokratske vrednote kao *ultima ratio societatis*⁴. Iako postoje i drugi mehanizmi koji u većini slučajeva mogu predstavljati dovoljan mehanizam zaštite društva i prava pojedinaca, odgovarajuća inkriminacija kaznenih djela povezanih s ekstremizmom ima simboličko značenje jer štiti obilježja modernih demokratskih društava (Munivrana Vajda, 2013: 142).

Ovaj segment predstavlja neizostavan element suzbijanja ekstremizma, što je potvrdila i EU koja je 2007., nakon višegodišnjih pregovora s državama članicama, donijela odluku o harmoniziranju nacionalnih zakonodavstava i sudske prakse u postupcima javnog poticanja na nasilje ili mržnju i poricanja ili opravdavanja genocida te zločina protiv čovječnosti koje je utvrdio međunarodni kazneni sud (Matić, 2007: 178). Okvirna odluka o rasizmu i ksenofobiji obvezuje države članice da svojim zakonodavstvom inkriminiraju tri kaznena djela. Najprije se radi o javnom poticanju na nasilje ili mržnju prema skupinama ili pojedincima na temelju rase, boje kože, vjere, porijekla i nacionalne ili etničke pripadnosti. Također, države moraju propisati kažnjivost javnog poticanja na nasilje ili mržnju počinjenog javnom distribucijom pamfleta, slika ili kakvog drugog materijala. Konačno, predviđa se kažnjivost javnog odobravanja, negiranja ili trivijaliziranja genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i agresije počinjenih prema skupini ili njenom članu ako je takvo odobravanje, negiranje ili umanjeње počinjeno na način da se može potaknuti nasilje ili mržnju prema toj skupini ili njenom članu (Okvirna odluka 2008/91/JHA cit. prema Munivrana Vajda, 2013: 134). Onemogućavanje ekstremističkih tendencija u društvu usmjereno je k restrikcijama slobode govora i propagandnih aktivnosti neprijatelja demokracije. Loewenstein (1937: 417-432) smatra kako je sloboda govora najizloženije pravo koje protivnici demokracije često zloupotrebljavaju protiv nje same, a zbog čega je nužno kontroliranje ostvarivanja tog prava. Ograničavanje slobode na određenim razinama nužno je sagledavati u kontekstu opasnosti i posljedica koje mogu nastupiti ako se takve ideje mogu slobodno promovirati. Stoga je potrebno za svaki pojedini slučaj širenja ekstremističkih ideja uvijek moći procijeniti u kojim okolnostima je nešto rečeno i predstavlja li to zbog toga opasnost na koju država mora reagirati. Navedeno se u današnjim društvima može vidjeti prilikom javnog izražavanja mržnje prema odrede-

4 Posljednje sredstvo koje društvo ima na raspolaganju.

nim skupinama, pripremnih radnji za podrivanje demokratskog ustrojstva i kroz iskazivanje spremnosti za nasilne metode neslaganja od kojih je najpoznatiji terorizam (Bartoň 2002: 156-157 cit. prema Tomášiková i Kubišová, 2012: 230). Povezano s onemogućavanjem prava na slobodu govora, može se izdvojiti i restrikcija slobode političkog okupljanja koja se mogu ograničiti ako se procijeni da bi takav skup mogao biti organiziran u cilju subverzivnih aktivnosti (Tomášiková i Kubišová, 2012: 230). Naime, okupljanja ekstremista u velikom broju naprosto su rizik za svaku državu, zbog čega se takvi pokušaji također moraju adekvatno inkriminirati.

Administrativna zaštita

Popper (1998a: 109-113) je stava kako svaka demokracija mora stvarati, razvijati i štiti političke institucije u cilju suzbijanja ekstremizma i posljedičnog nastajanja tiranije. Iako ne postoji jamstvo da će one biti apsolutno pouzdane, čak niti to da će njihove politike biti bolje nego one nekog dobrohotnog tiranina⁵, liberalne demokracije osiguravaju institucionalni okvir za reformu političkih institucija bez primjene sile i upotrebu razuma. Sigurnosni sustav mora djelovati tako da anti-demokratski eksperimenti budu neisplativi za one koji ih žele pokušati izvesti, odnosno puno skuplji od demokratskog kompromisa. Dakle, administrativna zaštita podrazumijeva kontinuirano praćenje aktivnosti i vrednovanja ekstremista u cilju procjene opasnosti za demokratski sustav. Preporuke OESS-a (2014: 40-74) zahtijevaju djelovanje cijelog represivnog sustava na poštivanju ljudskih prava i vladavini zakona s unaprjeđivanjem percepcije javnosti spram djelovanja represivnog sustava i poticanje javnosti na interakciju s represivnim sustavom. Nužno je unaprjeđenje komunikacije s javnošću o važnosti borbe protiv ekstremizma/terorizma, kao i poticanje jačanja uloge javnosti i razvijanja njezine interne otpornosti. Politike represivno-preventivnih institucija moraju imati razumijevanja za potrebe zajednica kao osnove za njihovo angažiranje i bolju daljnju suradnju, u što ulazi i pomoć u utvrđivanju i rješavanju pitanja i problema vezanih uz sigurnost zajednice. Važno je i omogućavanje pravovremenog utvrđivanja i informacija o kriznim situacijama, kao i uspostavljanje kontakata s pojedincima i grupacijama koje su teško dostupne i nisu do sada bile angažirane u suzbijanju terorizma i nasilnog ekstremizma.

5 Naime, kako to Popper (1998a: 141) tvrdi, benevolentni diktator ne može znati je li učinak njegovih mjera u skladu s njegovim dobrim namjerama, zato što autoritarna vlast kao takva nužno sprječava kritiku. U principu dio je diktatorova posla je sprječavati nerazumne prigovore, ali će zato stalno onemogućavati i razumnu kritiku.

Hardy (2018: 77) smatra kako su politike koje države provode u cilju suzbijanja ekstremizma kompleksne i nužno podrazumijevaju uključivanje rada vladinih agencija, policije u zajednici, zdravstvenih službi i privatnog sektora. Međutim, civilni sektor bez primjerene vladine potpore kroz zakonito djelovanje sigurnosnih struktura nije u mogućnosti nositi se s izazovima koje predstavlja ekstremizam u današnjim društvima (Prislan i dr., 2020: 243). Velički i Perković (2010: 1170-1177) tvrde kako je jačanje demokratske političke kulture najbolja zaštita od ekstremizma, u čemu, uz ustavno-zakonska ograničenja, važnu ulogu imaju obrazovne ustanove, kao i kompletno medijsko izvješćivanje o pojavama ekstremizma. Države na različite načine pokušavaju suzbijati ekstremizam unutar i izvan zakonskog okvira pa se tako razvijaju programi treninga policije i ostalih državnih tijela, edukacije pri obavljanju policijskog posla u manjinskim zajednicama, praćenja pojava samoubojstava unutar ugroženih skupina i pojava mržnje u školama, organizacije informativnih radionica u zajednici, provođenja kampanji podizanja svijesti o pojavama mržnje, kreiranja alata za prijavljivanje, nadziranja napretka povodom žalbi na diskriminatorna okupljanja i sl. (Petković i Mikić, 2016: 324, 326). Politika suzbijanja ekstremizma stoga se treba svoditi na zajedničku borbu cjelokupnog državnog sustava, od sudstva, policije i obavještajnih službi pa sve do pedagoških radnika u školama i fakultetima, socijalnih radnika u centrima socijalne skrbi i medicinskog osoblja u zdravstvenim ustanovama. Navedeno podrazumijeva angažman i svih ostalih segmenata društva, kao što su nevladine udruge, novinari i urednici informativnih emisija pa čak i članovi obitelji iz kojih potječe svaki pojedini ekstremist (Tatalović, 2011: 35).

Diskurzivna zaštita

Suzbijanje ekstremizma je proces uvjetovan ustavno-zakonskim ograničenjima kao osnovnim elementima odgovora na ekstremizam, istovremeno popraćen jačanjem demokratske političke kulture svih društvenih sektora (Velički i Perković, 2010: 1170-1177). Na tragu brojnih izazova⁶ europskom liberalizmu, predlaže se nulta stupa tolerancije za nasilje i istovremena zaštita ugroženih zajednica te snažno i kontinuirano kažnjavanje svih uključenih u terorizam ili politički motivirano nasilje. Iako je navedeno samo po sebi razumljivo, Neuman (2018: 167) traži da se isto provodi robusnom zaštitom liberalnih vrijednosti suprotstavljanjem svim neliberalnim djelovanjima, neovisno o tomu koliko je

6 Neuman (2018: 167) upozorava na opasnost od jačanja islamskog radikalizma i ekstremno desnog populizma.

neka zajednica dugo član (zapadnog) društva i neovisno kojoj religiji ili kulturi pripada. Umjesto kompromisa s ekstremistima, liberali bi trebali bolje odgovarati na pritužbe društva koje ekstremisti toliko dobro iskorištavaju. Stoga je potrebno osigurati da svi koji osjećaju dobrobiti liberalizma moraju ujedno biti dio njegove robusne obrane. Navedeno spada u jednu od temeljnih odrednica liberalne tradicije kojom se javna sfera promatra kao slobodno tržište ideja između različitih viđenja društvenih pitanja i u gdje svi imaju jednaka prava na borbu vlastitim argumentima. Smatra se kako se promoviranje ekstremizma uspješno može balansirati racionalnom debatom, odnosno da je najbolja protuteža nepoželjnom govoru – još više govora, primjerice pravo na odgovor, na ispravak, na iznošenje suprotnog stajališta i različitih argumenata kao protuakcije na negativne efekte ekstremizma (Matić, 2007: 179).

Diskurzivna zaštita je osnova demokratskog djelovanja u susretu s ekstremizmom omogućavanjem kontinuirane političke rasprave te obrane argumentima. Navedeno mora biti zadaća cijeloga društva u obliku različitih inicijativa poput demonstracija, medijskih izvješća o ekstremističkim ispadima, organiziranja javnih i znanstvenih rasprava i sl. Pritom se očekuje i rasprava političkih stranaka na te teme i jasno ograđivanje od ekstremizma, što mora biti i medijski popraćeno. Preporuke Organizacije za europsku sigurnost i suradnju (OESS, 2014: 42) ukazuju kako je nužna državna strateška komunikacija putem medija, nevladinih inicijativa i organizacija civilnog društva. Na taj se način učinkovitije mogu promicati poruke tolerancije i nenasilja kako bi se i bivše nasilne ekstremiste potaknulo da istupaju protiv bivših istomišljenika, kako su to prezentirali Billing i Klump (1993., 1997., 2004 cit. prema Velički, 2007: 46). Na sličan način postavljene su i ideje Atwoda i Jacoba (2019: 93) za suprotstavljanje ekstremizmu koji preporučuju⁷ općedruštveno partnerstvo, uključivanje lokalnih zajednica, poticanje na multidisciplinarna znanstvena istraživanja tih pojava, omogućavanje pouzdanih načina prijavljivanja ekstremista, njihovu rehabilitaciju i reintegraciju te konkretno javno imenovanje ishodišta generatora ekstremizma.

Uloga civilnog društva u suzbijanju ekstremizma

Prije rasprave o odnosu civilnog društva i suprotstavljanja ekstremizmu, potrebno je okvirno definirati pojam civilnog društva kako bi

7 Riječ je o sijasetu uputa do kojih se došlo istraživanjem pojava nasilnog ekstremizma u SAD-u i Velikoj Britaniji nakon terorističkih napada 11. rujna 2001., a koje mogu biti primjenjive i na ostatak svijeta. (Atwood i Jacob, 2019: 96)

se preciziralo kasnije kontekstualno promatranje. Prema Habermasu (1992: 443 cit. prema Reese-Schäfer, 2004: 69), jezgru civilnog društva čine nedržavni i neprivredni pokreti, udruženja i asocijacije nastali na dobrovoljnim osnovama kako bi na sebe preuzeli odjek društvenih problema i potom ga artikulirali političkoj javnosti. Reese-Schäfer (2004: 72) još dodaje da važna odrednica civilnih društava mora biti neovisnost od državnih/lokalnih političkih tijela, izostanak motiva za stjecanje profita te dobrovoljnost članstva koje dijeli iste ideje u borbi za neko zajedničko dobro. Da bi ono postiglo svoju društvenu ulogu, nužna su ustavom zajamčena prava na slobodu okupljanja i na osnivanje udruga koja omogućuju ostvarenje potpune slobode mišljenja. Ovaj uvjet je ujedno i najvažniji razlog zbog kojeg u autoritarnim i totalitarnim režimima nema civilnog društva, barem onakvog kakvim ga liberalno-demokratska paradigma shvaća. Stoga Habermas (1992: 443 cit. prema Reese-Schäfer, 2004: 69) smatra da su strukture i aktivnosti civilnog društva društveno poželjne i defanzivne u smislu njihovog konstantnog zalaganja za stečene slobode. Pritom radi razliku kod promatranja populističkih pokreta u kontekstu rasprave o civilnom društvu, budući da populisti potiču na netrpeljivosti prema pojedinim društvenim skupinama zalažući se za tradicionalne tekovine koje su nerijetko u koliziji s liberalizmom. Mnogi teoretičari upozoravaju i na negativne učinke civilnog društva, „od općenite kritike neodređenosti pojma, preko optužbe o pretjeranoj korporatizaciji (u SAD, primjerice, nevladine udruge akreditiraju sveučilišta ili provode državnu maturu), kroz javno djelovanje koje je protivno demokratskim principima⁸ (neofašističke ili radikalne vjerske udruge), do, naposljetku, filozofskih argumenata alijenacije i poticanja pretjeranog individualizma“ (Rosenblum, 1994 cit. prema Juroš, 2005: 18). Međutim, navedeno nije tema ovog rada, nego je cilj prikazati pozitivne učinke civilnog društva, prvenstveno iz gledišta suzbijanja ekstremizma. Zanimljivo iz konteksta ostvarivanja utjecaja civilnog društva na vlast (a time i na procese suzbijanja ekstremizma) je Taylorovo (1997: 208 cit. prema Juroš, 2005: 25-26) razlikovanje korištenja pojma civilno društvo. Prvi je promatranje civilnog društva kao slobodnih asocijacija građana izvan kontrole države, drugi je društvo koje se kao cjelina može samostalno definirati i koordinirati vlastito djelovanje, a treći je skup građanskih asocijacija koje mogu značajno

8 Zanimljiv osvrt problematične uloge civilnog društva iz konteksta BiH prikazao je Sejfića (2008: 27) koji tvrdi da je tamošnji nevladin sektor snažno obilježen zbivanjima iz nedavne prošlosti zbog čega građanske udruge proizlaze iz nacionalističkih i kolektivističkih ideja i programa. Smatra kako postojeći kapaciteti civilnog društva mogu izgubiti svoju primarnu svrhu zbog čega će efekti demokratizacije društva biti svedeni na minimum.

utjecati ili čak određivati neku državnu politiku. Jasno je kako posljednji model predstavlja poželjan vid djelovanja civilnog društva jer je samo tada moguće očekivati promjenu odnosa prema ekstremizmu u državi, kako od vrha vlasti, tako i od strane građana pojedinaca.

Sukladno teorijskim razmatranjima iz prethodnog poglavlja, aktivnosti civilnog društva iz perspektive suzbijanja ekstremizma prezentirat će se putem tri različita modela djelovanja. Prvo je ukazivanje na uočene devijacije u djelovanju vladajućih struktura koje mogu biti (i) ekstremističkog karaktera (od derogiranja ljudskih prava, nepoštivanja odluka drugih državnih ili javnih institucija pa sve do pokušaja nelegitimnog opstanka na vlasti) kao kontinuiranog procesa jačanja demokratske političke kulture i stoga značajnog doprinosa u suzbijanju ekstremizma. Druga uloga civilnog sektora odnosi se na blagotvoran društveni aktivizam kojim se suzbija ekstremizam *odozdo*, kao što je upozoravanje javnosti (i državnih institucija) na pojavu ekstremističkih grupacija (čak i legaliziranih kao druge nevladine udruge ili političke stranke) koje svoj suspektni angažman u pravilu skrivaju, a što može biti vrlo važno u prevenciji (daljnje) polarizacije i izbijanja nasilja, kao i interveniranja u već postojeće aktivne ili tinjajuće društvene konflikte. Treći segment njihova djelovanja odnosi se na poželjan aktivizam i rad sa žrtvama ekstremista (ponekad i ekstremistima u deradikalizacijskim procesima) čime se također nadopunjuje državni segment i podupire socijalno uključivanje, pomirenje suprotstavljenih skupina, tolerancija i promicanje demokratskih vrijednosti u rizičnim (ekstremistički nastrojenim) grupacijama. Prezentirani oblici suzbijanja ekstremizma sagledavaju se iz gledišta Sejfićine (2009: 116-264) analize uloge nevladinih organizacija u društvima, prema kojemu one mogu politički participirati, služiti građanima, nadzirati vlasti, biti politički korektiv, posredovati između sukobljenih skupina, educirati i unaprjeđivati civilnu javnost, socijalizirati društvo te ga štititi od nedemokratskih nasrtaja. Kako to Kotlo (2018: 136) zaključuje: „Građansko (civilno) društvo, privatni sektor i država moraju, dakle, raditi zajedno kako bi se ubrzao progres i postigao veći društveni razvoj. Posebno je značajna uloga nevladinih organizacija u zaštiti prava ugroženih i ranjivih kategorija stanovništva, kao i uopće uloga nevladinih organizacija kao sredstva mobilizacije građana da se bave pitanjima od značaja za lokalnu zajednicu, te uloga nevladinih organizacija kao efikasnih posrednika između građana i vlasti. Nova alijansa s civilnim društvom i nevladinim organizacijama kao njegovim dijelom sada se neizostavno mora nalaziti u planu razvoja i jačanja države.“

Zaštita od ekstremizma vladajućih

Jedna od prvih ideja o ulozi civilnog društva u zaštiti građana od ekstremizma dolazi od de Tocquevillea (2003: 49, 243) prema kojemu podjela društva na sfere stranačkog sustava i države s jedne strane, i na građane koji se mogu slobodno organizirati s druge strane, predstavlja osnovni temelj slobode i zaštite od despotizma. Upravo promatranje ekstremizma kroz prizmu despotizma, ukazuje na možda i najvažniji aspekt suzbijanja ekstremizma putem zaštite demokratskih struktura i onemogućavanja dolaska na vlast ekstremistima. Naime, politika sama po sebi nikada ne teži samoograničavanju, već naprotiv, permanentno želi daljnje proširenje svojih moći u želji da postigne apsolutnu vlast (Reese-Schäfer, 2004: 70). Strah i nepovjerenje spram ekstremista nije neopravdano jer dolaskom na vlast i osnaženi potporom mase, oni svoj gnjev mogu vrlo lako projicirati na bilo koju društvenu skupinu ukoliko ju odluče prezentirati kao opasnost. Hennigsen (1946: 163-179 cit. prema Pedersen, 2016: 162-167) je rješenje tog problema vidio upravo u civilnom društvu koje se mora moći, htjeti i znati suprotstaviti ekstremistima i svjetini koja ih podupire kako bi se sloboda mogla obraniti⁹. Radi se onom što je Sejfija (2009 cit. prema Kotlo: 2018: 133-135) prepoznao kao *uloga korekcije vlasti* od strane civilnog društva s ciljem konstantnog ukazivanja na alternativne političke opcije koje provode putem autentičnih civilnih pokreta, kampanja javnih zagovaranja, novih koalicija nevladinih subjekata, javnih forma (tribine, okrugli stolovi, konferencije) kao i spontane korekcijske aktivnosti poput prosvjeda, štrajkova, mimohoda i sl. Na ovu mjeru se nadovezuje *uloga monitoringa vlasti* kao građanskog praćenja djelovanja vladajućih u vidu prikupljanja informacija o radu, analiza aktivnosti i potom informiranje građana, javnosti i medija. Cilj je unaprjeđenje stanja, odgovornosti i transparentnosti, a posljedično i suzbijanja ekstremizma. U tom se kontekstu spominje se i *zaštitna uloga* civilnog društva koje građane osvješćuje o intervencijama državne vlasti ili drugih centara moći – društvenim, političkim, ekonomskim, institucionalnim ili vaninstitucionalnim. Konkretno, riječ je o, između ostalog, obrani građana ili manjinskih skupina od ekstremističkih nasrtaja *odozgo* i pomoći u zaštiti njihovih prava.

Može se reći kako gotovo proročanski zvuči de Tocquevilleova (2003: 76) zabrinutost oko ekstremističkog zaposjedanja vlasti u de-

9 Razmatranja o ulozi civilnog društva u modernim državama su šira od uloge kojom se bavi ovaj rad. Primjerice, Anheir (2002 cit. prema Bežovan, 2003: 238) je stava kako su snaženje srednjeg sloja i paralelna promjena vrijednosne orijentacije, prema kojima država više nije bila isključivo odgovorna za socijalnu sigurnost, kulturu, obrazovanje, zaštitu okoliša i sl., bili ključni za razvoj civilnog društva i preuzimanje novih uloga (od kojih je jedna postala i suzbijanje ekstremizma).

mokratskim državama, pogotovo ako se povuče analogija s legalnim izbornim pobjedama fašista i nacista u Italiji i Njemačkoj uoči Drugog svjetskog rata. On s pravom smatra da moderne despotske opresije dotadašnjih demokratskih društava mogu imati puno veće posljedice od tiranija u prošlosti jer su svoj maligni utjecaj imali na znatno manji broj podređenih građana. Naprosto, nepostojanje masovnih medija, moderne prometne infrastrukture, komunikacijskih sredstava i pretežito seosko stanovništvo koje je proizvodilo vlastitu hranu, onemogućavalo je projiciranje apsolutne represije na sve slojeve stanovništva i na različite dijelove teritorija pod državnim nadzorom. Današnja društva puno više ovise o vlastima nego prije industrijske revolucije, a ta se ovisnost sve više povećava, zbog čega je toliko važno trajno onemogućiti ekstremističku vladavinu. Na samo nekim primjerima teških poraza ljudskosti kao što su Holokaust¹⁰ i Holodomor¹¹, razvidno je kako moderni tiranin zahvaljujući općedruštvenom napretku može uništiti živote znatno većeg broja ljudi nego što je to ikada bilo moguće u povijesti ljudske civilizacije. Štoviše, razvoj nuklearnog oružja podignuo je razinu opasnosti od ekstremističkih vlasti do samog vrhunca jer se čitavo čovječanstvo može dovesti u pitanje ukoliko se ono krene koristiti i izazove rat u kojem će se koristiti strahovito razorne atomske bombe.

Nadopunjujući prostor između građana i države, organizacije civilnog društva izvode brojne pozitivne aktivnosti u kojima se mogu očitati trendovi demokratizacije i modernizacije nekog društva (Bežovan, 2003: 247), a posredno i stupanj involviranja ekstremizma u vladajuće strukture. Primjerice, značaj uloge civilnog društva može se promotriti kroz (ne)uspješnu demokratizaciju istočnoeuropskih država nakon pada Berlinskog zida, čije se uloga pokazala izuzetno važnom jer su te države morale prepustiti svojim građanima brojna područja života što ih je potaknulo na samoorganizaciju. Za njihovu liberalizaciju bila je potrebna veća društvena integracija u svim segmentima – političkom, socijalnom, kulturnom, vjerskom, ekološkom i dr., a što je u konačnici prepoznato njihovom integracijom u EU. Neuspjeh ostalih istočnoeuropskih država u integraciji u EU, između ostalog¹², rezultat je i nemogućnosti njihovih civilnih društava u suzbijanju ekstremizma među vladajućima, koji se iščitava kroz nezadovoljavanje strogih EU normi za

10 Keller i dr. (1992: 511) smatraju da je ukupan broj žrtava Hitlerove politike rasnog istrebljenja bio između 9 i 11 milijuna ljudi, među kojima je najviše stradalo Židova i Roma.

11 Andriewsky (2015: 28) tvrdi kako se povjesničari i demografi slažu da je Staljinova represija nad Ukrajinom početkom 30-ih godina prošlog stoljeća uzrokovala masovnu glad od koje je umrlo između 2.5 i 4 milijuna Ukrajinaca.

12 Nije samo ekstremizam bio problem, nego i raširena korupcija, vladavina prava, ekonomska nerazvijenost, izostanak strukturalnih reformi i sl.

liberalizacijom i demokratizacijom države i čitavog društva. Pritom je neizostavna bila inozemna pomoć (financijska, stručna, savjetodavna), bilo od liberalno-demokratskih država ili pak njihovih nevladinih organizacija, a što je otpor dobivanju pomoći domaćem civilnom sektoru bio veći, to se moglo razmjerno tumačiti kao snažnijem prožimanjem ekstremističkih ideja među vladajućima. Pokazatelji njihove neliberalne orijentacije reflektiraju se različitim razinama društva, od gušenja neovisnog novinarstva i financiranja provladinih medija, podržavanju jedino vlastima sklonih nevladinih organizacija, snažnog represivnog aparata, pa sve do toleriranja (ponekad i poticanja) pojava ekstremističkih ekscesa građana prema ugroženim društvenim skupinama.

Suzbijanje ekstremizma odozdo

Ograničavanje širenja ekstremizma iz perspektive podređenih može se promotriti uz pomoć Rawlsove teorije *preklapajućeg konsenzusa* (Rawls, 2001b: 16 cit. prema Juroš, 2005: 22) prema kojemu u konsolidiranim demokracijama nezadovoljne društvene skupine neće krenuti u destrukciju države u slučaju promjene političke ravnoteže snaga i donošenja odluka koje se protive njihovim moralnim principima. Radi se o onom što Rawls (1998: 46 cit. prema Juroš, 2005: 22) naziva *kulturom u pozadini* jer smatra da politički liberalizam izgrađen na demokratskom principu mora težiti očuvanju kulture svakodnevnog života i osnovnih građanskih udruženja koji zajednički njeguju najvažnije principe liberalizma. Cilj bi trebao biti smanjivanje sukoba s onim grupama građana čije mišljenje oko nekog pitanja nije prihvaćeno, čime oni dobivaju osjećaj da ih se poslušalo i da će ih se poslušati u budućnosti (Taylor, 1997: 206 cit. prema Juroš, 2005: 28). Prema Stojanoviću (2006: 255 cit. prema Kotlo, 2018: 126), civilno društvo služi kao socijalna infrastruktura javne sfere budući da razvija, prenosi i u javnost plasira informacije, vrši monitoring političkih elita, provocira javnu deliberaciju i pomaže prilikom formiranja javnog mnijenja, kao svojevrzne reprezentativne uloge koja građanima osigurava javni kredibilitet. Odnosno, uspješnost procesa suzbijanja ekstremizma u liberalno-demokratskim državama uvelike ovisi o sinergijskom djelovanju vladinih i nevladinih aktera, koja se ne očituje samo kroz zaštitu demokracije od degradacije, nego i putem društveno-poželjnog aktivizma koji upozorava na pojavu ekstremističkih grupacija na marginama društva. Stoga je nužan dijalog sa članovima civilnog društva kako bi se osvijestila javnost (a posredno i državne institucije) o djelovanju grupacija čije su ideje ekstremističke, iako one takve stavove prikrivaju sve dok ne steknu širu građansku potporu kada mogu početi zahtijevati ispunjavanje vlastitih zahtjeva.

Upravo zato je potrebno težiti osnaživanju političkog kapaciteta javnosti, odnosno stvaranju građanstva koje treba postati aktivan sudionik svakog političkog dijaloga sa željom da ga se obavještava, da slobodno razmišlja, kritički prosuđuje i reagira na svoje životno okruženje (Kotlo, 2018: 117). Gellner (2001: 14-15 cit. prema Juroš, 2005: 28) je navedeno rezimirao na sljedeći način: „Civilno društvo je niz različitih nevladinih institucija dovoljno jakih da drže protutežu državi i, iako ne sprječava državu da ispunjava ulogu čuvarice mira i arbitra među glavnim interesima, ipak je može spriječiti da gospodari i atomizira ostatak društva.” Odnosno, civilno društvo mora moći ograničavati neke aspekte državne vlasti, ali na način da pridonosi stabilnosti ustavne demokracije omogućavajući građanima slobodno izražavanje svojih interesa, stavova i dopuštajući im rješenja za uočene političke probleme. Navedena definicija se, dakle, primarno odnosi na kohezivnu ulogu civilnoga društva u kojoj ono, ograničavanjem dometa moći vladajućih u sferi promicanja samo vlastitih ideja, omogućava širenje artikuliranje ideja za druge nedovoljno iskomunicirane alternative i tako širi prostor za javni dijalog. Istovremeno, omogućava se i rasprava o vladajućim politikama koje dio javnosti može smatrati kontroverznim i dopušta im se iskazivanje nezadovoljstva. Ukoliko se ova rasprava promotri iz Sejfijinog (2009 cit. prema Kotlo: 2018: 134) gledišta, najprije se nazire *uloga političke participacije* koju ima civilno društvo. To podrazumijeva neposredno ili posredno sudjelovanje građana u odlučivanju, obnašanju vlasti ili utjecanja na vlast posredstvom javnih rasprava, građanskih plenuma, inicijativa te referenduma. Potom se iščitava *uloga razvoja civilne javnosti* kao vrlo važne odlike svake liberalne demokracije nužne za uspješno prepoznavanje pojava ekstremizma. Radi se o poticaju stvaranja kritički nastrojene javnosti i javnog mnijenja koje je u stanju prepoznati određene društvene probleme i pritom ponuditi rješenja za njih. Bez tako postavljenog civilnog sektora mnoge pojave ekstremizma u društvu ne bi bile adekvatno i pravovremeno prepoznate te potom identificirane kao problemi. Istovremeno se na taj način kontinuirano propitkuje djelovanje vladajućih struktura i potiče na javnu raspravu o njima.

Važnost društveno-korisnog aktivizma

Možda bi najvažnija aktivnost civilnog društva trebala biti podizanje ukupne kvalitete života svakom pojedinom građaninu (Pusić, 1987: 140) pod koju svakako spada i uspješno suzbijanje ekstremizma. Odnosno, kako je to Kotlo (2018: 123) utvrdila, od posebnog značaja za uspješno funkcioniranje liberalnih-demokracija su nevladine organizacije koje se bave promocijom ljudskih prava, edukacijom o ljudskim

pravima, istraživanjima, monitoringom, analiziranjem, savjetovanjem, nadziranjem ostvarivanja ljudskih prava u državama i javnim izvješćivanjem o stanju ljudskih prava na lokalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini. Uz pomoć Miličevićevih (2007: 128 cit. prema Kotlo, 2018: 124) ideja, ona smatra da je civilno društvo nužan partner vlastima i njihov korektiv jer istovremeno vrši kontrolu vlasti, pokreće javne kampanje povodom određenih pitanja, senzibilizira javno mnijenje i stvara pritisak kako bi vlasti postale u što većoj mjeri *servis građanima*. U slučajevima kada im države to dopuste, prije svega, poslovanjem i zaštitom njihove autonomije i nemiješanja, civilno društvo poticat će razvoj ukupnog društvenog ambijenta istovremeno smanjujući autoritarne tendencije vladajućih, ali i svih ostalih građana. Sejfija (2009 cit. prema Kotlo: 2018: 133-134) je navedeno prezentirao kao *uslužnu ulogu* nevladinog sektora koja podrazumijeva pružanje raznih vrsta socijalnih i drugih usluga građanima, od onih čiste humanitarne prirode do lepeze edukacijskih usluga i onih iz domene socijalne zaštite te pružanja pravne i raznih drugih oblika pomoći. Iz gledišta suzbijanja ekstremizma, tu spadaju pomoć žrtvama ekstremističkih nasrtaja, diskriminacije državnih ili lokalnih institucija ili jednostavno osvješćivanje ugroženih skupina građana o njihovim pravima i pomoć prilikom ostvarivanja kao *edukacijske uloge* civilnog društva. Posljednja je *medijacijska uloga* kojom se od nevladinih organizacija očekuje da posreduju između sukobljenih strana radi pronalaženja zajedničkog prihvatljivog rješenja kojom mogu pomoći u ublažavanju društvenih napetosti, posebice ako među njima postoje ekstremistički motivirane nesuglasice.

Dakle, sloboda samostalnog građanskog organiziranja sukladno vlastitim interesima (aktivizam, kultura, znanost, sport, humanitarni rad, vjera, hobiji i dr.) ima poseban značaj za razvoj civilnog društva. Naime, civilni sektor mora imati tu svojevrsnu edukativnu ulogu, kojom doprinosi odgoju i obrazovanju građana, pružajući im neophodne temelje građanskog obrazovanja za život u liberalnim demokracijama kako bi istovremeno mirio suprotstavljene društvene grupacije i jačao međusobno povjerenje. Rezultat toga usko je povezan s uspješnim suzbijanjem ekstremizma jer stvara informirane, društveno odgovorne i aktivne građane, spremne na političku participaciju i istovremeno tolerantne, koji različitosti shvaćaju kao vrijednosti, a ne smetnje u izgradnji prosperitetnog društva (Kotlo, 2018: 137). Na ovaj način civilno društvo postaje posrednik između zakonodavaca i ideja različitih društvenih skupina, postajući ujedno i važnim dionikom razvoja svake ustavne demokracije. Istovremeno se političkim predstavnicima olakšava donošenje osjetljivih političkih odluka i uključivanje svih zainteresiranih sku-

pina građana koji mogu jednostavno artikulirati svoje argumente. Tako postavljen odnos s civilnim društvom omogućava vlastima jednostavni-ji uvid u stavove građanstva i može anulirati negativno djelovanje nezadovoljnih skupina građana, djelujući tako vrlo konkretno kao čimbenik suzbijanja ekstremizma. Time je potvrđena Rawlsova ideja (2001b: 181 cit. prema Juroš, 2005: 21) prema kojoj je cilj liberalizma stvoriti političku koncepciju pravde kao širokog društvenog konsenzusa što će u konačnici natjerati nove generacije građana da tijekom odrastanja prepoznaju i usvajaju sve principe na kojima se temelji njihovo društvo¹³.

Zaključak

Prikazana rasprava ukazala je kako je za suzbijanje ekstremizma primarno zadužena država sa svim trima granama vlasti, ali i da se ono teško može uspješno provoditi bez aktivnog sudjelovanja civilnog društva. Država je ciljano razvila brojne načine suprotstavljanja pojavama ekstremizma, a kako je u prvom dijelu rada prikazano, radi se o principima trodiobe vlasti i poštivanja načela njihove smjenjivosti, političke reprezentacije i građanske participacije, poštivanja zakona, jamčenja ljudskih prava i ugroženih skupina, slobode medija i dopuštanja civilnog udruživanja. Najvažniji elementi se prožimaju unutar zaštite ustrojstva države zapisane u njihovim temeljnim dokumentima – ustavima, čije se poštivanje osigurava zakonskim sankcioniranjem građana prekršitelja kao mjera specijalne i generalne prevencije. Za provođenje kazneno-pravnih sankcija zadužene su administrativne institucije, a na građane se pokušava doprijeti i putem kontrole javnog diskursa kako bi se kontinuirano prepoznavao i uklanjao ekstremistički narativ. Iako se ovako postavljen odnos države prema ekstremizmu može činiti dovoljnim za uspješno suzbijanje, drugi dio rada ukazao je koliko toga nedostaje ako se samo državne institucije odluče baviti ovako složenim društvenim pitanjem. Štoviše, suzbijanje ekstremizma bez nevladinog korektiva dugoročno može biti štetno i čak ugrožavajuće za liberalno-demokratske odrednice države, jer bez njega nije moguće na pravi način odgovoriti izazovima ekstremista. U slučajevima kada vladajuće strukture nevladine organizacije počnu promatrati kao protuvladine, vrlo je izvjesno da vlasti iz političkih razloga koketiraju s ekstremizmom ili čak da su prihvatile određene ek-

13 Ovaj proces nije jednostavan jer se prema Đurin (2018: 155) u brojnim modernim neoliberalnim društvima javlja urušavanje temeljenih sloboda i ljudskih prava, marginaliziranje manjina te se koči rad i razvoj civilnog društva, a što posljedično dovodi do urušavanja uspješnosti suzbijanja ekstremizma. Udruge i organizacije koje prate i kritiziraju vladine organizacije po pitanju sloboda manjina i ranjivih društvenih skupina se gase ili im se otežava rad, a njihovo mjesto zauzimaju one koje se prema vladinim tijelima odnose nekritički.

stremističke ideje. Već samo signaliziranje civilnog društva o pojavama ekstremizma (kako među vladajućima, tako i među građanima) jasan je pokazatelj da država ima određeni problem s ekstremizmom i da ga u određenom segmentu ne suzbija dovoljno dobro. Navedeno povlači za sobom i nestanak građanskog povjerenja u vlast, koji onda zbog straha od ugrožavanja stečenih sloboda počinju samostalno tražiti rješenje za izazove ekstremista, a što nikako nije dobro za prosperitet.

U konsolidiranim demokratskim društvima sve je jasniji značaj nevladinog sektora u mnogim sferama života, a u pogledu suzbijanja ekstremizma pokazuje se kao *conditio sine qua non*¹⁴. Često su se kroz povijest razni autokrati koristili ispraznom populističkom parolom kako *vlast pripada narodu*, no pomalo kontradiktorno ovaj rad je pokazao kako liberalne demokracije upravo tomu trebaju težiti. Postajalo je sve jasnije kako je participacija građana u poslovima, koji su se ranije shvaćali isključivo državnima, posljedično utjecala na stvaranje i uspješnost provođenja državnih politika. Takve vlasti su postajale osjetljivije na zahtjeve građana pa su samim time bile i liberalnije, odnosno imunije na infiltraciju ekstremističkih ideja. Može se slobodno reći, kako bez podrške vlastitih građana, današnje države u procesima suzbijanja ekstremizma zapravo *tapkaju u mraku* i ne mogu realizirati sve one društveno poželjne aktivnosti nevladinog sektora koje ekstremizam suzbijaju već u nastajanju. Organizacije civilnog društva zato su se afirmirale kao neizostavna potpora državnim institucijama koje onemogućuju dolazak ekstremističko zaposjedanje vlasti, bore se protiv pojava ekstremizma u svim društvenim slojevima, rade sa žrtvama ekstremista pa čak mogu pomoći oko povratka ekstremista u regularne društvene tokove. Možda i najznačajnija uloga civilnog sektora u suzbijanju ekstremizma je ona o kojoj se najmanje zna, a to je pomoć u stvaranju novih generacija kojima će liberalne vrednote biti nešto bez čega ljudi neće htjeti živjeti i koje će zajednički zdušno htjeti braniti. Izdvojeni citat aktualnog američkog predsjednika podsjećanjem na važnost civilnog sektora u procesu konsolidacije svake demokratske države, ukazuje na nužnost povezivanja suzbijanja ekstremizma s građanima. Nazivajući civilno društvo *savješću neke zemlje*, Biden je pokušao ukazati na važnost aktivnog participiranja stanovništva u očuvanju najviših liberalno-demokratskih vrednota kako bi kontinuirano podsjećali vlastitu državu koliko su im te vrijednosti bitne i istovremeno zajednički brinuli o njihovom očuvanju. Zaključno se može reći kako bez snažnog civilnog društva nema ni uspješnog suzbijanja ekstremizma, a posljedično niti svih onih sloboda koje jamči liberalna demokracija.

14 Uvjet bez kojeg se ne može.

Robert Bošnjak*

Suppression of extremism and civil society

29

Robert Bošnjak
*Suzbijanje
ekstremizma
i civilno društvo*

SUMMARY: Modern states prevent the spread of extremism by respecting the principles of separation of governmental powers, political representation, respect for the law, guaranteeing human rights, protection of vulnerable minority groups, media freedom and civil association. However, since the suppression of extremism in free societies is an extremely complex process, state authorities need constant help from the civil sector in order to be able to successfully recognize and then effectively suppress extremism, which is proving to be an increasing challenge for liberal democracies. Although the suppression of extremism is primarily the task of the state and its institutions, the paper shows that citizens organized through civil society play an indispensable role in this process.

KEYWORDS: **extremism, liberal democracy, suppression of extremism, civil society**

* Robert Bošnjak, PhD, independent researcher. E-MAIL: bosnjakr@gmail.com

Literatura

- Andriewsky, Olga. 2015. Towards a decentred history: The study of the Holodomor and Ukrainian historiography. *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (2), 1: 17-52.
- Atwood, Claire & Jacob, Sarah. 2019. Countering Violent Extremism in the United States. Purcellville: *George Wythe Review* (10), 2: 83-99.
- Bežovan, Gojko. 2003. Vrednote civilnog društva u Hrvatskoj. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja* (1), 2: 237-255.
- Bošnjak, R. 2022. *Komparativna analiza suzbijanja ekstremizma u Hrvatskoj i Srbiji od 2000. do 2018. godine: između normativnoga i empirijskoga*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti.
- Da Ros, Luciano & Taylor, Mathew M. 2021. Checks and Balances: The Concept and Its Implications for Corruption. *Revista Direito GV* (17), 2
- de Tocqueville, Alexis. 2003. *Democracy in America: And two essays on America*. New Jersey: The Lawbook Exchange.
- Downs, William M. 2012. *Political extremism in democracies: Combating intolerance*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Đorić, Marija R. 2012. Theoretical Delimitation Of Extremism. *Kultura polisa* (9), 17: 45-62.
- Đurin, Sanja. 2018. Javne politike kao zajedničko dobro. Istraživanje mogućnosti političke emancipacije u uvjetima smanjenja građanskih sloboda u Hrvatskoj. *Etnološka tribina: Godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* (48), 41: 144-158.
- Filipov Mikhailovich, Vladimir, Abashidze Khuseinovich, Aslan & Melshina, Yur'evna, Ksenia. 2016. Legal aspects of combating extremism for the international community of states. *Indian Journal of Science and Technology* (9), 32: 1-10.
- Guiora, Amos N. 2013. *Tolerating intolerance: the price of protecting extremism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardy, Keiran. 2018. Comparing theories of radicalisation with countering violent extremism policy. *Journal for Deradicalization* (15): 76-110.
- Havel, Boris. 2015. Politički islam, sekularizam i demokracija, u: Špehar, H. (ur.): *Europski sekularni identiteti*. Zbornik radova Jean Monnet modula *Sekularna Europa: europski sekularni identiteti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. str. 51-76.
- Jović, Dejan. 2017. *Rat i mit. Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Zaprješić: Fraktura.
- Juroš, Luka. 2005. Civilno društvo i ustavna demokracija u političkom liberalizmu Johna Rawlsa. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme* 6(10): 17-32.
- Keller, Werner, Engler, Tihomir & Filipan, Blaženka. 199). *Povijest Židova: od biblijskih vremena do stvaranja Izraela. „I bit će raspršeni među sve narode“*. Zagreb: Naprijed.
- koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici*. Beč: Organizacija za europsku sigurnost i suradnju – OSCE.
- Kotlo, Rebeka. 2018. Ljudska prava i asocijacije civilnog društva u savremenom pravno-političkom

- sistemu, demokratskoj državi i društvu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli* (4), 1: 116-145.
- Kubišová, Zuzana & Tomášiková, Alena. 2012. Extremism and Protection of Democracy. *International Scientific Conference: Security, Extremism, Terrorism* (Conference Proceedings). 227-232.
- Loewenstein, Karl. 1937. Militant democracy and fundamental rights, I. *The American Political Science Review* (31), 3: 417-432.
- Matić, Jovanka. 2007. Slobodan govor vs. govor mržnje, u: Rašević, M. & Mršević, Z. (ur.): *Pomeramo granice*. Beograd: Institut društvenih nauka. str. 173-185.
- Munivrana Vajda, Maja. 2013. Novi Kazneni zakon u svjetlu pristupanja Europskoj uniji: inkriminiranje govora mržnje i nekih drugih oblika rasizma i ksenofobije. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske* (4), 1: 131-144.
- Neumann, Peter R. 2018. Extremism in Western European Democracies. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development* (11): 160-169.
- OESS. 2014. *Sprječavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije*
- Pedersen, Esther Oluffa. 2016. *The Culture Debate Between Terror Threats, Free Speech and Humanism: Lessons from the Case of Danish Post-war Intellectuals*. London, New York, New Delhi, Oxford and Sydney: Mapping Frontier Research in the Humanities.
- Petek, Ana. 2012. Što su hrvatske javne politike?. *Političke analize* (3), 11: 37-45.
- Petković, Danijela & Kozjak Mikić, Zlata. 2016. Aktivnosti Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u suzbijanju diskriminacije LGBT osoba. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju* (23), 2: 306-334.
- Popper, Karl Raimund. 1998a. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Čar Platona* (Vol. 1). Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
- Popper, Karl Raimund. 1998b. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji: Plima proročanstva: Hegel, Marx i posljedice* (Vol. 2). Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
- Prislan, Kaja, Borovec, Krunoslav & Cajner Mraović, Irena. 2020. Uloga civilnog društva i zajednica u suzbijanju nasilnog ekstremizma i radikalizacije. *Policija i sigurnost* (29), 3: 223-245.
- Pusić, Vesna (1987). Civilno društvo kao strategija socijalnih promjena. *Družboslovne razprave* (4), 5: 140-147.
- Reese-Schäfer, Walter. 2004. Civilno društvo i demokracija. *Politička misao* (41), 3: 65-79.
- Rousseau, Jean-Jacques. 2018. *The Social Contract and other later political writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sejfića, Ismet. 2008. Nevladin sektor u BiH između tradicije i tranzicijske stvarnosti: Prilog razmatranjima uloge civilnog društva u procesima demokratske transformacije u BiH. *Tranzicija* (10), 21-22: 27-47.

- Sejfića, Ismet. 2009. *NVO sektor u BiH tranzicijski izazovi*. Bosanska riječ.
- Simeunović, Dragan. 2009. Određenje ekstremizma iz ugla teorije politike. *Srpska politička misao* (24), 2: 11-30.
- Tatalović, Siniša. 2011. Treba li Hrvatskoj nova strategija nacionalne sigurnosti. *Političke analize* (2), 6: 34-37.
- Velički, Damir & Perković, Marina. 2010. Strategije suzbijanja i prevencija desnog ekstremizma u SR Njemačkoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* (19), 6(110): 1163-1181.
- Velički, Damir. 2007. Koncept „borbene demokracije“ u SR Njemačkoj. *Politička misao* (44), 4: 35-54.

INTERNETSKI IZVORI:

- tportal.hr, Komentar Višeslava Raosa: <https://www.tportal.hr/komentatori/clanak/plenkovic-je-spomenuo-sanitarni-kordon-i-pokazao-misice-oporbi-u-njemackoj-to-zovu-borbenom-demokracijom-a-kako-ce-ovaj-sukob-završiti-u-hrvatskoj-foto-20201020> (29.6.2022.)

STRUČNI RAD

Ivo Josipović*

Ana Jerković**

Europska unija kao velesila: budućnost ili utopija – Tranzicija EU-a u Sjedinjene Države Europe***

* Prof.dr.sc. Ivo Josipović, profesor emeritus Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. E-MAIL: ivo@josipovic.net

** Ana Jerković, mag. oec., doktorandica na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, viša stručna savjetnica u Ministarstvu znanosti i obrazovanja. E-MAIL: anajerkovic80@gmail.com

*** Rad je nastao slijedom izlaganja na 25. međunarodnoj znanstvenoj konferenciji 'Nacionalne manjine, migracije i sigurnost' koja je održana 6.-8. rujna 2021. na Brijunima u hibridnom obliku.

SAŽETAK: Europska unija prolazi kroz brojna iskušenja i promjene, kako u kontekstu pandemije i gospodarske recesije, tako i u suočavanju s posljedicama izlaska Ujedinjenog Kraljevstva, migrantske, ekološke i sigurnosne krize te općenito redefiniranja svoje temeljne ideje zajedništva, solidarnosti i snage. Ključan faktor strateškog pozicioniranja EU bit će redefinicija njenog upravljanja i strukture, posebno u smislu jačanja europskih institucija, konsolidiranja eurozone, mehanizama rješavanja ekonomskih i kohezijskih pitanja te svakako zajedničke vanjske, obrambene i sigurnosne politike. Jedan od mogućih scenarija njenog daljnjeg razvoja jest kompaktnije i učinkovitije povezivanje država. Danas se to doima kao utopija, međutim, konfederalizacija ili federalizacija, kao moguće forme tranzicije u Sjedinjene Države Europe, racionalno gledano, jedini su izbor ako EU želi zauzeti poziciju velesile na globalnoj sceni. Navedeno bi kao pretpostavku imalo odricanje dijela suverenosti nacionalnih država, no, uz veću integriranost i funkcionalnost, EU bi mogla zaista i postati velesila, snažan i relevantan svjetski akter koji autonomno donosi odluke na najvišim razinama, upravlja resursima na dobrobit svih članica Unije, ima svoju jasnu vanjsku i sigurnosnu politiku te vojsku, čije gospodarstvo može stabilno rasti te čije institucije predstavljaju čvrst temelj upravljanja internim i globalnim procesima. U ovome radu autori razmatraju hoće li i kako EU iskoristiti sadašnje izazove da učini barem mali korak u tom pravcu, koji su mogući daljnji scenariji njenog razvoja te postoji li šansa da Europska unija preraste u Sjedinjene Države Europe.

KLJUČNE RIJEČI:
Europska unija,
velesila, Sjedinjene
Države Europe,
multipolarnost

Globalizam i multipolarnost u suvremeno doba

Globalizacija je, kako nam je poznato, ekonomski, politički, kulturni i društveni proces koji teži jačanju integrativnih mehanizama i povezivanja svijeta. Multipolarnost, pak, implicira postojanje više snažnih centara moći koji odlučujuće djeluju na globalnoj sceni, pri čemu se primarno misli na Sjedinjene Američke Države, Kinu, Rusiju, Europsku uniju, ali i neke druge vojno i ekonomski jake države i saveze¹. Ovisno o odnosima tih centara, multipolarnost može snažno (pozitivno ili negativno) djelovati na procese globalizacije. S druge strane, multilateralizam nesumnjivo pozitivno utječe na proces globalizacije². Globalizacija je, dakle, proces koji je neupitan, s nekoliko snažnih zamaha kroz povijest i s ubrzanim razvojem u 20. stoljeću. Ipak, ovaj proces je u 21. stoljeću doživio svoju najveću ekspanziju, slijedom povezivanja zemalja kroz informacijsko-komunikacijske tehnologije, znanost, promet ljudi, roba i usluga te multinacionalne kompanije. Doba u kojem se nalazimo naziva se globalnim dobom te je svako područje ljudskog djelovanja danas snažno obilježeno globalizacijom i globalnim tokovima. Naravno, to ne znači nestanak političkih, kulturnih i drugih razlika među zemljama te konflikata različite vrste i intenziteta diljem svijeta, uključujući i ratove, ali njihove implikacije i posljedice mogu se sagledati i rješavati iz globalne perspektive te s većim brojem dionika na globalnoj sceni.

Izazovi s kojima se susreće globalizacija su višestruki. Institut McKinsey u svom istraživanju *'Globalization in transition: The future of trade and value chains'* navodi da će tvrtke u budućnosti morati redefinirati svoje strategije i razvojne procese, uzeti u obzir nove rizike, automatizaciju, globalno-lokalni pristup, morat će biti daleko fleksibilnije i otpornije na brze promjene te izgrađivati bliže odnose s dobavljačima (McKinsey Global Institute, 2019).

Prema Fitch Solutions i njihovoj analizi *'Three Scenarios for Globalisation 2017-2030'*, tri su moguća daljnja scenarija globalizacije (Fitch Solutions, 2016):

1. Globalizacija se nastavlja – 'Veliki preporod'
2. Formiranje regionalnih blokova
3. Globalizacija prestaje – 'Veliki zastoj' ili 'Veliki preokret'.

Koji će se od ovih scenarija ostvariti, ovisi uvelike o odgovoru ve-

1 Tu se prije svega, zbog njihova snažnog regionalnog utjecaja misli na Brazil, Indiju, Tursku i Iran. Podrobnije o tome vidjeti u: Vujić, 2015.

2 Multilateralizam, kao doktrina u praksi širokom krugu država omogućuje da utječu na globalne procese u međunarodnim odnosima. O pojmu multilateralizma i njegovu razvoju vidjeti: Ruggie, 1992.

likih sila ili velesila na krize današnjice – ako odgovori budu uspješni, konflikti (barem djelomično) riješeni i trendovi budu okrenuti prema jačoj međunarodnoj suradnji, globalizacija će se nastaviti. Ako odgovori na krize izazovu regionalne podjele i grupiranje u savezništva u kontekstu gospodarske, sigurnosne ili druge suradnje (ili pak dominacije), globalizacija će stagnirati kroz scenarij formiranja regionalnih blokova. Ako, s druge strane, krize izmaknu kontroli i čelnici velikih sila na postignu konsenzuse, ako se sukobi nastave i pojačaju, ako dođe do ratova ili zatvaranja određenih država prema međunarodnoj zajednici, proces globalizacije će stati ili postati retrogradan. U svemu ovome veliku ulogu će imati Europska unija, koja se suočavanjem s aktualnim krizama nalazi na prijelomnoj točki i mora zauzeti jasne stavove prema svom daljnjem razvoju i budućnosti te jednako tako donijeti odluku hoće li preuzeti znatno veću globalnu ulogu i ponašati se kao svjetska velesila. Naravno, da bi zaista bila velesila, EU se mora značajno transformirati.

Budući scenariji globalnih odnosa moći

Povijesno iskustvo pokazuje kako su krize ostavljale duboke posljedice na međunarodni poredak i repozicioniranje pojedinih država i regija. Često su upravo krize generirale nove poretke i režime te aktivno utjecale na status država i njihovih zajednica. Razmatrajući poglavito 20. i 21. stoljeće, primjeri ovih velikih promjena su jačanje SAD-a nakon velike gospodarske krize 2008., proces europskog ujedinjenja nakon Drugog svjetskog rata, pozicioniranje SAD-a i SSSR-a nakon tog sukoba kao primjer bipolarnog svjetskog poretka, raspad bivše Jugoslavije, raspad Sovjetskog saveza itd.

Pandemijska kriza pokazala je i snage i slabosti međunarodne zajednice te je otvorila pitanje novog svjetskog poretka, novih svjetskih lidera, ali i novih velesila. Različite zemlje diljem svijeta različito su odgovorile na pandemijsku krizu te su pokazale viziju i sposobnost za krizno upravljanje, ili pak nedostatak vizije i nesnalaženje u suočavanju s ovom globalnom zdravstvenom, sigurnosnom i ekonomskom prijetnjom.

Mogući scenariji razvoja novih odnosa moći i repozicioniranja na globalnoj sceni različiti su:

1. Daljnje jačanje SAD-a (uz stagniranje ostalih velesila)
2. Daljnje jačanje Kine (uz stagniranje ostalih)
3. Slabljenje Europske unije u odnosu na SAD i Kinu (može uključivati i 1. i 2.)
4. Slabljenje Europske unije u odnosu na Rusiju
5. Slabljenje Rusije u odnosu na SAD (povezano s 1.)
6. Jačanje Europske unije i novi paktovi suradnje

7. Jačanje ostalih država i njihovih saveza (Indija, Turska, Iran, Brazil, Japan...).

Velikim dijelom novije povijesti, SAD se smatrao liderom slobodnog svijeta³ i vodećom velesilom na svjetskoj sceni. Ovaj status poljuljan je tijekom mandata Donalda Trumpa, kada se liderom slobodnog svijeta smatralo njemačku kancelarku Angelu Merkel. Dolaskom Joe Bidena na vlast, vizija SAD-a kao globalnog lidera je ponovno uspostavljena, no slijedom pandemije i krize u Afganistanu, američki građani su podijeljenog mišljenja u uspjehu SAD-a u nošenju s ovim krizama. Štoviše, povjerenje u Bidenovo liderstvo i sposobnost upravljanja krizama opada u odnosu na optimizam u trenutku njegove inauguracije u siječnju 2021. godine (Scanlan, 2021). Ipak, optimizam Amerikanaca veći je u odnosu na prethodne godine, ali svaki potez Bidenove administracije promatra se vrlo pomno te utječe na građane i njihovo viđenje budućnosti (Enten, 2021).

Daljnje jačanje Kine jedan je od mogućih scenarija razvoja novog globalnog poretka. Očekivanje takvog scenarija temelji se na činjenici da Kina vodi stabilnu ekonomsku politiku velikog rasta te se kroz proteklo desetljeće prometnula u jednog od vodećih svjetskih ekonomskih lidera⁴. Takav ekonomski razvoj omogućava i vojno jačanje Kine i njen rastući politički utjecaj. Kako bi se „politički Zapad“ suprotstavio Kini, rađaju se novi paktovi pokrenuti tzv. ‘sistemskim izazovima’, pa se tako uspostavio i trojni vojno-sigurnosni pakt između SAD-a, Ujedinjenog Kraljevstva i Australije (AUKUS), što postavlja i novi izazov pred EU u smislu njenog pozicioniranja u odnosu na Kinu i zapadne saveznike.

Mnogi politički analitičari navode da je novi hladni rat na pomolu, a prema istraživanju Europskog vijeća za vanjske odnose (ECFR)⁵ objavljenom u rujnu 2021., većina građana Europe smatra da je novi

- 3 Termin ‘slobodni svijet’ počeo se koristiti za vrijeme Hladnog rata te je tada nastao i pojam ‘lider slobodnog svijeta’. Potonji se koristi i danas ako oznaka statusa države pod vodstvom određenog državnika, koji je globalni uzor u poštovanju ljudskih prava, sloboda pojedinca, riječi i izražavanja, slobode medija, tržišta itd. Prema Johnu Fouseku (2000: 130) ‘američka je nacionalna svrha voditi slobodni svijet’. SAD je stoga po svojevrsnom automatizmu imao status lidera slobodnog svijeta, no zbog stavova određenih političara poput Donalda Trumpa kojima su se ograničavale društvene i druge slobode, zaključeno je da država ne može sama po sebi biti vođa slobodnog svijeta već je potrebno uzeti u obzir i državnika koji joj je na čelu. Stoga su mediji poput New York Timesa i Politica ustvrdili da je Barack Obama ovu titulu predao Angeli Merkel. Svojedobno je i Joe Biden prozvao Bruxelles i Europsku uniju liderima slobodnog svijeta, što pokazuje da se pojam može koristiti i za grad kao simbol vodstva te uniju država.
- 4 Trenutno je kineska ekonomija druga po veličini iza SAD-a, no projekcije predviđaju skoru promjenu i dolazak Kine na prvo mjesto. Vidjeti: Statistics Times, 2021.
- 5 Europsko vijeće za vanjske odnose (ECFR) međunarodni je *think tank* čiji su osnivači bivši njemački ministar vanjskih poslova Joschka Fischer i bivši finski predsjednik Martti Ahtisaari.

hladni rat između SAD-a, Kine i Rusije već na snazi te da će institucije EU-a u slučaju potrebe stati na stranu SAD-a (Krastev i Leonard, 2021). Istraživanja ECFR-a pokazala su i da se Europljani osjećaju puno bližima SAD-u nego Kini ili Rusiji. Također, prema viđenju Europljana, u novom hladnom ratu prije će se boriti službeni Bruxelles i Washington, nego primjerice Pariz, Berlin, Rim ili Madrid (Ibid).

Iskustva sukoba u novije vrijeme pokazuju da su novi oblici ratovanja hibridni, te uključuju ekonomske instrumente, kibernetičke napade, sankcije, (dez)informacije, medijske kampanje itd. Ovakvi oblici sukoba omogućavaju širi spektar intenziteta sukoba nego konvencionalni međudržavni oružani sukobi. Neki od događaja na suvremenoj političkoj sceni sugeriraju da su pojedine forme vođenja hibridnog rata među velesilama te između velesila i velikih regionalnih sila već na djelu⁶.

Budući razvoj Europske unije

Intenzivna dinamika međunarodnih odnosa i gospodarskih promjena nužno vodi Europsku uniju ka potrebi (re)definiranja svog globalnog statusa i statusa *per se*. Osim što se aktivno bavi rješavanjem posljedica pandemije i gospodarskim izazovima, suočava se i s posljedicama izlaska Ujedinjenog Kraljevstva te migrantskom i sigurnosnom krizom povezanom sa zbivanjima u Afganistanu tijekom 2021. godine. Štoviše, čitav svijet se suočava s krizom liderstva i stvara se novi globalni poredak, tzv. post-korona poredak, koji je u EU-u poglavito obilježio odlazak njemačke kancelarke Angele Merkel, ali i ishod izbora u Francuskoj 2022.

Prepoznavanjem potrebe za redefiniranjem svoje temeljne ideje zajedništva, solidarnosti i snage te potrebe novog pozicioniranja na globalnom planu, Europska komisija pokrenula je 2021. projekt Konferencija o budućnosti Europe⁷, kao platformu za nove ideje, s ciljem sagledavanja srednjoročne i dugoročne budućnosti unije te reformiranja njenih politika i institucija.

U aktualnim geopolitičkim previranjima, krajnje je vrijeme da se EU posveti sebi te jasno odredi smjer razvoja kako bi zauzela adekvatno mjesto u političkom, ekonomskom i vojnom smislu. Ključan faktor ovog strateškog pozicioniranja bit će redefinicija upravljanja i strukture EU-a, posebno u smislu jačanja europskih institucija, konsolidiranja eu-

6 Primjerice, ubojstvo iranskog generala Kasima Sulejmanija napadom bespilotne letjelice od strane SAD-a 3. siječnja 2020., mogući ruski utjecaj na izborne procese u pojedinim državama, kibernetički napadi širokih razmjera ili napadi na strateške institucije i komunikacije koji traju praktički neprekidno.

7 Neke od tema ovog projekta bile su i 'EU u svijetu', 'Jačanje europske demokracije', 'Jača ekonomija', više informacija dostupno na: <https://futureu.europa.eu/processes/>

rozone, zajedničkih mehanizama rješavanja ekonomskih i kohezijskih pitanja te svakako zajedničke vanjske i sigurnosne politike. Jedan od mogućih scenarija njenog daljnjeg razvoja jest kompaktnije i učinkovite povezivanje država odnosno konfederalizacija ili čak federalizacija EU-a u pravcu njene tranzicije u Sjedinjene Države Europe. Ovaj proces bi zahtijevao odricanje dijela suverenosti nacionalnih država, što se naoko ne smatra nacionalnim interesom država⁸. Iz današnje perspektive političkih odnosa u državama članicama te u samom EU-u, teško je očekivati snažnije pomake u pravcu veće integracije EU-a prema konceptu Sjedinjenih Država Europe. Međutim, da bi se EU konačno mogao ponašati kao velesila, kao snažan i relevantan svjetski akter, takav se razvoj u dugoročnom smislu čini nužnim. Samo uz veću integriranost i funkcionalnost, EU bi mogao postati zaista velesila, akter koji autonomno donosi odluke na najvišim razinama, koji upravlja resursima na dobrobit svih zemalja Unije, koja ima svoju jasnu vanjsku i sigurnosnu politiku te svoju, europsku vojsku, Uniju čije gospodarstvo može stabilno rasti te čije institucije predstavljaju čvrst temelj upravljanja internim i globalnim procesima. Alternativa ovom procesu je dezintegracija, koja bi oslabila poziciju EU-a u odnosu na ostale svjetske velesile, te ponovno dovela u prvi plan pojedine države poput Njemačke, Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva i drugih sila kao „predstavnicu“ Europe, ali i stagnacija integracije te o(p)stanak Europske unije u ovoj formi. Navedeno znači da iako EU ukazuje na daljnje pravno i ekonomsko usklađivanje regulative svih članica te zajedničku vanjsku politiku, postoji mogućnost izlaska iz eurozone, nepristajanja na daljnje odricanje od dijela suverenosti, izdvojenih stavova o međunarodnim pitanjima i slično. EU može opstati i u ovim uvjetima, ali njen nastup na globalnoj razini i dalje bi bio neujednačen i, stoga, manje snažan.

Unatoč proklamiranoj želji da se EU proširi, posebno na zemlje jugoistočne Europe, politika proširenja je evidentno u ovom trenutku u drugom planu. U najvećoj mjeri za to su odgovorne same zemlje koje su pretendenti na članstvo u EU jer ne provode potrebne reforme i suočavaju se s ozbiljnim međusobnim političkim prijeporima. Potrebno je naglasiti i da su nerealna očekivanja njihovih čelnika da će cilj ostvariti „dosjelošću“ pregovora, bez da provedu reforme i riješe međusobna, neka i vrlo teška otvorena pitanja⁹. S druge strane, EU ne pokazuje do-

8 Navedeno podrazumijeva shvaćanje nacionalnih interesa kao komplementarnih ili nekomplementarnih s transnacionalnim interesima, što se može razlikovati od države do države.

9 Nemogućnost političkih elita u Bosni i Hercegovini da riješe unutarnja neslaganja, nemogućnost gotovo svih država regije da suzbiju raširenu korupciju, problemi s provedbom načela pravne države, odnos Srbije i Kosova, Srbije i Crne Gore, slabi rezultati u reformi gospodarstva, otvorena pitanja između Sjeverne Makedonije i članice EU

voljno ambicije da potakne pozitivne promjene i time ubrza integraciju jugoistoka Europe u EU. Europska unija mora donijeti jasnu odluku o proširenju, što uključuje jasna mjerila, rokove, ali i podršku rješavanju pojedinih političkih problema u regiji, a što zahtijeva proaktivnost i odlučnost njenog čelnništva. Za budućnost EU-a, osim politike proširenja, važno je i širenje eurozone te Schengenskog prostora, kao i konačna uspostava jedinstvene vanjske i sigurnosne politike.

Pet scenarija i temelji daljnje izgradnje EU-a opisani su u *Bijeloj knjizi o budućnosti Europe* (European Commission, 2017), dokumentu Europske komisije iz 2017. godine, gdje se kao glavne okosnice „pozitivnog scenarija“ razvoja Unije navode daljnja i jača suradnja među zemljama, ostvarivanje pozitivnih reformi, jačanje kohezije, učinkovitije djelovanje i jedinstveno tržište. Jedan od ciljeva jest da sve članice uvedu euro kao valutu te da se proračun centralizira. Dokumenti u kojima se razmatra pitanje daljnjeg jačanja ekonomske i monetarne unije također su dio *Bijele knjige*.

Navedeni scenariji zapravo pokazuju bitno različite vizije europske budućnosti o kojima članice imaju različita mišljenja. Upravo zato, *Bijela knjiga* ne donosi jedan jasan koncept jačanja EU-a, već spektar različitih koncepata: prvi, u literaturi nazvan „*Carrying on*“ jest koncept petrifikacije sadašnjeg stanja EU-a u kojemu je *status quo* ključna riječ; drugi, koji predstavlja ozbiljan korak unatrag, čiji slogan „*Nothing but a single market*“ znači redukciju zajedničkih funkcija EU-a na zajedničko tržište; treći podrazumijeva Europu različitih brzina, u kojoj će države koje spremne na bolju integraciju više surađivati i djelovati zajedno, a one druge (ili čak treće ili četvrte) će usvajati druge kataloge zajedničkih funkcija. Ovakav koncept djeluje moguće samo na papiru jer je teško zamisliti da bi EU s diverzificiranim funkcijama uopće mogla opstati kao bilo kakva koherentna zajednica; četvrti scenarij predviđa EU s manje funkcija, ali bi one u određenim područjima bile puno jače i više integrirane nego su to danas; i konačno, peti scenarij je jedini koji objektivno otvara put konceptu Sjedinjenih Država Europe jer predviđa (naravno, oprezno i postupno), puno snažniju integraciju, što se opisuje sloganom „*Doing much more together*“¹⁰.

Odgovori na recentne krize bit će odlučujući element formiranja novih političkih odnosa, kako u Europi tako i u svijetu, a EU će biti primorana odabrati ili regresiju, ili funkcionalno i institucionalno jačanje.

Bugarske, primjeri su najvećih zapreka bržoj integraciji zemalja regije u EU. Zbog njih se danas nitko ne usuđuje prognozirati mogući rok za ulazak u EU za svaku od zemalja regije. Međutim, o svim ovim pitanjima treba kontinuirano raspravljati na europskim radnim skupinama, sastancima i vijećima te nalaziti moguća rješenja.

10 Detaljnije vidjeti u: Avbelj, 2017: 3-5.

Regresijom se smatraju slabi odgovori na COVID-19 pandemiju i migrantsku krizu, mogući novi izlazak država članica iz Unije ili eurozone, jačanje ovisnosti o SAD-u, novi konflikti i nemiri, produbljivanje ekonomske krize, rast euroskepticizma i drugi fenomeni koji slabe koheziju i funkcionalnost EU.

S druge pak strane, Europska unija može snažno, vizionarski i koordinirano odgovoriti na izazove s kojima se susreće te na taj način stvoriti preduvjete za njen novi format. Sposobnost za kvalitetnu transformaciju EU može dokazati: a) rješanjem pandemijske krize pri čemu će ojačati svoj znanstveno-istraživački potencijal, zdravstvene sustave i socijalnu državu, b) snažnijim infrastrukturnim ulaganjima kojima će postići brži ekonomski rast i veći ukupni, ali i BDP po glavi stanovnika, uz poticanje razvoja ispodprosječno razvijenih država, c) rješanjem migrantske krize koje uključuje i integraciju primjerenog broja migranata u društvo na načelima multikulturalnosti, poštivanja ljudskih prava i sloboda te vladavine prava, d) inicijativama, kampanjama i daljnjim obrazovanjem građana, kojima može ojačati europski identitet kao značajan integrativni faktor u EU-u.

Inspirativna studija *Europe in 2030: Four Alternative Futures* također ostavlja otvorenima potpuno različite scenarije budućnosti EU (Simón i Speck, 2017). Najcrnji je, svakako, scenarij propasti EU-a, pri čemu u različitim podvarijantama, Europa postaje strateški marginalna. Štoviše, u okviru ovoga scenarija govori se i o propasti transatlantizma (Ibid: 7-12). Na drugom kraju spektra je optimistični scenarij prema kojemu EU jača odnosno „EU stječe instrumente za obranu svoje kolektivne sigurnosti i ekonomskih interesa kada su ugroženi“, što je „u mnogim aspektima... najracionalniji scenarij za Europljane ako se SAD odluči povući iz svoje povijesne uloge jamca liberalnog i demokratskog svjetskog poretka“ (Ibid: 13). Dakako, u ovom scenariju koji EU približava statusu velesile, nužne su reforme i znatno veća integriranost Europe.

Može li Europska unija biti velesila?

Da bi se moglo objektivno razmotriti može li Europska unija biti poimana kao velesila, potrebno je prethodno postići konsenzus što velesila podrazumijeva, odnosno koji kriteriji državu čine velesilom. U nastavku se navode neki od preduvjeta koje država mora zadovoljavati kako bi ju se moglo smatrati velesilom:

- brojnost stanovništva i demografski trendovi
- veličina teritorija i prirodni resursi
- integriranost i operativnost institucija i upravljanja
- ekonomska snaga i prosperitet

- oružane snage – ljudstvo, tehnološka i operativna sposobnost
- znanstveni i obrazovni potencijali za daljnji razvoj
- stabilnost društva i političkog sustava.¹¹

Postoji nekoliko tipova rangiranja velesila u svijetu, a kao referentne točke ovdje se spominju samo neke. Tako je prema *Business Insideru 2020* (Baker, 2020), a prema kriterijima sveukupnog utjecaja nacije te političkoj, ekonomskoj i vojnoj moći, prva sila svijeta SAD, zatim Rusija, Kina, Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo.

Neki autori već sada Europsku uniju smatraju velesilom, primjerice, Anu Bradford smatra da EU i bez vojske vlada svijetom putem svojih pravnih regulativa (Bradford, 2019). Autorica navodi da je usvajanjem propisa koji oblikuju međunarodno poslovno okruženje, podizanjem standarda u cijelom svijetu i europeizacijom mnogih aspekata globalne trgovine, Europska unija uspjela oblikovati politiku u područjima kao što su privatnost podataka, zdravlje i sigurnost potrošača, zaštita okoliša itd. Njen „efekt Bruxellesa“ pokazuje da multinacionalne kompanije koriste europske standarde kao globalne, što ukazuje na doseg utjecaja EU-a.

U Tablici 1. EU se uspoređuje s drugim velesilama prema nekim od najčešće navođenih parametara kao što su BDP, vojni proračun, broj stanovnika te znanstvena izvrsnost. Kao što se može primijetiti, SAD je, prema većini parametara, i dalje vodeća globalna velesila.

	Država	BDP	Vojni proračun	Stanovništvo	Znanstvena izvrsnost, udio 2020 ¹²
1.	SAD	\$21.44 trilijuna	\$ 778 milijardi	331,002,651	20,677.88
2.	KINA	\$14.14 trilijuna	\$ 252 milijardi	1,439,323,776	14,256.26
3.	RUSIJA	\$1.64 trilijuna	\$ 61.7 milijardi	145,934,462	533.79
4.	EU	\$18.3 trilijuna	N/A \$ 52,7 mlrd (FRA) \$ 52,8 mlrd (NJEM)	512,596,403	4,750.31 – Njemačka 2,224.29 – Francuska 1,134.30 – Italija
5.	INDIJA	\$2,94 trilijuna	\$ 72.9 milijardi	1,380,004,385	1.039.07

TABLICA 1: Usporedba EU i ostalih globalnih sila 2020.¹³

11 O pojmu malih i velikih država i sila te statusu Hrvatske i EU vidjeti: Jović, 2011

12 Podaci prema: Nature Index, 2021.

13 Tablica izrađena prema podacima World Population Review 2020, IMF i SIPRI za 2020. godinu.

Prema Nature Indexu, u 2020. godini velesile u području znanstvene produkcije u prirodnim znanostima bile su SAD, Kina, Njemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo, Japan te Francuska (Nature Index, 2021).

S ciljem jačanja međunarodne konkurentnosti europskih visokih učilišta, EU je pokrenula inicijativu Europskih sveučilišta (European Commission, 2021f) kojom se potiče jačanje strateških partnerstava visokih učilišta diljem EU kroz povezivanje u konzorcije i stvaranje mreže sveučilišta koja će studentima omogućiti stjecanje diplome kombiniranjem studija u nekoliko država članica.

Europska unija koristi platforme Bolonjskog procesa, Europskog prostora visokog obrazovanja i Europskog istraživačkog prostora za tzv. meku diplomaciju te približavanje ne-europskih zemalja vrijednostima, principima i standardima EU-a.

Zaključno, EU zasigurno ima potencijal velesile, jer se već sada neke od njenih država članica smatraju globalno relevantnim silama (Njemačka, Francuska), a ujedinjujući ekonomske, znanstvene i vojne snage svih zemalja članica, zajednički nastup na svjetskoj sceni bio bi potpuno drugačiji (ali i kompleksniji) nego sada. Kako ukazuje *Bijela knjiga*, EU bi mogla imati svoja veleposlanstva u svijetu te biti predstavljena jednim predstavnikom u međunarodnim tijelima i organizacijama. Europska unija i potencijalna (kon)federacija bi, dakako, vojno zastajala za SAD-om, ali bi joj mogla konkurirati ekonomski, znanstveno i u kontekstu njene „meke moći“ (*soft power*) odnosno ljudskih prava, demokratskih procesa, socijalne države i kvalitete života.

Otvorena pitanja za definiranje smjera Europske unije

Sljedom navedenog, cijeli je niz otvorenih pitanja prema kojima europske institucije, poglavito Europska komisija, moraju imati čvrst i rezolutan stav u pogledu razvoja EU-a. Da bi pokazalo državničke odlike, europsko čelnništvo u donošenju odluka ne bi smjelo ovisiti o stavovima drugih svjetskih sila, saveznika ili globalnih partnera, već bi trebalo jasno i nedvosmisleno zagovarati interese Europske unije.

Jedno od neriješenih pitanja jest prethodno spomenuto širenje EU-a na Jugoistočnu Europu. Naime, ove zemlje se osjećaju zapostavljenima i isključenima iz europskih integracijskih procesa čime se otvara prostor za upliv drugih velesila poput Rusije ili Kine, ali i arapskih zemalja¹⁴. Sljedeće važno pitanje jest odnos prema Turskoj, koja se na-

¹⁴ U javnom prostoru često se spominje snažan utjecaj Rusije na Srbiju i njihova povezanost, no navedeno je dobrim dijelom mit, jer, valja podsjetiti, za vrijeme agresije Srbije na Hrvatsku, Srbija nije imala rusku podršku. Rusija se u odnosima na području bivše Jugoslavije primarno vodi svojim gospodarskim i političkim interesima, a ne simpatijama za pojedinu državu.

vodi kao ključan strateški partner Europske unije u pogledu migracija, ekonomije, sigurnosti i borbe protiv terorizma, ali koja nailazi na prepreke u demokratskim procesima i vladavini prava, zbog čega su od 2018. pristupni pregovori za članstvo u EU zamrznuti. Europske institucije trebale bi proaktivno pristupiti Turskoj i kontinuiranim dijalogom rješavati otvorena pitanja, jer bi udaljavanje Turske od EU-a bio preveliki sigurnosni rizik. Međutim, upitno je može li dugotrajna distanca EU-a prema Turskoj i dalje biti motivirajuća za Tursku da ustraje na pristupanju. Uzevši u obzir veličinu, vojne i ekonomske potencijale Turske, nije realno očekivati da će ona smjerno ispunjavati zahtjeve EU za reformama i političkim promjenama. Dojam je da i činjenica što je Turska islamska zemlja, koja se odmakla od Atatürkova sekularizma, ne odgovara pojedinim članicama EU. Konačno, ni EU ni Turska danas ne pokazuju snažniju ambiciju da se pregovori o članstvu nastave i u dogledno vrijeme privedu kraju¹⁵.

Nadalje, potrebno je jasno zauzimanje stava u odnosima s Rusijom i Kinom, neovisno o stavovima drugih sila, posebno SAD-a. Prema posljednjem istraživanju Europskog vijeća za vanjske odnose, građani EU skloni su promjenama i drugačijem pozicioniranju Europe, kako unutar svojih granica tako i prema okolnim zemljama, naglašavajući potrebu za novim strateškim partnerstvima, a ne savezništvima (Dennison i Puglierin, 2021). Može se zaključiti da građani Europe od svojih čelnika traže jače zastupanje „nacionalnih interesa“ EU-a, a ne ovisnost o transatlantskim i drugim savezništvima temeljenima na jednoj drugačijoj povijesnoj slici svijeta i drugačijim geopolitičkim odnosima. Svijet se uvelike promijenio, a korak s tim trebao bi držati i EU te se prilagoditi novoj borbi za dominaciju svijetom.

Sjedinjene Države Europe – mogućnost tranzicije

Sva prethodno navedena pitanja ključna su za formiranje jasne vizije budućnosti EU-a odnosno daljnjih europskih integracija. Kada bi svi preduvjeti bili zadovoljeni i kada bi postojali konsenzus i politička volja za započinjanje tog procesa, Sjedinjene Države Europe zasigurno bi postale jedna od dominantnih tema u javnom prostoru, tema za akademske rasprave, ali i pitanje koje bi trebalo razmotriti europskim referendumom. Iako danas ta ideja doista jest utopija¹⁶, ona će u narednom

15 O raspoloženju za nastavak pregovora i tursko članstvo u EU vidjeti: Riebert, 2017. i Kasap, 2021.

16 Pojam 'utopija' se ovdje koristi u kontekstu označavanja vizionarske reforme koja teži biti idealistička i malo vjerojatna, prema Britannici, vidjeti na: <https://www.britannica.com/topic/utopia>

desetljeću postati nužnost. Već sada brojni državnici, poput Emmanuela Macrona, javno pozivaju na osnivanje europske vojske, pokreti i unije federalista jačaju diljem EU-a¹⁷, a novi svjetski paktovi poput AUKUS-a čelnike europskih institucija prisiljavaju da strateški planiraju daljnje integracijske procese, ali i da promisle o potrebi iznalaženja vlastitog puta neovisnog o partnerstvima i savezima.¹⁸

Sjedinjene Države Europe do sada su spominjane u raznim kontekstima i pod različitim nazivima – eng. *United States of Europe, Federal States of Europe, European Federation, European State*. Začetnikom ideje smatra se Winston Churchill, premijer Ujedinjenog Kraljevstva, koji je među prvima pozvao na stvaranje Sjedinjenih Europskih Država i to govorom akademskoj mladeži na Sveučilištu u Zürichu 1946. godine (European Commission, 2021a): „Postoji lijek koji bi za nekoliko godina učinio da cijela Europa bude slobodna i sretna. To je da ponovno stvorimo europsku obitelj i da joj pružimo strukturu u kojoj može živjeti u miru, sigurnosti i slobodi. Moramo izgraditi neku vrstu Sjedinjenih europskih država.“ (European Commission, 2021b).

Nadalje, njemački ministar vanjskih poslova Joshka Fisher javno je zagovarao EU kao federaciju, a čelnik Socijaldemokratske stranke Njemačke i predsjednik Europskog parlamenta Martin Schulz 2017. pozvao je na „stvaranje ustavnog sporazuma i uspostavu Sjedinjenih Europskih Država do 2025. godine“¹⁹. U Europskom parlamentu 2010. godine osnovana je Spinelli grupa koja je aktivno zagovarala ponovno osnaženje ideje federalizacije Europske unije, i to stvaranjem mreže građana, *think tank*-ova, nevladinih organizacija, akademika, pisaca i političara koji podržavaju ideju federalne i ujedinjene Europe. Istaknuti podržavatelji inicijative su Jacques Delors, Daniel Cohn-Bendit, Guy Verhofstadt, Andrew Duff, Ulrich Beck i Elmar Brok. Novinar i publicist T. R. Reid u svojoj knjizi „Sjedinjene Države Europe: nova velesila i kraj američke supremacije“ opisuje EU kao formaciju sličnu Sjedinjenim Američkim Državama. Čak je i jedan hrvatski političar, publicist i filozof, barun Lazar Hellenbach (1827.–1887.), govorio o potrebi formiranja ujedinjenih država Europe, nazivajući ih „*söderirte Staaten von Europa*“ (Kožnjak, 2017: 68), slijedom čega se može zaključiti da i u hrvatskoj intelektualnoj eliti relativno rano u povijesti nalazimo naprednog i vizionarskog unionistu. Daljnju inte-

17 Unija europskih federalista okuplja 24 nacionalna ogranka federalista u Europi. Mrežne stranice Unije dostupne na: <https://www.federalists.eu/>

18 Nizozemski poduzetnik Freddy Heineken je ponudio plan postizanja Sjedinjenih Država Europe 1992. godine, kroz Europu regija, a u svrhu jačanja transnacionalnog projekta EU-a. Transformaciju EU u SDE nazvao je eurotopijom.

19 Vidjeti na: <https://www.politico.eu/article/spds-martin-schulz-wants-united-states-of-europe-by-2025/>

graciju europskih zemalja predviđali su i Immanuel Kant, ali i Friedrich Nietzsche, svaki sa svojom vizijom uspjeha tog procesa²⁰.

Slijedom navedenog, načelne političke podrške ovakvom masterplanu ima, ali trenutno u nedovoljnoj mjeri, jer ideja nije dominantna ni vidljiva u javnosti niti postoje ozbiljne rasprave o ovoj temi. Unije federalista i grupacije u Europskom parlamentu dobar su početak i vrijedan doprinos zastupanju i promociji ove ideje.

Možda neočekivan, ali važan i optimističan pristup mogućoj federalizaciji EU dala je u svom koalicijskom sporazumu njemačka vladajuća koalicija koja se u programu za 2021.-2025. pod naslovom „*Mehr Fortschritt wagen Bündnis für Freiheit, Gerechtigkeit und Nachhaltigkeit*“²¹ zalaže za razvoj EU u smjeru federalizacije²².

Prednosti Sjedinjenih Država Europe

Prednosti Sjedinjenih Država Europe (SDE) u odnosu na EU bile bi, prije svega, ekonomske i sigurnosne prirode: integracija tržišta, bolja koordinacija cjelokupne ekonomije, integracija znanstvenih potencijala, jedinstvena obrambena i vanjska politika, tržište roba, usluga i rada od gotovo 500 milijuna građana. Također, nužnost izgradnje vlastitih, jakih i jedinstvenih oružanih snaga koja vodi punoj odgovornosti za vlastitu sigurnost i neovisnost od SAD-a, pokrenule su sve glasnije rasprave o uspostavljanju europske vojske.

SDE kao cjelina mogle bi se ekonomski i politički postaviti daleko snažnije i konkurentnije u odnosu na druge velesile nego je to sada slučaj. Činjenica je da danas nekoliko istaknutih država-sila unutar unije (Njemačka, Francuska, Nizozemska...) nalaze svoja tržišta na globalnoj sceni i zastupaju vlastite nacionalne ekonomske interese, najčešće ne vodeći računa o zajedničkom europskom interesu. S druge strane, sigurnosna ovisnost, posebno istočnih i baltičkih članica EU o NATO-u za posljedicu ima veliki politički utjecaj SAD-a na te zemlje, posredno i na samu EU. Uz to, neke od vojnih misija pod ingerencijom NATO-a prepoznaju se primarno kao američki politički interes, a njihov neuspjeh, ili barem posljedice, dovele su do velikih migrantskih valova prema Europi

20 Kant, Immanuel (1795). Zum ewigen Frieden : ein philosophischer Entwurf). Königsberg: bey Friedrich Nicolovius, te Nietzsche, Friedrich Wilhelm (2002): S onu stranu dobra i zla: predigra filozofiji budućnosti Zagreb: AGM

21 'Usuditi se za veći napredak; Savez za slobodu, pravdu i održivost' Koalicijski sporazum Socijaldemokratske stranke Njemačke, Zelenih i Liberalnih demokrata – Koalitionsvertrag 2021–2025 zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), BÜNDNIS 90 / DIE GRÜNEN und den Freien Demokraten (FDP), dostupno na: Koalitionsvertrag_2021-2025.pdf (spd.de)

22 Vidjeti: Koalitionsvertrag, str. 131

i posljedično njene destabilizacije. Politika Zapada (primarno SAD-a) u Siriji, Libiji, Iraku i Afganistanu, pretrpjela je stanoviti neuspjeh.

Daljnja integracija odnosno federalizacija EU za posljedicu bi imala njeno percipiranje i nastupanje kao globalne velesile i, uz SAD, kao stupa zapadnog multipolariteta, što bi se direktno odrazilo na njen ekonomski rast i razvoj, jačanje vladavine prava te standard. Europske vrijednosti i do sada su služile kao primjer civilizacijskih dosegâ u kontekstu ljudskih prava i sloboda, sigurnosti i prosperiteta građana, što bi se ovom strukturom Nove Europe još više naglasilo.

Preduvjeti nastanka SDE većinom podrazumijevaju sve ono što karakterizira i nacionalne države: 1. jačanje europskih institucija i njenih čelnika, uključivši i jačanje njihova demokratskog legitimiteta, 2. europski ustav i zajedničku pravnu regulativu, 3. zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, 4. europsku vojsku, 5. eurozonu i Schengenski prostor na cijelome EU području, 6. jedinstvenu razvojnu strategiju, 7. jačanje europskog identiteta te 8. usklađeni sustav obrazovanja i znanosti.

Jačanje europskih institucija

Centralizirano vodstvo i upravljanje preduvjet su povezivanja svih velikih i raznolikih sustava. Drugim riječima, europske institucije se moraju ponašati poput odgovarajućih tijela nacionalnih država. Ovdje je poglavito riječ o Europskoj komisiji kao izvršnom tijelu, koje bi trebalo preuzeti ulogu svojevrsne nadnacionalne vlade. Građani Europe svoje čelnike moraju prepoznati i percipirati kako europskim tako i globalnim liderima sposobnima za donošenje važnih geostrateških odluka, zastupanje interesa EU-a i potpunu posvećenost idealima ujedinjene Europe. Tome svakako treba dodati da najvažnije institucije EU-a moraju ojačati svoj demokratski legitimitet općim izborima pri čemu bi izborni sustav uvažavao činjenicu buduće (kon)federalne strukture EU-a, odnosno, SDE.

Europski ustav i pravna regulativa

Ustav kao najviši pravni akt svake zemlje ujedinjujući je element i orijentir za svaku pravnu, društvenu i drugu djelatnost. Europski ustav osmišljen je kao dokument koji bi zamijenio sve postojeće sporazume prije 15 godina, a Sporazum o Europskom ustavu (Europski parlament, 2021), potpisalo je 25 država 2004., no nisu ga sve i usvojile i ratificirale. U tadašnjem prijedlogu Europskog ustava navedene su zajedničke vrijednosti poput jednakosti, slobode, demokracije, vladavine prava, poštivanja ljudskih prava i prava manjina, principi pluralizma, tolerancije,

solidarnosti i ravnopravnosti, kao i ciljevi Unije te područja djelovanja. Ovaj format Europskog ustava nije zaživio, već je zamijenjen Lisabonskim ugovorom (EUR-Lex, 2007). Europski ustav imao bi puno jaču, kako pravnu, tako i psihološku dimenziju.

Zajednička vanjska i sigurnosna politika

Europska unija na globalnoj razini uzor je u kvaliteti života njenih građana te u kontekstu ljudskih prava i sloboda, no status velesile podrazumijeva jasnu vanjsku politiku te neovisnost od trenutnih saveznika, zastupanje interesa isključivo EU i njenih građana, zaštita europskog teritorija i granica te dijalog s neposrednim susjedstvom na Istoku, Sjeveru i Jugu s ciljem očuvanja trajne stabilnosti i mira. Druge važne sastavnice međunarodne uloge EU-a su trgovina, humanitarna pomoć i razvojna suradnja (European Commission, 2021c). Europu treba graditi kao da će mir i prosperitet dugoročno opstati, ali, jednako tako, treba biti spremna obraniti svoj poredak i teritorij. Europa je kolijevka civilizacije te treba biti i ostati zaštitnik univerzalnih civilizacijskih vrijednosti, bez kompromisa i ovisnosti od ostalih sila, ali s njima u strateškim partnerstvima.

Zajednička vanjska i sigurnosna politika omogućuje zemljama članicama veću težinu na svjetskoj pozornici. Lisabonskim ugovorom uspostavljena je diplomatska grana EU-a, Europska služba za vanjsko djelovanje (EEAS) koja je u nadležnosti visokog predstavnika Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku (EUR-Lex, 2015). Nažalost, vanjska i sigurnosna politika EU danas nikako ne može biti karakterizirana kao „zajednička“. Države članice o mnogim važnim vanjskopolitičkim i sigurnosnim pitanjima nisu postigle konsenzus. Jedan od najočitijih primjera jest činjenica da četiri države EU nisu priznale Kosovo, dok ostale jesu²³.

Za većinu odluka o vanjskoj i sigurnosnoj politici potrebna je suglasnost svih zemalja EU-a, a razlike među zemljama su za sada još uvijek takve da se reflektiraju na zajedničko donošenje odluka.

Europska vojska

Vojska služi prije svega za obranu teritorija, očuvanje mira i reda te intervencije u kriznim situacijama, nekad i za pomoć u elementarnim nepogodama i prirodnim katastrofama. Jedan od prioriteta NATO 2030 agende (NATO, 2021) jest jačanje veza NATO-a i Europske unije čime

23 Kosovo nisu priznale Španjolska, Grčka, Rumunjska i Slovačka.

je i NATO iskazao svoju sklonost bližoj suradnji s EU. Međutim, kako je prethodno spomenuto, Europskoj uniji je potrebna samostalnost i samoodrživost u pogledu obrane i sigurnosti, otpornost i vojna samodostatnost. Europska vojska spominje se sada već kao nužnost: predsjednica Europske komisije Ursula von der Leyen je pozvala na razmatranje prednosti i nedostataka ustrojavanja EU vojske, predsjednik Francuske Emmanuel Macron te njemačka kancelarka Angela Merkel su izrazili podršku inicijativi te spremnost sudjelovanja u europskoj vojsci. Čak je i američki predsjednik Joe Biden pozvao EU da postane globalna vojna velesila (Herszenhorn, 2021). Ideja o zajedničkoj europskoj vojsci nije nova, pokrenuta je još od potpisivanja pariškog Ugovora o osnivanju Europske obrambene zajednice 1952. godine te naglašena Lisabonskim ugovorom 2007. Prednost europske vojske u odnosu na postojeći sustav vojski nacionalnih država i naslanjanju na NATO bila bi upravo neovisnost EU te samostalno donošenje odluka o svojoj obrambenoj i sigurnosnoj politici. Da bi zaslužila status velesile, EU bi trebala samostalno donositi odluke i o sudjelovanju u mirovnim misijama diljem svijeta, kao i o rješavanju sukoba te prijetnji u svom susjedstvu i globalno. Izazovi s kojima se susreće koncept Europske vojske počinje već od njenog konstituiranja – na koji način bi zemlje članice sudjelovale i koliki kontingent vojnika bi svaka zemlja davala, tko bi i na koji način upravljao vojskom, na koji način bi se vršila ujednačena obuka te kako bi se financirala. Vojska zahtijeva uniformnost, a s obzirom na različite prakse unutar različitih zemalja, uniformnost bi predstavljala izazov (no ne nepremostiv). Dijalog i koncept suradničkog učenja početak su svake suradnje u formuliranju zajedničkih europskih politika, pa bi stručni dijalog u okviru postojećih struktura²⁴ na ovom području također započeo proces lakšeg ujednačavanja praksi vojnih snaga. Kritičari tvrde da je europska vojna infrastruktura zastarjela te da cjelokupna europska vojska zaostaje u vojnoj opremljenosti u odnosu na druge velesile. Moderna vojno-sigurnosna oprema uključuje ponajviše bespilotne letjelice, hipersonične rakete, satelite, autonomne oružane sustave, kibernetičke instrumente, nanotehnologiju, umjetnu inteligenciju, 3D printanje, sintetičku biologiju i druga suvremena i brzorastuća tehnološka dostignuća (Altmann, 2020).

Dakako, EU treba i dalje biti aktivna u mirovnim inicijativama svjetske kontrole naoružanja i neširenja nuklearnog oružja.²⁵

24 Npr. PESCO-a ili da se oformi međunarodna radna skupina za europsku vojsku.

25 Nakon izlaska Ujedinjenog Kraljevstva, Francuska je za sada jedina nuklearna sila u Europskoj uniji.

Eurozona i Schengenski prostor

Preduvjet lakšeg upravljanja unijom jest i jedna valuta (euro) usvojena od strane svih zemalja članica. Navedeno podrazumijeva i jednu centralnu banku te jedan središnji proračun, po uzoru na američki. Sadašnji proračun EU bazira se na višegodišnjim financijskim okvirima (trenutno 2021.-2027.) za financiranje programa i politika EU²⁶. Kako sugeriraju federalisti, centralni proračun trebao bi imati makroekonomske učinke (UEF, 2019a), a brojni ekonomski stručnjaci smatraju da se postojeća fiskalna pravila Ugovora iz Maastrichta trebaju revidirati zbog prilagodbe novim gospodarskim okolnostima, pri čemu se većina alaze za povećani fiskalni kapacitet na razini EU (Ilzetzki, 2021). Euro je svakako potrebno održati stabilnim u odnosu na druge svjetske valute.

Europska unija nema centralnu ekonomsku i fiskalnu vlast, a razlike među državama članicama su prevelike kako bi se mogla voditi jedinstvena ekonomska politika. Određeni ekonomisti zagovaraju i prepuštanje fiskalne politike nacionalnim tijelima. Ne postoji konsenzus u ovom trenutku kako bi trebalo upravljati monetarnom i fiskalnom unijom, treba li zadržati jednu vrstu autonomije i odvojene proračune i politike nacionalnih država te centralnog europskog proračuna ili je potrebno osmisliti mehanizme usklađivanja, harmonizacije i povezivanja istih te do koje mjere. Jedan od prijedloga jest i jedinstveni europski porez²⁷. Europska unija u sebi ima 27 različitih poreznih sustava, a Europska komisija tvrdi da nedostatak jedinstvene politike poreza na dobit u svim državama članicama rezultira izbjegavanjem „miliarda eura“ u poreznim prazninama (Flanagan, 2021). S druge pak strane, europske obveznice (European Commission, 2021d; European Commission, 2021e, poglavlje o europskom proračunu) pokazale su se sigurnim i održivim instrumentom pomoći i oporavka, poglavito nakon njihovog drugog izdanja za saniranje posljedica pandemije.

Jedan od prijedloga eurofederalista jest i imenovanje europskog ministra financija te njegovo pozicioniranje kao jedne od ključnih osoba u europskim institucijama. Europski federalisti predlažu i Europsku ekonomsku vladu, koja bi pak morala svoje djelovanje uskladiti s Europskom komisijom, ali bi imala parlamentarni legitimitet (UEF, 2019a).

Također, Schengenski prostor treba obuhvatiti sve države članice, poželjno i komplementarne države nečlanice.

26 Prema člancima 310.-316. Lisabonskog ugovora; vidjeti: EUR-Lex, 2012.

27 Za sada postoji samo porez na dodanu vrijednost EU kojeg ima svaka država članica.

Razvojna strategija

Za svoj sveobuhvatni razvoj EU treba imati dugoročnu razvojnu strategiju odnosno strateški planirati i upravljati resursima i gospodarskim razvojem, strateški plan ulaganja i razvojni plan koji bi doprinio jednako koheziji kao i gospodarskom zamahu i rastu. Europski strukturni i investicijski fondovi učinkovit su instrument za ulaganja i plan-ski razvoj, a uspješnost povlačenja sredstava temelji se na sposobnosti apsorpcije svake od država članica. Dugoročna razvojna strategija EU, kao i sve strategije, prepoznava bi ključne i prioritetne sektore za ula-ganja, počevši od velikih infrastrukturnih projekata, preko tehnoloških i znanstveno-istraživačkih i projekata međunarodne suradnje do obra-zovnih i socijalnih projekata.

Jačanje europskog identiteta

Europski identitet je komplementaran s nacionalnim identitetom te jedan drugog ne isključuju. Koncept je sličan kao i u slučaju kozmo-politizma, kako navodi njemački sociolog Ulrich Beck, „*kozmpolit živi u dvostrukoj domovini i vezan je za dvostruke lojalnosti – on je jedna-ko građanin svijeta, kao i građanin grada-države*“ (Beck, 2004: 64). Isti princip može se primijeniti na europsko građanstvo, koje osnažuje na-cionalni identitet, a jedna lojalnost ne isključuje već nadopunjuje drugu. Štoviše, Ulrich Beck jedan je od zagovaratelja europskog federalizma i Spinelli grupe.²⁸

Jačanje europskog identiteta može se postići obrazovanjem, kultur-nim i sportskim aktivnostima, kampanjama civilnog društva te medija. Mediji (uključujući društvene mreže i komunikacijske platforme) su najjače sredstvo kojim se može utjecati na svijest, odgoj i obrazovanje te informiranje građana Europe. Odgovorni i europski osviješteni mediji te europski portali poželjni su kako bi države članice na jednom mjestu mogle dobiti sve relevantne informacije. Poseban fond bi trebao poticati jačanje europskog identiteta i europsko građanstvo. Također, važno je osvjestiti postojanje europskog civilnog društva, poticati užu suradnju nevladinih organizacija, daljnje umrežavanje sindikata, korištenje eu-ropskog referenduma, ali i poticati projekte civilnog društva usmjerene na obrazovanje, kulturu, ekologiju, zdravlje itd.

Također, važno je poticati europske trustove mozgova (*think tank*) na području ekonomije, znanosti, filozofije, novih tehnologija, primje-ricе ekonomski bi mogao osmisliti novi ekonomski sustav ili europski

28 Vidjeti: UEF, 2019b. Podrška Ulricha Becka se navodi u više izvora, npr. u: EURAC-TIV, 2010.

socijalni kapitalizam, filozofski bi iznjedrio nove europske intelektualce i filozofe itd.

Osim navedenog, identitet se prepoznaje i preko jezika, pa bi trebalo engleski jezik promovirati kao *lingua franca*. Izlaskom Ujedinjenog Kraljevstva iz EU progovorilo se o novom službenom jeziku EU i mogućem nadmetanju francuskog i njemačkog, ali u ovom trenutku engleski je još uvijek dominantan i teško da će (barem ne ubrzo) doći do promjene u tom smislu. Pritom valja paziti na ravnopravni status ostalih jezika u EU kao pretpostavke očuvanja lokalnih identiteta, što je sastavni dio koncepta prihvaćanja paralelizma nacionalnih identiteta (jednog ili više njih) s onim europskim.

Ujednačeni sustavi obrazovanja i znanosti

Jedan od integrativnih faktora u EU svakako je sustav visokog obrazovanja i znanosti, a Europa ima globalno konkurentna i priznata sveučilišta, institute i centre izvrsnosti. Daljnjim ujednačavanjem sustava obrazovanja, znanosti i istraživanja podigla bi se ljestvica izvrsnosti te postigla ravnomjernija geografska mobilnost u Uniji.

Rezolucijom o daljnjem razvoju europskog prostora obrazovanja u cilju podupiranja sustava obrazovanja i osposobljavanja okrenutih budućnosti navodi se daljnji razvoj Europskog obrazovnog prostora do 2025. godine (Vijeće EU, 2019). Europski obrazovni prostor je komplementaran s Europskim prostorom visokog obrazovanja i Europskim istraživačkim prostorom, koji kao strateški cilj imaju međusobnu suradnju i nadogradnju, usklađivanja nacionalnih sustava s europskim principima i standardima, promociju mobilnosti, inkluzivnosti, internacionalizacije, multilateralne suradnje kao i povezivanje s realnim sektorom koji rezultiraju pametnom specijalizacijom i većom konkurentnosti ciljanih gospodarskih grana i industrija.

U Bolonjskom procesu sudjeluje 49 zemalja, a sama činjenica da su ovom procesu usklađivanja sustava visokog obrazovanja pristupile brojne ne-europske zemlje pokazuje da je europsko obrazovanje poželjno, atraktivno i učinkovito.

Nedostaci i izazovi Sjedinjenih Država Europe

Ideja SDE nailazi već sada na velike otpore, pogotovo u kontekstu potrebe odricanja od dijela suverenosti²⁹ država članica u korist bu-

29 Suverenitet se ovdje koristi u smislu jamstva minimuma političkog samoodređenja država u kontekstu prenošenja nadležnosti na nadnacionalne instance bez demokratskog legitimiteta.

duće (kon)federacije. Nacionalne države ne želi izgubiti kontrolu nad vlastitim sustavima, teritorijem i vojskom, a prebacivanje nadležnosti i odgovornosti na višu razinu smatraju slabljenjem vlastitih institucija i čelnika. Također, već sada postoje i dezintegrativni procesi koji su započeli izlaskom Ujedinjenog Kraljevstva, a u javnom prostoru se spominjao i potencijalni izlazak Mađarske i Poljske iz EU. Euroskepticizam se javlja periodički uslijed svake krize i svakog neuspjeha EU-a da na njih promptno i djelotvorno odgovori.

Nadalje, ideja SDE-a suočit će se s pitanjem harmoniziranja država s različitim kulturnom, političkom i pravnom tradicijom, poteškoćama u stvaranju efikasnog upravnog sustava nužnog za dobro funkcioniranje federacije, ali i pitanjem multikulturalnosti. Multikulturalnost će biti na iskušenju zbog novih i sve većih etničkih, vjerskih i kulturnih zajednica migranata, odnosno nalaženja balansa između zahtjeva za integracijom i prilagodbom vrijednostima zemlje primateljice i očekivanja da zadrže svoj kulturni i nacionalni identitet. Postavlja se i pitanje može li federalizacija EU-a jamčiti ravnopravnost malim narodima i spriječiti hegemoniju velikih.

Osim pozitivnih aspekata jačanja europskog identiteta, podsjetimo i da je Friedrich Nietzsche u djelu „S onu stranu dobra i zla“ naglasio kako pokret prema političkoj integraciji Europe neće proizvesti slobodne moderne građane koji žive u demokratskom miru već ujednačavanje i prosječnost. Ipak, nada se da će daljnje europske integracije stvoriti uvjete za stvaranje novog nadnacionalnog i nomadskog tipa čovjeka koji će biti odvojen od bilo kakvog određenog miljea i imati maksimalno umijeće i moć prilagodbe (Nietzsche, 2002)³⁰.

Dakle, trenutno postoji pregršt opstruktivnih faktora – prije svega, niska razina svijesti o potrebi SDE i njenim prednostima, izrazita podređenost europskog identiteta nacionalnim identitetima, rastući nacionalizmi, kompliciranost projekta stvaranja SDE te drugi fenomeni koji govore protiv jačanja integrativnih procesa. Trenutno je podrška ideji SDE niska, kako u općoj javnosti, tako i među političkim elitama. Političke elite zagovaraju vlastite nacionalne interese te većinom ne iskazuju volju za daljnjim odricanjem od suverenosti, a ovu ideju vežu tek uz daleku višedesetljetnu budućnost Europe. Iako istraživanja pokazuju da su društvene elite u državama članicama sklonije EU i jačanju njenih ovlasti no što je to opća populacija, još uvijek jačanje funkcija EU na

30 Nietzsche smatra da će ovaj novi tip Europljana u konačnici formirati novu kastu koja može zavladati cijelom Europom, odnosno da će demokracija sadašnjosti izroditi novu sintezu starih europskih duhova i novog kozmopolitskog čovjeka sposobnog za neovisnu prilagodbu svakom miljeu.

račun suverenosti pojedinih država nema većinsku potporu ni među društvenom elitom (Raines, Goodwin i Cutts, 2017: 2). S druge strane, ohrabruje rezultat istraživanja koji se odnosi na europski identitet, do kojega drži značajna većina pripadnika društvene elite te opće populacije (Ibid: 11)³¹. Pored toga, činjenica da većina u obje skupine podržava solidarnost među državama EU (Ibid: 10), naznaka je optimizma u pogledu razvoja odnosa građana prema većoj integraciji.

Na europskoj javnoj sceni danas teško nalazimo nekog od relevantnijih političara koji bi izrijekom zagovarao eurofederalizaciju, no kako krize najčešće dovode do naglih i neočekivanih promjena, tek će se otkriti u kojem smjeru će se u narednom razdoblju kretati integracijski procesi. Također, jedna ovakva formacija nije u interesu drugih svjetskih velesila, te se mogu očekivati i otpori te opstrukcije s njihove strane. U utrci za svjetsku dominaciju sadašnje velesile pažljivo prate svaka nova strateška partnerstva, unije i paktove te eventualna odluka o usmjerenju EU prema SDE neće proći nezamijećeno i bez odgovora velikih sila.

Dosadašnji rad na dokumentima koji bi trebali odrediti budućnost Europe, u stručnim se krugovima ocjenjuje kao kompromis koji budućnost Europe čini neizvjesnom.³²

Zaključak

Europska unija se slijedom kriza s kojima se suočila zadnjih nekoliko godina nedvojbeno nalazi na prekretnici te se treba jasno odrediti prema proširenju, saveznicima i strateškim partnerima, ali i donijeti presudnu odluku o svojoj budućnosti i eventualnoj transformaciji u Sjedinjene Države Europe. Ipak, kako veliki projekti poput ovoga rezultiraju kompromisnim rješenjima s više opcija, nije izgledno da će Nova Europa zaista biti postavljena kao cilj u formi SDE. Određenje prema tranziciji u SDE bilo bi u ovom trenutku, s obzirom na realan odnos snaga, radikalna i nerealan potez za koji vjerojatno neće biti spremnosti unutar EU. Ali načelna i hrabra rasprava o ovoj ideji, aktivni dijalog i njeno plasiranje u javni prostor potrebni su i važni zbog njene popularizacije i mogućeg ukorjenjivanja u svijesti europskih građana i političkih elita te akademskoj zajednici.

Prednosti SDE su daleko veće od njenih nedostataka. Trebalo bi dakako osigurati da nijedna nacionalna država ne izgubi svoj identitet,

31 Među elitom, na europski identitet „ponosno je“ 68%, a u općoj populaciji 56% ispitanika.

32 Vidjeti: Fabrini (2021: 13).

kulturu, tradiciju i suverenitet, jer, kako sugerira Ulrich Beck, daljnja integracija Europe kao polazište mora uzeti neopozivu mnogolikost Europe (Beck, 2008: 129). Potrebno je da europski identitet bude nadopuna nacionalnom, kao što je to i kozmopolitski identitet, a ne stapanje u prosječnost i bezličnost.

Također, prednosti zajedničkog nastupa na globalnoj sceni bile bi od nemjerljive vrijednosti za rast i razvoj europskog društva i gospodarstva, ali i za pozicioniranje Europske unije kao nezaobilazne velesile u Zapadnom svijetu, koja je osovina ljudskih prava i sloboda te prosperiteta građana. Multipolarnost zahtijeva više centara moći, a Zapad treba kvalitetnu silu ravnopravnu SAD-u koja će biti i lider i korektiv u globalnim procesima. Europa za to ima sposobnost i potencijal, a njena geopolitička uloga ovisit će ponajviše o njoj samoj.

Opstruktivni faktori u ovom su povijesnom trenutku ipak preveliki te ideja SDE zasigurno neće uskoro zaživjeti. Ali, SDE je dugoročno jedina ozbiljna perspektiva EU, kako bi iz pozicije pasivnosti i reaktivnosti prešla u globalno dominantnu i proaktivnu. Sigurno je, europski će federalisti nastaviti sve snažnije razvijati i promovirati ideju SDE i činiti je stalno prisutnom u javnom prostoru kao temelj buduće Nove Europe.

Ivo Josipović³³
Ana Jerković³⁴

The European Union as Superpower: Future or Utopia - Transition of the EU to the United States of Europe

56

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

SUMMARY: The European Union is currently undergoing through many challenges and changes, in the context of the pandemic, economic recession, migrant, environmental and security crisis, the UK's exit from the EU, as well as redefining its fundamental ideas of togetherness, solidarity and strength. In today's multipolar world, the EU must clearly define its direction and firmly take its rightful place in the geopolitical, economic, military and any other sense. A key factor in this strategic positioning will be the redefinition of governance and structure of the EU, especially in terms of strengthening institutions, consolidating the eurozone, mechanisms for resolving economic and cohesion issues and certainly common foreign, defense and security policy. One of the possible scenarios for its further development is a more compact and efficient connection of states. Today, it seems like a utopia. However, confederalization or federalization, as possible forms of transition to the United States of Europe, is rationally the only choice if the EU wants to take the position of a superpower on the global stage. Certainly this would presuppose the renunciation of a part of sovereignty of nation-states. However, with greater integration and functionality, the EU could become a truly large, strong and relevant global decision-maker at the highest level, managing resources for the benefit of all EU countries, with a clear foreign and security policy and a European army, whose economy can grow steadily and whose institutions are a solid foundation of governing internal and global processes. In this paper, the authors dis-

33 Ivo Josipović, PhD, professor emeritus, Faculty of Law, University of Zagreb. E-MAIL: ivo@josipovic.net

34 Ana Jerković, mag. oec., PhD student at the Faculty of Economics and Business, University of Zagreb. E-MAIL: anajerkovic80@gmail.com

cuss whether and how the EU will use current challenges to take at least a small step in this direction, what are the possible scenarios for its development, and whether there is a chance that the European Union will grow into the United States of Europe.

KEYWORDS: **European Union, superpower, United States of Europe, multipolarity**

57

Ivo Josipović
Ana Jerković

*Europska unija kao
velesila: budućnost ili
utopija -
Tranzicija EU-a u
Sjedinjene Države
Europe*

Literatura

- Avbelj, Matej. 2017. *What Future for the European Union?*. WZB Berlin Social Science Center, Discussion Paper SP IV 2017-802. <https://bibliothek.wzb.eu/pdf/2017/iv17-802.pdf>
- Altmann, Jürgen. 2020. *Technology, Arms Control and World Order: Fundamental Change Needed*. Toda Peace Institute, Policy Brief No. 89. https://toda.org/assets/files/resources/policy-briefs/t-pb-89_jurgen-altmann.pdf
- Baker, Sinéad. 2020. *The most powerful countries on earth in 2020, ranked*. (19 January 2020) <https://www.businessinsider.com/worlds-most-powerful-countries-2020-ranked-us-news-2020-1>
- BAV Group. 2021. *Canada is the No. 1 country in the world, according to the 2021 Best Countries Report*. (3 April 2021) <https://www.bavgroup.com/brands-culture/canada-no-1-country-world-according-2021-best-countries-report>
- Beck, Ulrich. 2004. *Moć protiv moći u doba globalizacije – nova svjetskopoliitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Beck, Ulrich. 2008. *Iznova pronāci Europu – kozmopolitska vizija*. *Politička misao* 45 (1): 127-138.
- Bradford, Anu. 2019. *Brussels Effect – How the European Union Rules the World*. Oxford: Oxford University Press.
- CMC Markets. 2021. *What are the strongest currencies in the world?* <https://www.cmcmarkets.com/en/learn-forex/16-strongest-currencies-in-the-world>
- Dennison, Susi & Puglierin, Jana. 2021. *Crisis of confidence: How Europeans see their place in the world*. ECFR Policy Brief. <https://ecfr.eu/publication/crisis-of-confidence-how-europeans-see-their-place-in-the-world/>
- EDA. 2021. *European Defence Fund (EDF)*. [https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/european-defence-fund-\(edf\)](https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/european-defence-fund-(edf))
- Enten, Harry. 2021. *American optimism is highest in more than 10 years* (12 July 2021). <https://edition.cnn.com/2021/07/11/politics/american-optimism-analysis/index.html>
- EURACTIV. 2010. *MEP Spinelli Group launched today in European Parliament* (10 November 2010). <http://pr.euractiv.com/pr/mep-spinelli-group-launched-today-european-parliament-90333>
- EUR-Lex. 2007. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community* (13 December 2007). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT>
- EUR-Lex. 2012. *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=en#page=135>
- EUR-Lex. 2015. *The EU's Common Security and Defence Policy*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum%3Aai0026>
- European Commission. 2017. *White paper on the future of Europe: Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf
- European Commission. 2021a. *EU pioneers*. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers_en
- European Commission. 2021b. *Winston Churchill: calling for a*

- United States of Europe*. https://european-union.europa.eu/system/files/2021-06/eu-pioneers-winston-churchill_en.pdf
- European Commission. 2021c. *Foreign and Security Policy*. https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_en
- European Commission. 2021d. *The EU as a borrower – investor relations*. https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations_en
- European Commission. 2021e. *EU-Bonds*. https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/eu-borrower-investor-relations/eu-bonds_en
- European Commission. 2021f. *European Universities Initiative*. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/european-universities>
- Europski parlament. 2021. *Nacrt Ugovora o Ustavu za Europu (nije ratificiran)*. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/draft-treaty-establishing-a-constitution-for-europe>
- Fabbrini Federico. 2021. The Conference on the Future of Europe: Process and prospects. *European Law Journal* (26), 5-6: 401-414. <https://doi.org/10.1111/eulj.12401>
- Flanagan, Ruby. 2021. *EU resurrects plan for single European tax policy* (21 May 2021). <https://www.accountancydaily.co/eu-resurrects-plan-single-european-tax-policy>
- Fousek, John. 2000. *To Lead the Free World*. Chapel Hill and London: UNC Press Books.
- Herszenhorn, David M. 2021. *Biden urged to push EU to be a military power*. <https://www.politico.eu/article/report-joe-biden-should-push-eu-to-become-a-global-military-power-nato-defense/>
- Ilzetzki, Ethan. 2021. *Fiscal rules in the European Monetary Union* (10 June 2021). <https://voxeu.org/article/fiscal-rules-european-monetary-union>
- Jović, Dejan. 2011 Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj Uniji. *Politička misao* (48), 2: 7-36.
- Kant, Immanuel. 1795. *Zum ewigen Frieden: ein philosophischer Entwurf*. Königsberg: Bey Friedrich Nicolovius
- Kasap, Selma. 2021. *UPDATE - Erdogan: EU bi trebala preduzeti „konkretno korake“ u odnosima s Turskom* (17. studeni 2021). <https://www.aa.com.tr/ba/turska/update-erdogan-eu-bi-trebala-preduzeti-konkretno-korake-u-odnosima-s-turskom-/2423779>
- Kirilova, Valentina. 2019. *The market impact of the IMF reducing UAE's Global GDP growth forecast* (19 December 2019). <https://www.leaprate.com/forex/market-news/the-market-impact-of-the-imf-reducing-uaes-global-gdp-growth-forecast/>
- Koalitionsvertrag 2021 – 2025 zwischen der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (SPD), BÜNDNIS 90 / DIE GRÜNEN und den Freien Demokraten (FDP). https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Koalitionsvertrag/Koalitionsvertrag_2021-2025.pdf
- Kožnjak, Boris. 2017. Filozofski rad Lazara Hellenbacha. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (43), 1: 49-88.
- Krastev, Ivan & Leonard, Mark. 2021. *What Europeans think about the US-China Cold War*. ECFR

- Policy brief (22 September 2021). <https://ecfr.eu/publication/what-europeans-think-about-the-us-china-cold-war/>
- Longbottom, Will. 2012. *One-third of Italians want to return to the lira as confidence in the eurozone plummets and debt-ridden Greece holds crisis talks with IMF* (16 January 2012). <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2087408/One-Italians-want-return-lira-confidence-eurozone-plummets-debt-ridden-Greece-holds-crisis-talks-IMF.html>
- Simón, Luis & Speck, Ulrich (Eds.). 2017. *Europe 2030: Four alternative futures*. Real Instituto Elcano: Madrid.
- McKinsey Global Institute. 2019. *Globalization in transition: The future of trade and value chains* (16 January 2019). <https://www.mckinsey.com/featured-insights/innovation-and-growth/globalization-in-transition-the-future-of-trade-and-value-chains>
- NATO. 2021. *Factsheet: NATO 2030*. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/2106-factsheet-nato2030-en.pdf
- Nature Indeks. 2021. *2021 tables: Countries/territories*. <https://www.natureindex.com/annual-tables/2021/country/all>
- Nietzsche, Friedrich. 2002. *S onu stranu dobra i zla*. Zagreb: AGM.
- Raines, Thomas, Goodwin, Matthew & Cutts, David. 2017. *The Future of Europe: Comparing Public and Elite Attitudes*. Chatham House. The Royal Institute of International Affairs. https://www.bosch-stiftung.de/sites/default/files/publications/pdf_import/The_Future_of_Europe_Study.pdf
- Riegert, Bernd. 2017. *Turska sve dalje od članstva u Europskoj uniji* (18. travnja 2017). <https://www.dw.com/hr/turska-sve-dalje-od-%C4%8Dlanstva-u-europskoj-uniji/a-38463812>
- Ruggie, John Gerard. 1992. Multilateralism: the Anatomy of an Institution. *International Organization* (46), 3: 561-598. <https://doi.org/10.1017/S0020818300027831>
- Scanlan, Quinn. 2021. *Americans' optimism about country's direction over next year drops nearly 20 points since May: POLL* (25 July 2021). <https://abcnews.go.com/Politics/americans-optimism-countrys-direction-year-drops-20-points/story?id=79036435>
- Statistics Times. 2021. *World GDP Ranking 2021*. <https://statisticstimes.com/economy/projected-world-gdp-ranking.php>
- UEF. 2019a. *Union of European Federalists: Completing the Economic and Monetary Union*. <https://www.federalists.eu/policies/5-proposals-to-complete-the-emu>
- UEF. 2019b. *Union of European Federalists: The Spinelli Group's Manifesto*. <https://www.federalists.eu/spinelli-group>
- Vijeće EU. 2019. *Rezolucija o daljnjem razvoju europskog prostora obrazovanja u cilju podupiranja sustavâ obrazovanja i osposobljavanja okrenutih budućnosti*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13298-2019-INIT/hr/pdf>
- Vijeće EU. 2022. *Migracijska politika EU-a*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/policies/eu-migration-policy/>
- Vujić, J. (2015). *Geopolitika multipolarnog svijeta – Razumjeti svijet XXI. stoljeća*. Zagreb: Institut za geopolitiku i strateška istraživanja.

PREGLEDNI RAD

Darko Martinović*

**Istočno
partnerstvo
i politika
proširenja EU-a
u kontekstu
rata u Ukrajini**

* Mr.sc. Darko Martinović, doktorski student na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. E-MAIL: dmartino111@net.hr.

SAŽETAK: Istočno partnerstvo (IP) pokrenuto je 2009. godine kao integralni dio Europske politike susjedstva. Riječ je o zajedničkoj inicijativi Europske unije, njezinih država članica i šest istočnoeuropskih i južnokavkaskih zemalja partnera s ciljem političkog pridruživanja i gospodarske integracije, ali bez jamstava ili obaveza Unije u pogledu pristupanja. Nakon bjeloruske suspenzije sudjelovanja u IP-u i ruske invazije na Ukrajinu te dodjeljivanja statusa kandidata za članstvo u EU-u Ukrajini i Moldaviji, budućnost IP-a postala je krajnje upitna, pri čemu daljnja sudbina većine zemalja Inicijative umnogome ovisi o ishodu rusko-ukrajinskog rata. Cilj ovog rada je temeljem dostupnih izvora analizirati međusobno suprotstavljene poglede EU-a i Rusije prema Istočnom partnerstvu, kao i (geo)političku heterogenost samih zemalja IP-a s naglaskom na činjenicu da su tzv. A3 zemlje u pogledu višegodišnje proeuropske orijentacije, sličnije zemljama Zapadnog Balkana nego ostatku IP-a. Stoga je prvo istraživačko pitanje ovog rada je li Istočno partnerstvo postalo zastarjelo nakon radikalnih geopolitičkih promjena? Drugo pitanje je u kojoj mjeri je drugi ukrajinski rat pridonio ispreplitanju 'europskog puta' zemalja IP-a i Zapadnog Balkana? Poglavlja u radu koncipirana su sukladno ključnim predmetima analize – europskoj i ruskoj percepciji IP-a, specifičnostima svake od pojedinih zemalja Inicijative, usporedbi sa zemljama Zapadnog Balkana te utjecaju rata u Ukrajini na IP.

KLJUČNE RIJEČI:
Istočno partnerstvo,
Europska unija, politika
proširenja, Rusija,
Zapadni Balkan

Uvod

Istočno partnerstvo (IP) Europske unije pokrenuto je 2009. godine kao posebna dimenzija Europske politike susjedstva (EPS¹) te kao zajednička inicijativa EU-a, njegovih država članica i šest istočnoeuropskih i južnokavkaskih država: Armenije, Azerbajdžana, Bjelorusije, Gruzije, Moldavije i Ukrajine. Nakon što je EU-u 2004. i 2007. godine pristupilo deset novih država, vanjske granice Unije pomaknule su se prema istoku i jugoistoku, što je nametnulo potrebu da se s novim najbližim susjedima na što funkcionalniji način urede politički i ekonomski odnosi.

Gljučni cilj inicijative je postizanje najbližeg mogućeg političkog pridruživanja i najvećeg stupnja gospodarske integracije spomenutih zemalja i EU-a. U tom kontekstu, EU je istaknuo prioritete suradnje sa zemljama istočne Europe i južnog Kavkaza – s naglaskom ne samo na ekonomiju nego i na temeljne vrijednosti Unije². Unija je izrazila spremnost na financijsku pomoć i investicije u partnerskim zemljama, političku medijaciju te sveukupno intenzivnu suradnju na brojnim zajedničkim projektima i programima.

U okviru inicijative svakoj je partnerskoj državi potvrđeno suvereno pravo da odabere razinu ambicije i ciljeve kojima teži u svojim odnosima s EU-om. Bitno je istaknuti da Istočno partnerstvo nije pristupni proces koji je karakterističan za odnos EU-a sa zemljama Zapadnog Balkana te da Unija prije 2022. godine, niti u službenim dokumentima niti u izjavama njezinih dužnosnika nije preuzimala nikakve obaveze po tom pitanju. Drugim riječima, članstvo u IP-u ne jamči bilo kojoj državi buduće članstvo u EU-u, niti sve one gaje takvu ambiciju. S druge strane, članak 49. Ugovora o Europskoj uniji, kako temeljnog iz Maastrichta, tako i njegove lisabonske inačice, daje hipotetičku mogućnost svakoj europskoj državi koja poštuje vrijednosti iz članka 2. Ugovora i obavezuje se na njihovo promicanje, da podnese zahtjev za članstvo (Ugovor o Europskoj uniji, 2016).

1 Europska politika susjedstva utemeljena je 2004. godine s ciljem suradnje sa državama na vanjskim granicama EU-a na istoku i jugu, temeljem članka 8. Ugovora o Europskoj uniji (EUR-Lex, 2016). EU je Rusiji također ponudila suradnju u okviru EPS-a, međutim u Moskvi su „pristojno odbili ponudu, umjesto toga preferirajući bilateralne odnose s EU-om pod nazivom „strateško partnerstvo“ (Adomeit, 2011: 1 i Crombois, 2019: 94).

2 „Sudionici praškog summita slažu se da će se Istočno partnerstvo temeljiti na prednosti načelima međunarodnog prava i temeljnim vrijednostima, uključujući demokraciju, vladavinu prava i poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, kao i tržišnu ekonomiju, održivi razvoj i dobro upravljanje“ (European Commission, 2009: 5).

Projekt Istočnog partnerstva prolazio je kroz razne mijene, uspone i padove te je obilježen vrijednosnim (ideološkim), geoekonomskim i geopolitičkim nadmetanjem EU-a i Rusije u kojem nisu vidljivi samo različiti ciljevi dvaju strana nego i različita razina motivacije, odnosno jasnoće u njihovoj provedbi. Nadalje, ni većina članica IP-a, neovisno o njihovom stupnju (ne)demokratičnosti, nije se mirila s ulogom pukog objekta u tom nadmetanju. Njihova proaktivna uloga ogleda se na više načina – neke od njih iskazale su ambiciju za daljnjim približavanjem EU-u, a druge su se više usmjerile na provedbu tzv. multivektorske politike, odnosno održavanje političkog i ekonomskog balansa između Bruxellesa i Moskve, ali i drugih ‘međunarodnih adresa’, poput Washingtona, Ankare ili Pekinga.

Cilj ovog rada je temeljem dostupnih izvora analizirati međusobno suprotstavljene poglede EU-a i Rusije prema IP-u, kao i (geo)političku heterogenost samih zemalja IP-a s naglaskom na činjenicu da su zemlje takozvanog ‘pridruženog trija’ u pogledu višegodišnje proeuropske orijentacije, sličnije zemljama Zapadnog Balkana nego ostatku država Istočnog partnerstva. Stoga je prvo istraživačko pitanje ovog rada je li Istočno partnerstvo zastarjelo nakon radikalnih geopolitičkih promjena 2022. godine ili će, naprotiv, te promjene doprinijeti njegovom oživljavanju u novoj formi? Drugo istraživačko pitanje je u kojoj mjeri je drugi ukrajinski rat pridonio ispreplitanju ‘europskog puta’ pojedinih zemalja IP-a i zemalja Zapadnog Balkana? Poglavlja u radu koncipirana su sukladno ključnim predmetima analize – na početku se analiziraju europska i ruska percepcija IP-a, nakon toga se pažnja posvećuje specifičnostima svake od pojedinih zemalja Inicijative. Potom slijedi usporedba članica IP-a sa zemljama Zapadnog Balkana te se na kraju iznosi pregled i analiza utjecaja rata u Ukrajini na IP i na njegove članice pojedinačno.

Četiri scenarija za Istočno partnerstvo

Potaknuti desetom obljetnicom uspostave IP-a, Wojciech Przybylski iz varšavskog *think tanka Visegrad Insight* i Joerg Forbrig iz berlinskog *Marshall fonda* u svibnju 2020. godine objavili su studiju pod naslovom: „Istočnoevropska budućnost: četiri scenarija za istočno partnerstvo 2030” (Forbrig i Przybylski, 2020). Riječ je o temeljitoj studiji koja bi zadobila veću pozornost da nije objavljena u vrijeme rasplamsavanja pandemije COVID-19. Temeljem brojnih intervjua i radionica s analitičarima, novinarima, političarima, aktivistima civilnog društva i poslovnim liderima iz zemalja IP-a kao i EU-a, autori su kreirali četiri različita scenarija za IP koje su nazvali ‘Pragmatična integracija’, ‘Ponovljena ruska hegemonija’, ‘Stožer EU prema Moskvi’ i ‘Građanska emancipacija’.

Prema autorima, prvi scenarij je najmanje pesimističan (scenarij najboljeg slučaja) jer predviđa povećanje izravnih stranih ulaganja, trgovine i gospodarske međuzavisnosti uz postupno poboljšanje u razvoju infrastrukture zemalja IP-a. Ovo zapravo predstavlja *status quo* ili poboljšanu verziju 'business as usual' odnosa jer unatoč napretku u brojnim područjima, ne uključuje najvažnije pitanje za dio, točnije polovicu članica – ponudu za pristupanje Uniji. U međuvremenu, kako se očita razlika među državama IP-a i dalje povećava, u narednim godinama EU će biti prisiljen preoblikovati pristup i modificirati okvir Inicijative (Ibid, 8-9).

Prema drugom scenariju, Rusija će profitirati od završetka projekta plinovoda Sjeverni tok 2, dobiti nekoliko strateških sektora u ekonomijama IP-a te ojačati financijske veze s njihovim elitama. Ovo predviđanje uključuje daljnje slabljenje EU-a i NATO-a uslijed mnoštva kriza a populističke, euroskeptične snage otežavaju donošenje odluka u Bruxellesu. Sukladno tome, regija "gubi povjerenje u proeuropske EU lidere i prihvaća veću ovisnost o Rusiji" (Ibid, 10-11).

Treća opcija predviđa približavanje EU-a i Rusije. Unija je zabrinuta što SAD okreću leđa Europi, fokusirajući se na druga geografska područja a rastući kineski utjecaj uznemiruje i Bruxelles i Moskvu, koji počinju intenzivnije surađivati, među ostalim i na štetu zemalja IP-a. Stoga "iako se neke zemlje IP-a pokušavaju oduprijeti tim trendovima, druge se mire s drugorazrednim statusom i s oklijevanjem slijede ovaj novi europski mainstream. Kao rezultat toga, istočni partneri ulaze u novo razdoblje nestabilnosti, s vidljivim strahom i frustracijama pratećim razočaranjem u EU" (Ibid, 12-13).

Prema četvrtoj opciji, niti je Rusija u opadanju uzor, niti je članstvo u EU izgledno, a u prvi plan u regiji dolaze emancipatorska moć civilnog društva i njezini lideri. Stoga se zemlje IP-a okreću same sebi a EU im ne može ponuditi više od „moralne podrške“ uz postojanje prešutnog sporazuma s Kremljom (Ibid, 14-15).

Iako je svako od navedenih predviđanja bilo bazirano na realnoj procjeni situacije u državama IP-a te njihovom širem okružju, autori studije, kao i golemo većina drugih eksperata za istočnu Europu i Rusiju, nisu predviđjeli daleko radikalniji scenarij kojemu svjedočimo od 2022. godine.

Briselska percepcija istočnih partnera

Dosadašnje iskustvo pokazuje da je, u usporedbi s prilično uspješnim višedesetljetnim zajedništvom u rješavanju mnoštva ekonomskih i socijalnih problema, stvaranje i artikuliranje jedinstvene vanjske i sigur-

nosne politike EU-a kao “ekonomskog diva, političkog mrava i vojnog patuljka”³, bila iznimno zahtjevna a prečesto i nemoguća zadaća.

Prva Strategija sigurnosti EU-a iz 2003. godine pod nazivom „Sigurna Europa u boljem svijetu” kao jedan od tri strateška cilja ističe „izgradnju stabilnosti i prosperiteta u neposrednom susjedstvu“ (European Council - Council of the European Union, 2003: 7). U Strategiji je izražena želja da EU postane globalna sila, ali bez jasno definiranih političkih ciljeva, sredstava i instrumenata. Dakle, riječ je o strategiji po imenu, ali ne i sadržaju. Kad je riječ o današnjim državama IP-a jasno se ocrtavaju konture budućeg pristupa tom području: „U našem interesu nije da proširenje EU-a stvori nove linije podjele u Europi. Trebamo proširiti koristi od ekonomske i političke suradnje s našim susjedima na istoku te istodobno aktivno sudjelovati u rješavanju sigurnosnih problema u tom području“ (Ibid, 8).

Globalna strategija za vanjsku i sigurnosnu politiku EU iz 2016. godine pisana je znatno manje optimističnim tonom, sukladno značajno pogoršanoj sigurnosnoj situaciji u Europi i njezinom istočnom i južnom susjedstvu. U strategiji se Rusija apostrofira kao kršitelj europskog sigurnosnog poretka i normi međunarodnog prava, prije svega zbog aneksije Krima i destabilizacije istočne Ukrajine, uključujući odgovornost za „dugotrajne sukobe u široj regiji Crnog mora“. Strategija apelira na jedinstvo članica u suočavanju sa strateškim izazovom koji predstavlja Rusija, ali i poziva na dijalog i suradnju dviju strana u drugim područjima sigurnosti (European External Action Service, 2016: 33).

Unatoč deklarativnom jedinstvu u pogledu zajedničkih strateških dokumenata, članice EU-a su se od samog početka uspostave Istočnog partnerstva razmjerno oštro podijelile u pogledu tog projekta i odnosa prema zemljama koje mu pripadaju, slično kao i u drugim političkim, sigurnosnim i ekonomskim pitanjima izravno ili posredno vezanim za Rusiju (Balfour, 2022). Imajući na umu potrebu za demokratskom i ekonomski uređenom i s EU-om što integriranijom tampon zonom prema Rusiji, zemlje koje su inicirale projekt – Švedska i Poljska, uz potporu baltičkih i srednjoeuropskih zemalja, zadržavaju interes za IP-om na visokoj razini cijelo vrijeme (Crombois, 2019: 90). S druge strane, zapadne i mediteranske članice EU-a tradicionalno manje obraćaju pažnju na procese i događanja na istočnoj granici Unije. Pri tome specifičan slučaj predstavljaju zapadnoeuropski „teškaši“ Njemačka i osobito Francuska⁴,

3 Često citirana izjava Marka Eyskensa koju je kao tadašnji ministar vanjskih poslova Belgije izrekao nekoliko dana prije početka operacije „Pustinska oluja“ (The New York Times, 1991).

4 Nizozemska, zemlja sa snažno izraženim skepticizmom kad je riječ o proširenju EU-a,

za koju IP nije prijelazna faza za eventualno buduće članstvo, odnosno proširenje EU-a (dovoljno poteškoća je odavno uočeno u svezi Zapadnog Balkana), kako to priželjkuju ambiciozniji istočni partneri - nego prije svega instrument za stabilizaciju istočnog susjedstva

Obzirom da se Putinova Rusija gotovo od samog početka percipirala kao težak, a s vremenom i sve agresivniji partner o kojem u velikoj mjeri ovisi energetska opskrba brojnih zemalja EU-a, Bruxelles i druge europske prijestolnice zazirali su od pretjeranog uplitanja u geografsko područje neposrednog ruskog interesa, uz to karakteristično po 'zamrznutim' i 'odmrznutim' konfliktima. Stoga, dok je EU odbijala prihvatiti isključivo rusku percepciju istočnih partnera, također je kategorički odbijala ponuditi im perspektivu članstva, nalazeći se tako u specifičnoj poziciji „koja utjelovljuje delikatnu i nelagodnu mješavinu kooperativno-liberalnog i defanzivno-realističnog pristupa“ (Youngs, 2022:1).

Prije zadnjeg sastanka na vrhu EU-a i IP zemalja, krajem 2021. godine, *Carnegie Endowment for International Peace* proveo je anketu o sadašnjosti i budućnosti Inicijative među nizom eksperata za Rusiju i istočnoeuropsku politiku, od kojih neki dolaze i iz zemalja IP-a. Iako njihovi stavovi nisu posve identični, postoji načelno slaganje da je IP proizveo opipljive rezultate u ekonomskim i socijalnim pitanjima, ali nije dao odgovore na geopolitičke izazove. Tako Zsuzsanne Szelenyi, bivša članica mađarskog parlamenta tvrdi: „Iako je EU u zadnjih deset godina razvila fleksibilan pristup prema zemljama regije, uvijek je bio prisutan oprez budući da je Rusija jasno naznačila da se EU putem IP-a miješa u njezinu interesnu sferu. Ali od ruske aneksije Krima 2014. i radikalizacije situacije u Bjelorusiji, problemi regije se odnose prije svega na sigurnosna pitanja. Takva situacija od EU-a zahtijeva puno izravniju i hrabriju politiku, koja priznaje prava i interese zemalja IP-a i prepoznaje Rusiju kao sigurnosnu prijetnju, a ne samo kao gospodarskog partnera“ (*Carnegie Europe*, 2021:6).

Otprilike u isto vrijeme, Amanda Paul i Ionela Ciolan iz briselskog Europskog centra za politiku primjećuju slično: “Prijelaz s normativnog na geopolitičkog aktera, kako je zamislila Komisija von der Leyen, tek se treba dogoditi. EU nema jasnu stratešku viziju za regiju (...) Kako IP postaje raskrižje geopolitičkog i geoekonomskeg natjecanja, EU će biti relevantan samo ako pronađe političku volju za provedbu dugoročne strategije prema regiji. I Rusija i Kina točno znaju što žele od IP-a. Vrijeme je da Bruxelles odluči kakav tip aktera želi biti u istočnom susjedstvu“ (Ciolan & Paul, 2021: 4).

na referendumu 2016. godine odbila je provedbu Sporazuma o pridruživanju EU-a i Ukrajine, što je kasnije ipak korigirano u državnom parlamentu.

Ruska percepcija bliskog susjedstva

Treba naglasiti da je IP regija⁵ do sada, a tako će vjerojatno biti i ubuduće, bila daleko veći prioritet za Rusiju – koja to područje naziva dijelom Zajednice nezavisnih država (ZND) ili „blisko susjedstvo“ – nego za EU, s izuzetkom dijela njezinih članica. Prema Hannesu Adomeitu „Politike Kremļa prema post-sovjetskom prostoru se nalaze negdje u međuprostoru između unutarnje i vanjske politike te se mogu smatrati produžetkom unutarnje politike“ (Adomeit, 2011:25). S druge strane, dugotrajni sukob s Ukrajinom te zamrznute sukobe u drugim državama IP-a nije moguće razumjeti bez šireg uvida u postulate opće (velike) strategije⁶ Rusije i hijerarhije sigurnosnih prijetnji i izazova kako ih Kremlj vidi. Dakle, velika strategija Rusije ne odbacuje suradnju sa Zapadom, ali samo ako ona ni na koji način (vojno, politički, ekonomski) ne zadire u zamišljenu rusku sferu utjecaja. U multipolarnom svjetskom poretku shvaćenom na takav tradicionalan način („Jalta princip“), manjim narodima i državama preostaje krajnje skučen prostor za slobodan izbor vanjskopolitičkih opcija, uključujući pristupanje međunarodnim savezima. To osobito vrijedi ukoliko se nalaze u dometu hegemonijski raspoloženih regionalnih i globalnih sila, što tradicionalna, ali i današnja Rusija (to je bilo razvidno i prije 24. veljače 2022. godine) nedvojbeno jest.

Post-sovjetska, pogotovo Rusija Vladimira Putina, godinama upućuje prigovore Zapadu zbog širenja NATO-a na istok⁷ i smatra to najvećom prijetnjom nacionalnoj sigurnosti (Russia Matters, 2015; The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom, 2016)⁸. U usporedbi s NATO-om, u ruskoj percepciji se EU, barem do 2022., smatrala relativno benignim međunarodnim akterom u pogledu vanjske i sigurnosne politike, uz želju da tako i ostane. Stoga Moskva pre-

- 5 Ovdje je dakako riječ o političkom a ne geografskom konstrukturu jer „IP regija“ sjedinjuje istočnoeuropske zemlje ruskog zapadnog susjedstva i južnokavkaske zemlje. U tom kontekstu, mogao bi se upotrijebiti i pojam „megaregija“ (Jović, 2018: 361-362).
- 6 „Opća (velika) strategija djelatnost je državnog vodstva u određivanju i realizaciji težišnih ciljeva na važnim državnim područjima (ekonomskom, diplomatskom, vojnom, tehnološkom, kulturnom i dr.), a u kontekstu nacionalne sigurnosti.“ (Hrvatska enciklopedija, 2023)
- 7 Službeno širenje NATO-a na bivše članice nekadašnjeg suparničkog vojno-političkog bloka započelo je u ožujku 1999. godine, šest mjeseci prije nego što je tadašnji predsjednik Rusije Boris Jeljcin imenovao Vladimira Putina predsjednikom Vlade.
- 8 Zadnja Strategija nacionalne sigurnosti Rusije iz 2021. godine objavljena je samo na ruskom jeziku, ali prema interpretaciji upućenih analitičara, Strategija i dalje percipira SAD i NATO kao najveće sigurnosne prijetnje, ali za razliku od prethodnih dokumenata te vrste, ne govori o prostoru za suradnju. S druge strane, EU uopće nije niti spomenuta (Duclos, 2021, Galeotti, 2021, Trenin, 2021).

ferirala je bilateralne odnose sa svakom od članica Unije, s naglaskom na najvažnije i najveće zemlje⁹. Pritom Vladimir Putin kao neformalni vođa tzv. liberalne internacionale ne odustaje od mnogo većih ambicija – modeliranja europske politike putem potpore radikalno desnim i radikalno lijevim populistima diljem EU-a, ali i kreiranja i održavanja poslovno-političkih veza s *mainstream* političarima. Također, i suradnja s manjim članicama organizacije u kojoj je uvijek moguće (zlo)upotrijebiti princip veta, može biti od višestruke koristi, što najbolje pokazuju odnosi s Mađarskom pod vodstvom Viktora Orbana. Međutim, Rusija, kako je spomenuto, gleda s podozrenjem na politiku EU-a prema šest bivših sovjetskih republika, neovisno o nesklonosti Unije da im ponudi članstvo¹⁰. Takav stav ima težinu osobito u kontekstu postojanja moskovske ponude za integracijom, realno daleko manje atraktivnije Euroazijske ekonomske unije (EEU), osnovane 2014. godine na temeljima ranijih integracija, u čije je članstvo Rusija od europskih zemalja uspjela pridobiti samo Armeniju i Bjelorusiju.

U tom kontekstu, potrebno je podsjetiti da povod za masovne demonstracije na kijevskom Majdanu (EuroMajdan) protiv vlasti proruskog predsjednika Viktora Janukoviča i svega što je kasnije uslijedilo, nije povezan s hipotetičkim i nakon rata u Gruziji teško ostvarivim pristupanjem Ukrajine NATO-u za koje se zalagao Janukovičev prethodnik Viktor Juščenko, nego proizlazi iz naglog odbijanja tadašnjeg ukrajinskog predsjednika da potpiše Ugovor o pridruživanju s EU-om, nakon što mu je Moskva uputila alternativnu ponudu.

Heterogenost zemalja Istočnog partnerstva

Činjenica je da zemlje IP-a dijele sovjetsko naslijeđe i sve što iz nje proizlazi u političkom, ekonomskom, sigurnosnom ili kulturološkom smislu. S druge strane, nakon više od 30 godina od raspada Sovjetskog Saveza, to naslijeđe ne predstavlja mnogo više od najmanjeg zajedničkog nazivnika, zbog čega neki autori inzistiraju na terminu post-post sovjetske države (Saari i Secrieru, 2019: 13). Čak i činjenica da su u svima njima trenutačno stacionirane ruske oružane snage ima jasnu razlikovnu dimenziju. Dok se u Bjelorusiji i Armeniji ruska vojska nalazi

9 U tom kontekstu, Koncept vanjske politike Ruske Federacije iz 2016. godine zagovara jačanje bilateralnih odnosa sa "Saveznom Republikom Njemačkom, Republikom Francuskom, Republikom Italijom, Kraljevinom Španjolskom i drugim europskim zemljama." (The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom, 2016: čl. 66.)

10 U tom smislu indikativna je izjava Sergeja Lavrova u razdoblju rane faze IP-a: „Opitujuju nas da imamo sferu utjecaja. Što je onda Istočno partnerstvo, ako ne pokušaj proširenja sfere utjecaja EU-a?“ (Adomeit, 2011: 46).

zahvaljujući ne samo volji Moskve nego i blagoslovu državnih vodstava u Minsku i Erevanu, Azerbajdžan se nakon pobjede u zadnjem ratu s Armenijom krajem 2020. godine nevoljko morao složiti s prisustvom ruskih mirovnih snaga u Nagorno Karabahu. S druge strane, ruska vojska održava *status quo* u Pridnjestrovlju te u Abhaziji i Južnoj Osetiji, što moldavske i gruzijske vlasti, dakako, oštro osuđuju, ali nemaju i vjerovatno ni u budućnosti neće imati adekvatan odgovor. Do invazije 2022. godine slično je vrijedilo i za Ukrajinu u pogledu Krima i Donbasa.

Po geografskom kriteriju ove zemlje se nalaze u različitim i međusobno udaljenim regijama. Ukrajina, Moldavija i Bjelorusija su klasične istočnoeuropske zemlje, dok se južnokavkaske zemlje Gruzija, Armenija i Azerbajdžan nalaze na raskrižju Europe i Azije. Gruzija i Armenija često ističu drevne kršćanske korijene koji sežu sve do kasne antike, argumentirajući njihovu inherentnu pripadnost Europi¹¹, bez obzira na golemu zemljopisnu udaljenost od njezina središta. S druge strane, šijitski (iako uglavnom sekularni) Azerbajdžan koji ima brojnu i značajnu manjinu u Iranu, prirodno i samorazumljivo prihvaća ovaj specifični zemljopisni položaj. Nadalje, ne treba izgubiti iz vida snažno izraženu turkofonu dimenziju Azerbajdžana, odnosno oslanjanje na Ankaru kao ključnog saveznika i zaštitnika. O tome najbolje svjedoči presudna uloga Turske u azerbajdžanskoj pobjedi u spomenutom ratu s Armencima.

Na kraju, o političkoj heterogenosti zemalja IP-a svjedoče i izvješća o stanju demokracije u post-socijalističkim zemljama koja redovito predstavlja *Freedom House*. Prema izvješću u 2022. godini, koje se po tom pitanju ne razlikuje od prethodnog, Armenija, Gruzija, Moldavija i Ukrajina spadaju u zemlje takozvanog tranzicijskog ili hibridnog političkog režima, dok su Azerbajdžan i Bjelorusija klasični konsolidirani autoritarni režimi (*Freedom House*, 2022: 14).

Spomenuta kategorizacija do određene mjere može biti od pomoći u objašnjenju različitih geopolitičkih i geoekonomskih prioriteta političkih vodstava zemalja IP-a, uključujući iznimno kompleksne odnose s Bruxellesom. Kao rezultat svega gore navedenog, iskristalizirala se temeljna podjela. Pridružene zemlje, tzv. Pridruženi trio, A3 ili Trio, Ukrajina, Moldavija i Gruzija su od samih početaka IP-a u manjoj ili većoj mjeri – ovisno o političkim mijenama uslijed dolazaka na vlast proeuropskih ili proruskih garnitura – iskazivale ambiciju ne samo za približavanjem EU-u nego i za realizacijom „utopijskog cilja“ – punopravnog članstva. Stoga one postaju sličnije zemljama Zapadnog Balka-

11 U kontekstu ambicija Gruzije za pristupanjem EU, u pojedinim prijestolnicama Unije se dovodi u pitanje pripadnost te zemlje europskom kontinentu, što dakako vrijedi i za ostale južnokavkaske zemlje (*Radio Slobodna Europa*, 2021).

na (Mirell, 2021: 4) nego ostatku zemalja IP-a kojima pristupanje EU-u nikad nije bilo vanjskopolitički cilj.

Pridruženi trio

Razvoj događanja nakon početka prvog ukrajinskog rata 2014. godine¹² sugerira da relativno brzo nakon formiranja Inicijative, princip IP-a postaje dramatično nesukladan realnom stanju stvari te da je suvereno pravo svakog od istočnih partnera da odabere razinu ambicija i ciljeva u svojim odnosima s EU-om rastegnuto do granica koje Bruxelles možda nije očekivao. Naime, „zemlje obojenih revolucija“¹³ te potencijalni kandidati za članstvo u NATO-u, Ukrajina i Gruzija, skupa sa statusno neutralnom Moldavijom, su upravo 2014. godine s EU-om potpisale Sporazume o pridruživanju i sporazume o detaljnom i sveobuhvatnom području slobodne trgovine¹⁴. Ti su sporazumi privremeno primjenjivani dok nisu stupili na snagu, u Moldaviji i Gruziji u srpnju 2016. a u Ukrajini u rujnu 2017. godine. Kao rezultat toga, odnosi između A3 zemalja i EU-a dosegli su novu, višu razinu¹⁵ u odnosu na preostale članice Partnerstva, koje su u većoj mjeri zbog političkih

- 12 Stav službene Moskve o ključnom uzroku sukoba u Ukrajini jasno je izražen u ruskoj Strategiji nacionalne sigurnosti iz 2015. godine u kojoj se SAD, ali i EU, smatraju odgovornim za tragična zbivanja u toj zemlji: „Potpora SAD-a i EU-a antiustavnom državnom udaru u Ukrajini dovela je do duboke podjele u ukrajinskom društvu i do oružanog sukoba. Jačanje desne nacionalističke ideologije, svjesno oblikovanje imidža Rusije kao neprijatelja u ukrajinskoj populaciji, neskriveno kockanje s prisilnim rješavanjem unutardržavnih proturječnosti te duboka društveno-ekonomska kriza pretvaraju Ukrajinu u kronično područje nestabilnosti u Europi i u neposrednoj blizini ruskih granica“ (Russia Matters, 2015, čl. 17.).
- 13 „Obojene revolucije“ naziv je za niz događaja u pojedinim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza početkom 2000-ih, kada je nakon masovnih prosvjeda došlo do smjena autoritarnih režima i njihove zamjene vladama prozapadne orijentacije. Konkretno je riječ o Gruziji (Revolucija ruža 2003.), Ukrajini (Narančasta revolucija 2004-05.) te Kirgistanu (Revolucija tulipana 2005.). Za rusko političko vodstvo ovaj izraz ima izrazito pejorativno značenje.
- 14 Sredinom devedesetih Ukrajina, Gruzija i Moldavija potpisale su sporazume o partnerstvu i suradnji s EU-om. Riječ je o kopijama sporazuma koji je u to vrijeme bio potpisan s Rusijom (Census i Longhurst, 2022).
- 15 „Iz trgovinske perspektive, ishod trgovinskog sporazuma s A3 zemljama bio je izvanredan. Trgovina između EU-a i Ukrajine porasla je za 48% između 2016. i 2019. (43,3 milijarde eura) i za 50 % s Moldavijom. EU je postala najveći trgovinski partner Ukrajine (40%), Moldavije (54%) i Gruzije (23%). Istodobno je ruski izvoz u Ukrajinu pao s 24% na 9%. Rusija je čak potisnuta na treće mjesto kao trgovinski partner Ukrajine i Gruzije, iza EU-a i Kine! Ovaj preokret dodatno je pridonio ogorčenosti Moskve prema EU-u. (...) Liberalizacija viza za kratkoročni boravak za Moldavce (2014.), Gruzijce i Ukrajince (2017.) je naravno potaknula razmjenu, kao i vizni sporazumi o olakšavanju i readmisiji za Armence i Azere (2014.) te Bjelorusce (2020.)“ (Mirell, 2021: 2). Na ovo treba dodati da je trgovinsko partnerstvo Gruzije s Rusijom zadnjih godina ponovno poraslo nakon djelomičnog otopljanja odnosa (Saari i Secieru, 2019: 63).

nego gospodarskih razloga, manje sklone proeuropskoj politici. S druge strane, novi odnos snaga, osobito u Ukrajini, pridonio je smanjenju oduševljenja IP-om u obliku kako ga je zamislila i lansirala EU (bez ponude članstva kao za zapadnobalkanske države). Taj stav je jasno izrekao ukrajinski ministar vanjskih poslova Dmitro Kuleba u studenom 2019. godine: “Cijenimo mehanizam Istočnog partnerstva. Nismo veliki obožavatelji toga, ali, u redu, prihvaćamo to i cijenimo to što se radi” (Euractiv, 2019).

Pogoršanje situacije u Bjelorusiji i rat između Armenije i Azerbajdžana, uz izbor proeuropske političarke Maie Sandu za predsjednicu Moldavije 2020. godine, dodatno su iskristalizirali i produbili razlike između A3 zemalja i ostatka IP-a. U svibnju 2021. godine tri države su formalizirale svoju suradnju te se od tada i službeno nazivaju Pridruženi trio (Euractiv, 2021). Institucije EU-a, osobito Komisija, iako svjesne očitih razlika u razini ambicija među IP zemljama (Ibid), s oprezom su popratile tu (samo)inicijativu s obrazloženjem da utemeljenje A3 možda nije najbolja poruka za ostala tri istočna partnera. Isto vrijedi i za uobičajeno držanje južnih i zapadnih članica, za razliku od srednjoeuropskih, baltičkih i skandinavskih. Upozoravajući na ruske prijetnje Ukrajini i drugim zemljama partnerima, predsjednik Ukrajine Volodimir Zelensky je na *summitu* Pridruženog trija u Gruziji u srpnju iste godine, u prisustvu predsjednika Europskog vijeća Charlesa Michela izjavio: „Ako Bruxelles i EU ne pokažu željeznu podršku europskim težnjama naše tri zemlje, onda će netko pokazati željezne mišiće svog oružja u blizini naše tri državne granice. I to je, po meni, prijetnja ne samo za naše tri zemlje, nego i za cijeli kontinent.” (Euractiv, 2021a)

Ukrajina je ključna država Istočnog partnerstva, teritorijalno veća i mnogoljudnija nego sve ostale zemlje IP-a zajedno. Kao takva je i daleko važnija za Rusiju od ostalih članica Inicijative, osim možda Bjelorusije zbog geostrateških razloga (tampon zona prema Zapadu, koridor do eksklave Kalinjingrad). Vladimir Putin je u svom glasovitom eseju “O jedinstvu Rusa i Ukrajinaca” iz 2021. godine¹⁶ relativno uvijeno a u izja-

16 „Kada su me pitali o rusko-ukrajinskim odnosima, rekao sam da su Rusi i Ukrajinci jedan narod – jedinstvena cjelina. Ove riječi nisu bile vođene nekim kratkoročnim promišljanjima niti potaknute trenutnim političkim kontekstom. To je ono što sam rekao u brojnim prilikama i u što čvrsto vjerujem. (...) Poštujemo ukrajinski jezik i tradiciju. Poštujemo želju Ukrajinaca da svoju zemlju vide slobodnom, sigurnom i naprednom. Uvjeren sam da je istinski suverenitet Ukrajine moguć samo u partnerstvu s Rusijom. Naše duhovne, ljudske i civilizacijske veze stvarane su stoljećima i vuku svoje korijene na istim izvorima, kalile su ih zajedničkim kušnjama, postignućima i pobjedama. Naše se srodstvo prenosilo s koljena na koljeno. To je u srcima i sjećanju ljudi koji žive u modernoj Rusiji i Ukrajini, u krvnim vezama koje spajaju milijune naših obitelji. Zajedno smo uvijek bili i bit ćemo višestruko jači i uspješniji. Jer mi smo jedan narod“ (Putin, 2021).

vama koje su neposredno prethodile drugom ukrajinskom ratu sasvim otvoreno, osporio državnost Ukrajine te jezik i identitet ukrajinskog naroda. „Rani Putin“ je 2008. u neformalnom razgovoru Georgeu Bushu mlađem pokušao objasniti da Ukrajina u stvari i nije prava država jer je najveći dio njezina teritorija poklonjen od strane Rusije u sovjetskom razdoblju (Adomeit, 2011: 31), pri čemu glavnu krivnju snose Vladimir Ilič Lenjin i Nikita Hruščov¹⁷. Sličan stav se, dakako, u Moskvi njeguje i prema većini bivših sovjetskih republika, osobito onima sa značajnom ruskom manjinom.

Narančasta revolucija 2004. godine i dolazak prozapadne administracije Viktora Juščenka na vlast u Kijevu, bili su jasan signal „desovjetizacije“ Ukrajine, barem u zapadnim i središnjim područjima zemlje. U tom dijelu ukrajinske populacije odavno je (bez obzira na sva razočarenja) na cijeni ekonomska snaga i pravno-politička uređenost EU-a. Nadalje, približavanje Uniji se, među ostalim, percipira i kao spas od autohtonog oligarhijskog sustava i vanjskog pritiska Moskve. U Kremlju se pojam obojenih revolucija, kako je već spomenuto, uobičajeno rabi isključivo u pejorativnom smislu zbog dvaju neprihvatljivih posljedica po interese ruske nacionalne elite – gubitka hegemonije u post-sovjetskom prostoru, osobito njegovom europskom dijelu te potencijalne mogućnosti da se takvi scenariji realiziraju u samoj Rusiji.

Stoga Vladimir Putin neće zaboraviti Narančastu revoluciju, iako su se njeni učinci postupno rasplinuli, zahvaljujući dobrim dijelom i sukobu između ključnih lidera pokreta, Juščenka i Julije Timošenko. Oprez prema nepouzdanim Ukrajinčima ostao je i kad se Ukrajina relativno brzo (ne do kraja) vratila „starijem bratu“ nakon 2010. i pobjede na predsjedničkim izborima starog kremaljskog favorita Viktora Janukoviča. Činjenica je da je do prvog ukrajinsko-ruskog rata, koji je kao nikada prije homogenizirao ukrajinsku naciju, a 2022. godine taj je proces definitivno završen – većina parlamentarnih i predsjedničkih izbora u Ukrajini (Kravčuk-Kučma, Juščenko-Janukovič i Timošenko-Janukovič) odražavala razmjerno jasno ocrtanu političku, kulturološku i lingvističku podjelu na zapadnu (koja uobičajeno uključuje i središnji dio zemlje) i jugoistočnu Ukrajinu, odnosno regionalni kontinuitet u biranju prozapadnih/proeuropskih ili proruskih (post-sovjetskih) kan-

17 Prema narativu ruskih nacionalista, Ukrajina za svoje današnje granice može zahvaliti sovjetskim političkim vodstvima koja su zapadnoj Ukrajini pripojili teritorije čak četiri susjedne države – Poljske, Mađarske, Rumunjske i bivše Čehoslovačke (uključivši i novostvorene manjine iz tih država), a u istočnom i jugoistočnom dijelu zemlje ne samo Krim nego i ostale teritorije s velikim udjelom ruskog stanovništva, koji su trebali pripasti Rusiji („Novorusija“). To se odnosi na cijelu današnju ukrajinsku crnomorsku obalu od rumunjske granice preko Odese, Donbasa, pa sve do Harkiva.

didata¹⁸. Međutim, nakon 2014. godine, obje predsjedničke administracije, Petra Porošenka kao i Volodimira Zelenskog, neovisno o njihovom političkom rivalstvu i neskrivenim osobnim animozitetima, čvrsto su se držale europske agende, opravdano računajući na javnu potporu po tom pitanju.

Tijekom većeg dijela dosadašnjeg postojanja IP-a (ne i zadnjih godina), **Gruziju** su u Bruxellesu smatrali 'najboljim učenikom u razredu', državom koja suradnju s EU doživljava ozbiljno i s više entuzijazma nego druge članice. I gruzijsko javno mnijenje je u odnosu na druge države i društva IP-a najsklonije EU-u, pa čak i NATO-u u odnosu na ukrajinsko prije prvog ukrajinsko-ruskog rata. To je dobrim dijelom posljedica rusko-gruzijskog rata koji je značajno utjecao na osnivanje IP-a te je bio i prijelomnica u ruskoj vanjskoj i sigurnosnoj politici. Utemeljenje Partnerstva znatno je utjecalo na promjenu ekonomskog modela Gruzije koja je zbog nove razine suradnje s EU-om postupno odustala od neoliberalne politike tzv. „singapurizacije“ koju je zagovarao nekadašnji predsjednik Mihail Saakašvili (Saari i Secieru, 2019: 58). Gruzija je godinama percipirala EU kao dobronamjernog medijatora u sporovima na *de facto* granicama s Abhazijom i Južnom Osetijom (Ibid: 60). Nadalje, poput prakse u pojedinim zemljama Zapadnog Balkana, Unija je izravno politički intervenirala kako bi se smanjile tenzije u iznimno politički polariziranom gruzijskom društvu. Naime, predsjednik Europskog vijeća Charles Michel je u travnju 2021. godine, zajedno s američkim veleposlanikom, posredovao pri postizanju političkog sporazuma koji je rezultirao povratkom oporbe u parlament (European Council, 2021), iako nisu uklonjeni ključni uzroci višegodišnje polarizacije. Razlog tome umnogome leži u politici dugogodišnje vladajuće stranke *Gruzijjski san* koju nakon napuštanja premijerske funkcije iz sjene vodi milijarder Bidzina Ivanishvili a za kojeg se tvrdi da je većinu svog bogatstva stekao u poslovima s Rusijom (Genté, 2022)¹⁹.

Osim što je jedna od dvije najmanje i gospodarski najmanje razvijene članice IP-a (druga je Armenija), **Moldavija** je značajno opterećena sigurnosnim i identitetskim pitanjima, kao i pitanjem samog integriteta države. Pridnjestrovlje na istoku zemlje je nakon građanskog rata 1992. godine pod zaštitom „ruskog mirovnog kontigenta“ postalo *de facto* nezavisno područje, iako gospodarski daleko više povezano s Kišinjevom,

18 Ispitivanje javnog mijenja prije Majdanske revolucije (travanj 2013.) pokazalo je da 76% zapadnih Ukrajinaca podržava bliže odnose s EU, dok s druge strane, 53% istočnih veću korist vide u Euroazijskoj ekonomskoj uniji (Kofman, 2017).

19 Politička polarizacija u Gruziji se najvećim dijelom svodi na sukob pristaša Ivanišvilija s pristašama Saakašvilija.

nego, primjerice, Abhazija i Južna Osetija s Tbilisijem, za što zasluge pripadaju i EU-u²⁰. Snažni separatistički i proruski sentimente postoje i u južnoj autonomnoj provinciji Gagauziji koju naseljava istoimeni turkofoni narod pravoslavne religije. Uz to, od samog stjecanja nezavisnosti među etničkim Moldavcima postoji jaz između brojnijih pristaša autonomnosti moldavske nacije i dijela njihovih sunarodnjaka koji smatraju da se Moldavija treba pripojiti (vratiti) etnički srodnoj Rumunjskoj. Nadalje, postoji i polarizacija između proeuropskih i pseudosocijalističkih (a zapravo također proruskih) političkih skupina, koje se izmjenjuju na vlasti. Budući da je nakon parlamentarnih 2019. i predsjedničkih izbora 2020. godine, na kojima je pobijedila Maia Sandu, političko klatno otišlo na proeuropsku stranu, nije iznenađenje što se Moldavija pridružila preostalim članicama „Trija“ u isticanju kandidature za članstvo u EU-u.

Ostale zemlje Istočnog partnerstva

Armenski status u okviru IP-a djelomično je limitiran nakon njezinog relativno nevoljkog pristupanja ranije spomenutoj EEU 2015., kao posljedice intenzivnih pritisaka iz Moskve, što uključuje i prijetnju deportacijom brojnih armenskih imigranata koji žive i rade u Rusiji (Saari i Secieru, 2019: 87). To je rezultiralo obustavom pregovora o sporazumu o pridruživanju s EU-om te je suradnja s Unijom nastavljena u manje ambicioznom formatu. Stoga je EU za Armeniju kreirala poseban tzv. Sveobuhvatan i pojačan sporazum o partnerstvu potpisan 2017., koji je stupio na snagu u ožujku 2021. godine, s ciljem da se izbjegnu odredbe koje bi se kosile s armenskim obvezama u EEU. Gledajući iz geopolitičke i sigurnosne perspektive, Armenija je u gotovo dijame-tralno suprotnoj poziciji u odnosu na A3 zemlje. Dok je za Moldaviju, Gruziju i pogotovo Ukrajinu, Rusija odavno sigurnosna prijetnja prvog reda, Armenija je članica Organizacije Ugovora o zajedničkoj sigurnosti (OUZS) pod ruskim vodstvom, što znači *de jure* saveznik Rusije. Ruske postrojbe od raspada Sovjetskog Saveza nisu napuštale teritorij Armenije i uglavnom su koncentrirane u blizini granice s Turskom. Nadalje, nakon armensko-azerbajdžanskog rata krajem 2020., ovisnost o Moskvi samo se pojačala jer se ruski mirovni kontingent predstavlja kao gotovo jedina garancija opstanka preostalim Armencima u Nagorno Karabahu. Armenija je klasičan slučaj „prokletstva geopolitike,“ koji joj onemogućava da u mjeri u kojoj bi njezine političke elite ili javnost željeli, ostvari-ruje političke i gospodarske odnose, ne samo s Rusijom, nego i sa Za-

20 „EU je ovdje dobro odigrala svoje karte uključivši Pridnjestrovlje u svoj režim duboke i sveobuhvatne zone slobodne trgovine s Moldavijom. Lani je 54 % izvoza otišlo u EU, a samo 14% u Rusiju“ (De Waal, 2022: 1).

padom, prije svega Francuskom i SAD-om, zemljama u kojima odavno egzistira brojna, dobro organizirana i utjecajna armenska dijaspora. Ni Baršunasta revolucija 2018.²¹ te dolazak na vlast njezinog čelnika Nikola Pašinjana, manje proruskog od njegovih prethodnika, ali ne i antiruskog političara, nisu puno promijenili u tom pogledu.

Azerbajdžan i EU su još 2006. godine sklopili tzv. Strateško energetske partnerstvo koje dobro funkcionira i ima posebnu težinu za Bruxelles u kontekstu odnosa s Moskvom. S druge strane, postoji niz prepreka za suradnju u području demokracije i temeljnih sloboda. Stoga se na potpisivanje sporazuma o sveobuhvatnom partnerstvu čeka još od 2017. Minimalni su izgledi za promjenu unutarnje i vanjske politike u Bakuu, s obzirom na porast samopouzdanja i nacionalnog ponosa u zemlji nakon vojnog trijumfa u spomenutom ratu s Armenijom, u kombinaciji s obilatim приходima iz kaspijskih nalazišta nafte i plina. Stoga specifične komparativne prednosti Azerbajdžana omogućuju predsjedniku Ilhamu Alijevu intenzivnu provedbu multivektorske vanjske politike koja osim prirodnog savezništva s jezično i kulturalno srodnom Turskom ili primjerice, strateškog savezništva s Izraelom, ne isključuje razmjerno kompliciranu, ali intenzivnu suradnju i s Rusijom. Za takvu, čvrsto i ujedno fleksibilno koncipiranu politiku, EU je vrlo važan partner, prije svega u području energetike, ali ni u kojem slučaju presudan i nezaobilazan.

Bjelorusija Aleksandra Lukašenka, godinama krivo nazivanog „posljednji diktator u Europi“ (pokazalo se da nije jedini) poseban je slučaj, ne samo u odnosu na A3 zemlje nego i u usporedbi s Armenijom s kojom dijeli članstvo u EEU-u i OUZS-u. Ta je zemlja, 'najsovjetskija', barem po kontinuitetu u simbolima i ikonografiji (isto vrijedi i za odmetnuto Pridnjestrovlje) u odnosu na ostale članice IP-a i 'najlošiji učenik u razredu' iz perspektive Bruxellesa, u lipnju 2021. potpuno obustavila svoje sudjelovanje u Istočnom partnerstvu. To je bio očekivani

21 Armenska Baršunasta revolucija odnosi se na politički prevrat u Armeniji u proljeće 2018. godine. Tadašnji predsjednik države Serž Sargsjan i njegova Republikanska stranka tri godine ranije uspjeli su izboriti ustavne promjene kojima se armenski politički sustav transformirao iz polupredsjedničkog u parlamentarni, što znači da je pozicija predsjednika države postala protokolarna. Sukladno tome, Sargsjanova odluka da nakon dva predsjednička mandata, 2018. preuzme premijersku poziciju, unatoč javnom obećanju da to neće učiniti, potaknula je masovne i nenasilne prosvjede koji su u konačnici doveli do njegove ostavke. Tijekom prosvjeda, njihov čelnik i kasniji premijer Nikol Pašinjan neprestano je upotrebljavao izraz „pacifistička, baršunasta revolucija“ referirajući se na Čehoslovačku s kraja osamdesetih, ali pazeći da ne iritira službenu Moskvu. Pri tome je naglašavao da se ne radi o novoj „obojenoj revoluciji“ te da pokret na čijem je čelu nema prozapadni i antiruski nego autentično armenski karakter. Vrlo sličan narativ koristili su i predvodnici prosvjeda zbog namještenih izbora u Bjelorusiji dvije godine kasnije.

potez Lukašenka nakon niza sankcija EU-a nametnutih zbog namještenih izbora 2020. godine (EU je i ranije nametala sankcije Bjelorusiji), nasilnog gušenja demokratskih prosvjeda, masovnog zatvaranja i zlostavljanja političkih zatvorenika, krajnje bizarnog prizemljenja stranog putničkog aviona radi uhićenja političkih disidenata te drugih kršenja ljudskih prava i sloboda. U međuvremenu je Bjelorusija postala čak i izravna sigurnosna prijetnja EU-u zbog iniciranja migrantske krize. Ključna posljedica spomenutih događanja, značajnija od dodatnog udaljavanja od EU-a, odnosi se na jačanje godinama zapuštenog naddržavnog entiteta – Saveza Rusije i Bjelorusije²², odnosno na činjenicu da je Lukašenko praktično postao vazal Vladimira Putina te se time našao u statusu kojemu se godinama opirao²³, pri tome razmjerno vješto balansirajući između Moskve i Bruxellesa.

Zadnji sastanak šefova država ili vlada IP zemalja (svih osim Bjelorusije) s predstavnicima EU-a održan je u prosincu 2021. u Bruxellesu, u sumornom ozračju gomilanja ruskih postrojbi na granicama s Ukrajinom. Na sastanku su čelnici istočnih partnera načelno istakli posvećenost dugoročnim ciljevima politike za razdoblje nakon 2020. godine pod nazivom “Politika Istočnog partnerstva nakon 2020.: Jačanje otpornosti – Istočno partnerstvo koje donosi rezultate na dobrobit svih” (European Commission, 2021). Međutim, zaključci sastanka ostavili su dužnosnike A3 zemalja prilično razočarane – pogotovo se to odnosi na Ukrajinu – jer završna izjava nije uključila perspektivu članstva te se nije dovoljno uvažila krajnje očita i već formalizirana diferencijacija između zemalja koje teže članstvu u EU i koje na to niti ne pomišljaju.

Usporedbe sa Zapadnim Balkanom

Nakon što su Ukrajina, Gruzija i Moldavija potpisale spomenute sporazume s EU-om te pogotovo nakon što su, potaknute zajedničkom ambicijom za pristupanjem EU-u, formalizirale suradnju tijekom 2021. godine, postale su učestalije usporedbe Pridruženog trija sa zemljama Zapadnog Balkana²⁴. Centar za europske političke studije (CEPS) 2021.

22 Zajednica Rusije i Bjelorusije je osnovana 1996., a godinu dana kasnije je službeno promijenila ime u Savez.

23 U vrijeme zahlađenja odnosa između Minska i Moskve 2010. godine (ubrzo su zahladili i odnosi sa EU-om nakon predsjedničkih izbora iste godine), ruski nacionalni televizijski kanal TNT emitirao je dokumentarni film o Lukašenku, znakovita naslova „Kum“ (Adomeit, 2011: 48).

24 „Geografske usporedbe su uglavnom nepravedne, a politički, povijesni i ekonomski konteksti su vrlo različiti, ali ovdje ima previše sličnosti (između zemalja Udruženog trija i Zapadnog Balkana, op.a.) koje se jednostavno ne mogu previdjeti” (Radio Slobodna Europa, 2022).

je objavio temeljitu i kasnije često citiranu studiju usporedbe (drugu po redu nakon 2018.) zapadnobalkanskih i istočnoeuropskih pridruženih država u kontekstu njihovog postupnog usklađivanja sa zakonima i normama EU-a. Na prvi pogled razlika je više nego očita – za razliku od A3 zemalja, zapadnobalkanskim zemljama je još na sjednici Europskog vijeća u Solunu 2003. obećana perspektiva pristupanja Uniji te se nalaze u različitim fazama pretpristupnog procesa. Međutim, u studiji se ispravno primjećuje da je ta distinkcija u dobroj mjeri teorijska, s obzirom na realno slabe izgleda i jednih i drugih da kratkoročno i srednjoročno postanu dio EU ‘obitelji’. Pritom razlozi ne leže samo u dobro poznatoj nedovoljnoj spremnosti priznatih i nepriznatih aspiranata za članstvo (niski BDP-i, korupcija, demokratski deficiti, izloženost unutarnjim i vanjskim sigurnosnim izazovima i prijetnjama itd.), nego i u nespremnosti EU-a za okončanje procesa koje zahtijeva jednoglasnost, odnosno nesklonosti pojedinih njezinih članica za daljnjim proširenjem na istok i jugoistok (Emerson 2021: 5).

U studiji se zaključuje da spomenuta „statusna“ razlika između dviju skupina zemalja u realnosti ne pokazuje superiornost jednih ili inferiornost drugih, uzimajući u obzir pravne političke, ekonomske kriterije itd. (*acquis communautaire*) te manju ili veću spremnost za njihovo ispunjavanje (Ibid, 11). Stoga se za izlazak iz zastoja politike proširenja i politike susjedstva predlaže tzv. „diferencirana integracija“ (funkcionalna i institucionalna) za zemlje iz obje skupine, temeljena na ideji dinamične integracijske perspektive, u rasponu od relativno ‘mekog’ oblika članstva s ograničenim ili djelomičnim mogućnostima institucionalnog sudjelovanja do punopravnog članstva (umjesto principa nulte sume „in or out“) (Ibid, 31).

Slične stavove u svom članku o budućnosti IP-a (uključujući implementaciju „Romano Prodi formule“²⁵), iste godine izrazio je i bivši premijer Litve i supredsjedatelj Euronesta²⁶ Andrius Kubilius, pritom oštro kritizirajući različitu strategiju EU-a za Zapadni Balkan i A3 zemlje. Kubilius ističe da je troje istočnih partnera već implementiralo velik dio pravne stečevine EU-a te da je ono što im kratkoročno treba zapravo politički signal da budu prihvaćeni kao kandidati. Po njemu, rezerviranost Bruxellesa ne proizlazi iz činjenice o navodno različitim razinama spremnosti dviju regija za integraciju u EU – koju spome-

25 Riječ je svojedobnoj ideji bivšeg predsjednika Europske komisije Romana Prodiya o budućem uređenju odnosa između EU-a i njezinih susjeda pod sloganom „sve osim institucija“ (Kubilius, 2022: 4).

26 Euronest je međuparlamentarni forum kojega je osnovala Europska komisija 2011. godine, u kojem sudjeluju članovi Europskog parlamenta i nacionalnih parlamenata svih IP zemalja, osim Bjelorusije.

nuta studija pobija – nego iz institucionalne arhitekture i mehanizma donošenja odluka u Uniji (princip veta umjesto kvalificirane većine) te iz prevladavajućih geopolitičkih stavova u pojedinim utjecajnim prijestolnicama, koji se svode na defanzivni slogan: „Nemojmo provocirati Kremlj“ (Kubilius i Stanionis, 2021: 5).

Drugi ukrajinski rat kao prekretnica?

Drugi ukrajinski rat je silom prilika inicirao ubrzanu transformaciju EU-a, uključujući jačanje volje za ispravljanjem grešaka i donošenjem odluka koje je vjerojatno trebalo donijeti kao odgovor na prvi ukrajinski, tinjajući rat, koji je odnio 14.000 života i natjerao u progonstvo više od milijun i tristo tisuća ljudi. EU se odlučio za mnogo oštrije sankcije prema Rusiji nego 2014. te je odlučio prvi put u svojoj povijesti financirati kupovinu i isporuku naoružanja i vojne opreme nekoj napadnutoj zemlji (Europski instrument mirovne pomoći). Nadalje, Strateški kompas za sigurnost i obranu EU²⁷, prepoznaje Rusiju kao ključnu sigurnosnu prijetnju, a ne strateški izazov kao u ranije spomenutoj Globalnoj strategiji. Dokument proziva Bjelorusiju zbog suučesništva u agresiji (Europsko vijeće - Vijeće Europske unije, 2022: 9) te nalaže intenzivnu dostavu pomoći ne samo napadnutoj Ukrajini nego i sigurnosno ugroženim istočnim partnerima Gruziji i Moldaviji (Ibid: 42).

S druge strane, u novom konceptu vanjske politike Ruske Federacije, objavljenom krajem ožujka 2023., EU se spominje samo jednom i to kao „prijetnja sigurnosti, teritorijalnoj cjelovitosti, suverenitetu, tradicionalnim duhovnim i moralnim vrijednostima te društveno-ekonomskom razvoju Rusije, njezinih saveznika i partnera“, skupa s NATO-m i Vijećem Europe (Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union, 2023).

Jedna od brojnih posljedica ruske invazije na Ukrajinu je i odluka političkih vodstava Udruženog trija da uz značajnu podršku javnosti, izrazitu u Ukrajini i Gruziji te nešto manju u Moldaviji (Calus i Nieczypol, 2022:4), zatraže članstvo u EU-u. Iako tako žurna praksa nije predviđena ugovorima EU-a, ovi zahtjevi su zbog dramatičnog stanja u kojem se nalazi Ukrajina te potencijalno cijeli europski dio 'post-post-sovjetskog područja', naišli na dobar prijem u većini, iako ne svim člani-

27 Strateški kompas za sigurnost i obranu je dokument koji je Vijeće EU-a potvrdilo u ožujku 2022. godine. Riječ je o akcijskom planu za jačanje sigurnosne i obrambene politike EU-a do 2030. Strateški kompas pruža zajedničku procjenu strateškog okruženja u kojem Unija djeluje te prijetnji i izazova s kojima se suočava. U dokumentu se nadalje izlažu konkretni prijedlozi za poboljšanje sposobnosti EU-a da djeluje u kriznim situacijama i brani sigurnost njezinih građana. Kompas se temelji na četiri stupa – djelovanje, ulaganje, partnerstvo i sigurnost.

cama Unije, uglavnom sukladno ranije spomenutoj podjeli i dilemama koje se reflektiraju i u komentarima tzv. stručne i akademske javnosti²⁸. Daljnji razvoj događanja na ukrajinskim ratištima i oko njih, koji je sugerirao da je cjepidlačenje u pogledu prihvaćanja kandidature Kijeva postalo prilično neumjesno, prinudio je Komisiju i Europsko vijeće da prihvate kandidature Ukrajine i Moldavije. Ova odluka Bruxellesa uglavnom se percipira kao simbolička poruka podrške partnerskoj i prijateljskoj zemlji koja se bori za vlastiti opstanak te drugom partneru koji bi se mogao naći u sličnoj situaciji²⁹.

Prihvaćanje gruzijskog zahtjeva za članstvo ostavljeno je za bolja vremena, bez obzira na masovne skupove podrške Ukrajini i članstvu u EU-u diljem Gruzije i bez obzira na nezavidnu sigurnosnu situaciju, sličnu kao u Moldaviji. Naime, institucije EU-a već dulje vrijeme gaje sumnje u proeuropsku i prodemokratsku posvećenost vladajuće stranke *Gruzijski san*. Unatoč službenom zahtjevu Tbilisija za članstvo u EU-u, gruzijska vlada se ciljano suzdržava od kritika upućenih Moskvi zbog invazije na Ukrajinu, dok s druge strane oštro kritizira EU, NATO i SAD jer Gruziju „žele uvući u rusko-ukrajinski rat“ (Jutarnji list, 2023).

Nagla i dramatična promjena odnosa na relaciji Bruxelles – Pridruženi trio, dodatno je i dugoročno produbila jaz između Ukrajine, Moldavije pa i Gruzije, od ostatka IP-a. Azerbajdžan je netom prije početka invazije sklopio niz bilateralnih ekonomskih ugovora s Rusijom te potom zauzeo strogo neutralan stav uz podršku suverenitetu i teritorijalnom integritetu Ukrajine te pružanje humanitarne pomoći toj zemlji. S druge strane, armenske vlasti naglašavaju zabrinutost da u sjeni rata u Ukrajini može biti ugrožen opstanak preostalih Armenaca u Nagorno Karabahu. Nakon sukoba Armenije i Azerbajdžana u jesen 2022., koji se vodio na međunarodno priznatim granicama dvaju zemalja i koji se u svakom trenutku može obnoviti, postoje i diskretni nagovještaji sklapanja mirovnog sporazuma uz međusobnu garanciju teritorijalne cjelovitosti. EU je u siječnju 2023. uspostavio civilnu misiju u Armeniji,

28 „Zemlje „Trija“ su još daleko od spremnosti za članstvo u EU-u jer, unatoč svim naporima, one ipak samo rudimentarno ispunjavaju kopenhške kriterije kao preduvjete za članstvo: stabilne demokratske institucije, istinsku vladavinu zakona i konkurentnu tržišna ekonomiju“ (Euractiv, 2022). „U ekonomskom smislu, ove zemlje su već 70% u EU-u“ (Kowal i Przywara, 2002:2)

29 Predsjednica Moldavije Maia Sandu je u veljači 2023. optužila Rusiju za planiranje državnog udara s ciljem svrgavanja političkog vodstva Moldavije. Nakon toga je Vladimir Putin opozvao dekret iz 2012. kojim se Rusija obvezuje na traženje načina za rješavanje pitanja Pridnjestrovlja na temelju poštivanja suvereniteta, teritorijalnog integriteta i neutralnog statusa Moldavije. Na zahtjev Kišinjeva, krajem travnja iste godine EU je uspostavila civilnu misiju za jačanje otpornosti sigurnosnog sektora Moldavije u području upravljanja krizama i hibridnih prijetnji (Europsko vijeće – Vijeće EU, 2023a).

točnije na armenskoj strani granice (misija EU-a u Armeniji/EUMA) u okviru Zajedničke sigurnosne i obrambene politike (ZSOP)³⁰ (European Council – Council of the European Union, 2023). Ukoliko misija i bude uspješno provedena – što nije do kraja izgledno – to rješava samo dio problema čija se srž nalazi u Nagorno Karabahu i koridoru između te regije i Armenije, dakle područjima koje prema sporazumu iz 2020., osiguravaju ruske mirovne snage.

Na kraju, Bjelorusija, u kojoj je Lukašenkov režim silom ugušio oporbene glasove, postala je ne mnogo više od poligona za agresiju prema obližnjem Kijevu i ostalim dijelovima središnje i sjeverne Ukrajine te jedina IP država u potpunosti orijentirana na Rusiju. Zbog toga je EU uveo dodatne sankcije Bjelorusiji, dok s druge strane podržava čelnike bjeloruske oporbe koji su nakon 2020. završili u zatvorima ili u egzilu (European External Action Service, 2023).

Rat u Ukrajini možda i više nego posredno utječe i na Zapadni Balkan, kao nedvojbeno geopolitički trusno područje, što se ističe i u Strateškom kompasu EU-a, ovaj put bez poimeničnog prozivanja izvora prijetnji: „Sigurnost i stabilnost na Zapadnom Balkanu još uvijek nisu zajamčene, a jedan od razloga za to sve su veća inozemna uplitanja, uključujući kampanje manipuliranja informacijama te moguće prelijevanje trenutačno pogoršane europske sigurnosne situacije“ (Europsko vijeće – Vijeće Europske unije, 2022: 9). S druge strane, politika proširenja i susjedstva EU-a našla se u delikatnoj situaciji, o kojoj još 2021. godine nitko nije razmišljao. Zemlje Istočnog partnerstva i Zapadnog Balkana spominju se više nego ikad u „jednoj rečenici“, jer je praktično preko noći došlo do neželjenog ispreplitanja i stapanja politike proširenja i politike susjedstva. Tako je, osim Ukrajini i Moldaviji, (simboličan) status kandidata krajem 2022. godine dodijeljen i Bosni i Hercegovini. Sredinom 2022. održana je i prva međuvladina konferencija između EU-a, Sjeverne Makedonije i Albanije kao preduvjet za otvaranje pregovora o pristupanju.

Nakon 24. veljače, predloženo je i nekoliko takoreći utopijskih vizija iz Bruxellesa i europskih prijestolnica koje se izravno tiču daljnje sudbine zemalja Istočnog partnerstva i Zapadnog Balkana. Jedna od njih je koncept europske političke zajednice Emanuela Macrona. Za ovu ideju se u Parizu garantira da nije zamišljena kao alternativa ili zapreka procesu proširenja, iako francuski predsjednik godinama preferira unu-

30 Cilj misije je doprinijeti stabilnosti u pograničnim područjima, izgraditi povjerenje, ojačati sigurnost ljudi u područjima zahvaćenima sukobom i osigurati poticajno okruženje za napore koji se ulažu u normalizaciju odnosa između Armenije i Azerbajdžana (Europsko vijeće i Vijeće EU, 2023).

tarnju konsolidaciju, odnosno reformiranje umjesto proširenja Unije³¹. Nadalje, njemački kancelar Olaf Scholz izložio je viziju buduće EU s 36 članica, dakle 6 zapadnobalkanskih i 3 istočnoeuropske, u kojoj bi se postupno napustilo načelo jednoglasnog odlučivanja, s čim se slaže i Macron, ali se tome protive mnogi u Uniji.

Visoki predstavnik za vanjske poslove i sigurnosnu politiku Josep Borrell se u Bruxellesu u prosincu 2022. sastao s ministrima i ministricama vanjskih poslova pet od šest zemalja IP-a. Sljedeći citati iz službenog priopćenja EU-a povodom spomenutog događaja sugeriraju da je Unija barem načelno svjesna situacije u kojoj se nakon 14 godina postojanja nalazi IP: „Sastanak je bio prilika da se potvrdi predanost EU-a Istočnom partnerstvu i spremnost da ono postane fleksibilnije i prilagođenije potrebama partnera. Trebalo bi osigurati komplementarnost bilateralnog puta i procesa proširenja. (...) Kad je riječ o sigurnosti, EU će nastaviti podupirati one istočne partnere koji to žele, osiguravanjem različitih vrsta suradnje i sudjelovanja, među ostalim u pogledu kibernetičkih sredstava te hibridnih i drugih nevojnih sredstava, kako bi se izgradila njihova otpornost i stabilnost u regiji“ (Europsko vijeće i Vijeće EU, 2022a).

Zaključak

Manjak interesa za sudjelovanje u preširokom formatu Istočnog partnerstva u zemljama Pridruženog trija koji je 2022. postao „kandidatski duo“ te s druge strane, manjak entuzijazma za dubljom integracijom ili pristupanjem EU u ostatku IP-a, stvorio je teško premostiv jaz među članicama inicijative te doveo u pitanje njezinu svrhu i daljnju egzistenciju, čak i prije invazije na Ukrajinu. Da je uspio ruski inicijalni plan brzog slamanja Ukrajine i instaliranja Janukovičeve ili neke druge marionetske vlade u Kijevu, to bi bio definitivni kraj IP-a, u kontekstu činjenice da je Ukrajina ključna država inicijative te da bi po zakonu spojenih posuda takav ishod neminovno utjecao na ostale članice. S druge strane, i nastavak borbi te davanje kandidatskog statusa Ukrajini i Moldaviji također čine inicijativu zastarjelom u postojećem obliku, iako dužnosnici EU-a to ne žele priznati. Dakle, daljnja sudbina većine IP zemalja umnogome ovisi o ishodu rata koji zbog snažnog otpora Ukrajinaca (uz nezanemarljiv doprinos EU-a i većine njezinih članica), ali i ruske ustrajnosti u provedbi agresije, odnosno Putinove opsije

31 Na prvom sastanku europske političke zajednice početkom listopada 2022. godine u Pragu su sudjelovali čelnici svih članica IP-a, osim Bjelorusije. Na sastanku je očekivano glavna tema bio rat u Ukrajini te je odlučeno da će sljedeći sastanak u tom formatu biti održan u Moldaviji.

Ukrajinom kao 'draguljem u kruni' ruskog imperija – prijeti da postane dugotrajan.

Dinamika rata u Ukrajini definitivno utječe i na političko-sigurnosnu situaciju na Zapadnom Balkanu, ponajprije zbog nesmanjene težnje Rusije za jačanjem utjecaja u za Moskvu manje važnoj, ali nezanemarljivoj regiji. Pri tome se najtransparentniji vid takve politike odnosi na kreiranje i održavanje savezničko-vazalskih struktura u pojedinim državama ili entitetima regije, tradicionalno sklonima Rusiji.

Zbog svega navedenog, EU je prisiljen iznova valorizirati dugogodišnju politiku proširenja i susjedstva te djelovati proaktivnije prema IP-u i Zapadnom Balkanu. Unija je uvela oštre sankcije Rusiji te pruža kontinuiranu i konkretnu pomoć Ukrajini i sljedećoj potencijalnoj žrtvi Moldaviji, daje potporu čelnicima bjeloruske oporbe i proeuropskim snagama u Gruziji te mirovno posreduje između Armenije i Azerbajdžana. Na to treba dodati dodjeljivanje statusa kandidata za članstvo Bosni i Hercegovini i nešto aktivnije posredništvo u pregovorima između Srbije i Kosova u odnosu na ranije pokušaje.

Takav 'probuđen' EU za Rusiju postaje sve manje benigni ekonomski partner s odumirućim 'dekadentnim' liberalizmom kao vladajućom ideologijom, a sve više gotovo ravnopravni suučesnik NATO-u u procesu ekspanzije u tzv. rusko dvorište i druge interesne sfere Moskve. Stoga će osim nastavka rata, Rusija nastaviti i s pokušajima iznalaženja i produbljanja pukotina u uvijek upitnom europskom jedinstvu, od ranije zasnovanih na različitim političkim i ekonomskim interesima njezinih članica te različitim percepcijama sigurnosnih prijatelja, uključujući percepcije proširenja Unije. U tom svjetlu, vrijeme će pokazati koliko su ostvarive poruke visokog predstavnika EU-a za vanjsku i sigurnosnu politiku o predanosti EU-a Istočnom partnerstvu i spremnosti da ono postane fleksibilnije i prilagođenije različitim potrebama partnera.

Darko Martinović*

Eastern Partnership and EU Enlargement policy in the context of the War in Ukraine

84

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

SUMMARY: The Eastern Partnership (EaP) was launched in 2009 as an integral part of the European Neighbourhood Policy. It is a joint initiative of the European Union, its member states and six Eastern European and South Caucasian partner countries with the aim of political association and economic integration, but without guarantees or obligations of the Union regarding accession. After the Belarusian suspension of participation in the EaP and the Russian invasion of Ukraine, as well as the granting of candidate status for EU membership to Ukraine and Moldova, the future of the EaP has become extremely questionable, whilst the further destiny of most the Initiative countries largely depends on the outcome of the Russian-Ukrainian war. The aim of this article is, based on the available sources, to analyse the opposing views of the EU and Russia on EaP, as well as the (geo)political heterogeneity of the IP countries themselves, with an emphasis on the fact that the so-called A3 countries, in terms of their long-lasting pro-European orientation, are more similar to the countries of the Western Balkans than to the rest of the EaP. Therefore, the first research question of this article is whether EaP has become obsolete after radical geopolitical changes? Another question is to what extent has the second Ukrainian war contributed to the interweaving of the 'European path' of the EaP countries and the Western Balkans? The chapters of the article are designed in accordance with the key subjects of analysis – the European and Russian perception of EaP, the specifics of each individual country of the initiative, comparison with the countries of the Western Balkans, and the impact of the war in Ukraine on EaP.

KEYWORDS: Eastern Partnership, European Union, Enlargement policy, Russia, Western Balkans

* Darko Martinović, M.Sc., PhD student at the Faculty of Political Science, University of Zagreb. E-MAIL: dmartino111@net.hr.

Literatura

- Adomeit, Hannes. 2011. *Russia and its Near Neighbourhood: Competition and Conflict with the EU*. College of Europe, Department of European Interdisciplinary Studies. https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/adomeit_0.pdf
- Balfour, Rosa. 2022. *What Russia's War in Ukraine Means for Europe*. Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/86587>
- BBC News. 2022. *Ukraine war: Sweden and Finland confirm Nato plans in historic shift*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61456726>
- Calus, Kamil & Nieczypor, Krzysztof. 2022. *The beginning of a long journey. Ukraine and Moldova as EU candidate countries*. OSW Centre for Eastern Studies. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2022-06-24/beginning-a-long-journey-ukraine-and-moldova-eu-candidate-countries>
- Carnegie Europe. 2022. *Judy Asks: Does the EU Need a New Enlargement Policy?*. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/87114>
- Carnegie Europe. 2021. *Judy Asks: Is the EU Politically Committed to Its Eastern Partners?* <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/85955>
- Cenusa, Denis & Longhurst, Kerry. 2022. *From Associated to Candidate Trio? Ukraine, Georgia and Moldova's EU membership journey*. New Eastern Europe. <https://neweasterneurope.eu/2022/04/19/from-associated-to-candidate-trio-ukraine-georgia-and-moldovas-eu-membership-journey/>
- Ciolan, Ionela & Paul, Amanda. 2021. *Lessons from the Eastern Partnership: Looking back to move forward*. European Policy Centre. <https://www.epc.eu/en/publications/Lessons-from-the-Eastern-Partnership-Looking-back-to-move-forward~44d130>
- Crombois, Jean. 2019. The Eastern Partnership: Geopolitics and policy inertia. *European View* (18), 1: 89-96.
- De Waal, Thomas. 2022. *A Fragile Stability in Moldova*. Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/87099>
- Duclos, Michel. 2021. *Russia's National Security Strategy 2021: the Era of "Information Confrontation"*. Institut Montaigne. <https://www.institutmontaigne.org/en/analysis/russias-national-security-strategy-2021-era-information-confrontation>
- Emerson, Michael, Blockmans, Steven, Cenusa, Denis, Kovziridze, Tamara & Veronika Movchan. 2001. *Balkan and Eastern European Comparisons: Building a New Momentum for the European integration of the Balkan and Eastern European associated states*. Brussels: CEPS. <http://aei.pitt.edu/103311/1/Balkan-and-Eastern-European-Comparisons.pdf>
- Euractiv. 2022. *Associate memberships revisited: How to get the EU enlargement policy right*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/opinion/associate-memberships-revisited-how-to-get-the-eu-enlargement-policy-right/>
- Euractiv. 2019. *Future of Eastern Partnership: EPP backs trio plan, Commission cautious*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/opinion/future-of-eastern-partnership-epp-backs-trio-plan-commission-cautious/>

- www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/future-of-eastern-partnership-epp-backs-trio-plan-commission-cautious/
- Euractiv. 2021. *Georgia, Moldova, Ukraine formalise their higher EU ambition*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/news/georgia-moldova-ukraine-formalise-their-higher-eu-ambition/>
- Euractiv. 2021a. *Newer EU members support Associated Trio as „champions*. <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/news/newer-eu-members-support-associated-trio-as-champions/>
- EUR-Lex. 2016. *Ugovor o Europskoj uniji i i Ugovor o funkcioniranju Europske unije – pročišćena verzija*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT>
- European Commission. 2021. *Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit 2021*. https://ec.europa.eu/news/eastern-partnership-summit-joint-declaration-2021-12-15_en
- European Commission. 2009. *Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_09_78
- European Council - Council of the European Union. 2023. *Armenia: EU launches a civilian mission to contribute to stability in border areas*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/20/armenia-eu-launches-a-civilian-mission-to-contribute-to-stability-in-border-areas/>
- European Council – Council of the European Union. 2003. *European Security Strategy- A secure Europe in a better World*. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/78367.pdf
- European Council – Council of the European Union. 2021. *The political crisis is over, says President Michel in Georgia*. <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/president/news/2021/04/20/20210421-pec-in-georgia/>
- European External Action Service. 2023. *Belarus: Statement by High Representative Josep Borrell on the sentencing of Sviatlana Tsikhanouskaya and other key figures of the democratic forces in exile*. https://eeas.europa.eu/eeas/belarus-statement-high-representative-josep-borrell-sentencing-sviatlana-tsikhanouskaya-and_en
- European External Action Service. 2016. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. https://eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2023. *Armenija: EU uspostavio civilnu misiju za doprinos stabilnosti u pograničnim područjima*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2023/02/20/armenia-eu-launches-a-civilian-mission-to-contribute-to-stability-in-border-areas/>
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2023a. *Moldova: EU uspostavio civilnu misiju za jačanje otpornosti sigurnosnog sektora*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2023/04/24/moldova->

- eu-sets-up-a-civilian-mission-to-strengthen-the-resilience-of-the-security-sector/
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2022a. *Sastanak ministara i ministrica vanjskih poslova Istočnog partnerstva*. <https://www.consilium.europa.eu/hr/meetings/international-ministerial-meetings/2022/12/12/>
- Europsko vijeće – Vijeće Europske unije. 2022. *Strateški kompas za sigurnost i obranu*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hr/pdf>
- Forbrig, Joerg & Przybylski, Wojciech. 2020. Four Scenarios for the Eastern Partnership 2030. *Visegrad Insight* (16), 1. https://visegradinsight.eu/app/uploads/2020/03/Visegrad-Insight_16_2020-EaP2030.pdf
- Freedom House. 2021. *Nations in Transit 2022 – From Democratic Decline to Authoritarian Aggression*. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-04/NIT_2022_final_digital.pdf
- Galeotti, Mark. 2021. *New National Security Strategy is a paranoid's charter*. Raam op Rusland. <https://www.raamoprusland.nl/dossiers/kremlin/1901-new-national-security-strategy-is-a-paranoid-s-charter>
- Genté, Régis. 2022. *Broken Dream: The oligarch, Russia, and Georgia's drift from Europe*. European Council on Foreign Relations – Policy Brief. <https://ecfr.eu/publication/broken-dream-the-oligarch-russia-and-georgias-drift-from-europe/>
- Hrvatska enciklopedija (2023) Strategija. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58330>
- Jović, Dejan. 2018. Europa izvan Europske unije? Nove dileme pri definiranju europskog identiteta. *Revija za sociologiju* (48), 2: 359-394.
- Jutarnji list. 2022. *Danska poslala snažnu poruku Moskvi: 'Sad vidite što se dogodi kad Putin napadne slobodnu zemlju!'*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/danska-poslala-snaznu-poruku-moskvi-sad-vidite-sto-se-dogodi-kad-putin-napadne-slobodnu-zemlju-15205240>
- Jutarnji list. 2023. *Poraz režima u susjedstvu razbjesnio Moskvu: 'Sjetite se Majdana i što se onda dogodilo'*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/poraz-rezima-u-susjedstvu-razbjesnio-moskvu-sjetite-se-majdana-i-sto-se-onda-dogodilo-15316707>
- Kofman, Michael et. al. 2017. *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. Santa Monica: RAND Corporation. https://www.russiamatters.org/sites/default/files/media/files/RAND_RR1498.pdf
- Kowal, Pawel & Przywara, Karol. 2022. *The European Union all the way to the Caucasus*. <https://neweasterneurope.eu/2022/06/22/the-european-union-all-the-way-to-the-caucasus/>
- Kubilius, Andrius. 2022. *The Future of the EU's Eastern Partnership Policy: "Everything but Institutions"*. SCEEUS Platform for Reflections on the Eastern Neighbourhood No. 1. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeus/the-future-of-the-eus-eastern-partnership-policy-everything-but-institutions.pdf>
- Kubilius, Andrius & Stanionis, Ramunas. 2021. *Eastern*

- Partnership 'Beyond Westlessness': A New Momentum For The European Integration.* ELP faction of the European Parliament. <https://elpnariai.lt/wp-content/uploads/2021/09/EaP-Beyond-Westlessness.pdf>
- Mirel, Pierre. 2021. *The Eastern Partnership, between resilience and interference.* European Issue n°589. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0589-the-eastern-partnership-between-resilience-and-interference>
- Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. 2023. *The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation.* <https://russiaeu.ru/en/news/concept-foreign-policy-russian-federation>
- Putin, Vladimir. 2021. *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians.* President of Russia. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Radio Slobodna Europa. 2021. *Briselski blog: EU, proširenje i štap bez šargarepe.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/briselki-blog-eu-pro%C5%A1irenje-i-%C5%A1tap-bez-%C5%A1argarepe/31181883.html>
- Radio Slobodna Europa. 2022. *Istina koja stoji iza Makronovog plana za proširenje EU „bez emocija“.* <https://www.slobodnaevropa.org/a/makron-ukrajina-zapadni-balkan-eu/31870400.html>
- Russia Matters. 2015. *Russian Federation's National Security Strategy.* <https://russiamatters.org/node/21421>
- Saari, Sinikukka & Secieru, Stanislav. 2019. *The Eastern Partnership a Decade on: Looking back, thinking ahead.* EUSS – European Union Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp153_EaP.pdf
- The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. 2016. *Foreign Policy Concept of the Russian Federation.* https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/
- The New York Times. 1991. *War in the Gulf Europe: Gulf Fighting Shatters Europeans Fragile Unity.* <https://www.nytimes.com/1991/01/25/world/war-in-the-gulf-europe-gulf-fighting-shatters-europeans-fragile-unity.html>
- Trenin, Dmitri. 2021. *Russia National Security Strategy. A Manifesto for a New Era.* Carnegie Moscow. <https://carnegiemoscow.org/commentary/84893>
- Youngs, Richard. 2022. *Ukraine's EU Membership and the Geostategy of Democratic Self-Preservation.* *Carnegie Europe.* <https://carnegieeurope.eu/2022/04/01/ukraine-s-eu-membership-and-geostategy-of-democratic-self-preservation-pub-86771>

PREGLEDNI RAD

Bruno Rukavina*

Poluotok Krim – geopolitički i geostrateški osvrt na prošlost, sadašnjost i budućnost

* Bruno Rukavina, mag. pol., student Poslijediplomskog sveučilišnog specijalističkog studija Vanjska politika i diplomacija na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. E-MAIL: bruno.rukavina.fpzg@gmail.com

SAŽETAK: Rad istražuje geopolitičku i geostratešku važnost poluotoka Krima, njegovo pripajanje Ruskoj Federaciji 2014. godine i trenutni značaj u vrijeme provođenja vojne operacije u Ukrajini 2022. godine. Analiziraju se kauzalni odnosi s različitim pogledima u određena kontekstualna okruženja. Članak je podijeljen u četiri dijela. Prvi dio rada sadržava teorijsko-konceptualnu analizu geopolitike, geostrategije (i geoekonomije) te se navedeno primjenjuje na poluotok Krim. Drugi dio rada istražuje ključne povijesne događaje poluotoka Krima. U trećem dijelu opisuju se događanja 2014. godine na Krimu, a posljednji dio rada proučava važnost Krima u trenutnom sukobu u Ukrajini koji je (re)eskalirao 24. veljače 2022. godine.

KLJUČNE RIJEČI:
Krim, Ruska Federacija, Ukrajina, geopolitika, geostrategija, povijest, aneksija/pripajanje

Uvod

Istraživanje je utemeljeno na multidisciplinarnom pristupu koji eklektički koristi i analizira uvide različitih znanstvenih disciplina poput povijesti, geografije, demografije, sociologije i politologije. Metodologija istraživanja temelji se na linearnom modelu dizajna istraživanja. Ovaj se model sastoji od formulacije istraživačkih pitanja i specifikacije podataka (Burnham, 2006) kroz metodu kvalitativnog istraživanja analizirajući relevantnu literaturu, knjige, znanstvene članke i službene publikacije na hrvatskom, engleskom, ukrajinskom i ruskom jeziku. Kvalitativni pristupi omogućuju nove i zanimljive uvide u kompleksna istraživačka pitanja (Suter, 2011).

Istraživačka pitanja na koja ovaj rad nastoji pružiti odgovor su: 1. Koja je geopolitička i geostrateška važnost poluotoka Krima? 2. Kakav je bio povijesni razvoj poluotoka Krima do 2014. godine? 3. Što se dogodilo na Krimu 2014. godine? 4. Kakav je značaj poluotoka Krima nakon početka ruske vojne operacije 2022. godine?

U hrvatskoj akademskoj zajednici o poluotoku Krimu nije se mnogo pisalo. Izuzetak su knjige Sergeja Burde *Povijest Ukrajine* i Davora Bobana i Tihomira Cipeka *Politički sustav Rusije* te tri članka: povijesni rad o Krimskom ratu (Peroš, 2010), članak o samoodređenju i otčepljenju Krima (Šućur, 2014) i rad koji opisuje doktrinu pravednog rata kroz rusku intervenciju na Krimu (Đipalo, 2015). Značaj poluotoka Krima ponovno postaje izražen nakon veljače 2022. godine i početka ruske vojne operacije u Ukrajini. Tijekom sukoba došlo je do nekoliko incidenata i sabotaza na samom Krimu, što predmetnu temu istraživanja čini vrlo značajnom i relevantnom, naročito zbog nedostatka hrvatskih istraživačkih radova koji se bave temom Krima.

Istraživanje može imati određena ograničenja jer se provodilo od lipnja do listopada 2022. godine, za vrijeme ruske vojne operacije u Ukrajini. Prilikom istraživanja autor je imao prepreke i probleme pri nabavi izvora i literature jer su pojedine stranice državnih i akademskih institucija Ukrajine i Rusije bile nedostupne zbog učestalih kibernetičkih napada. Izazov je bio i informacijski rat između sukobljenih strana te se autor služio trijagulacijom izvora i metodom *Open Source Intelligence* (Huang Farber, 2021; Bazzell, 2018) da se istraže trenutačne aktivnosti na Krimu.

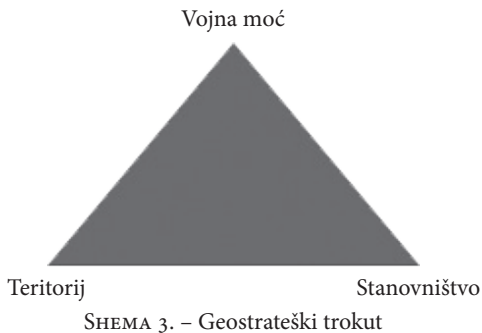
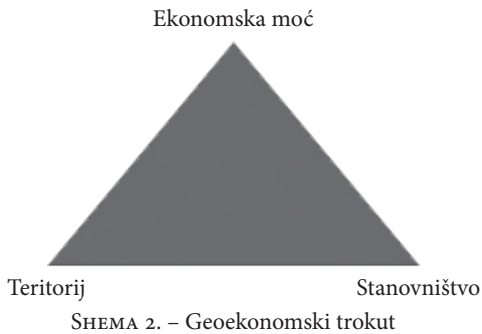
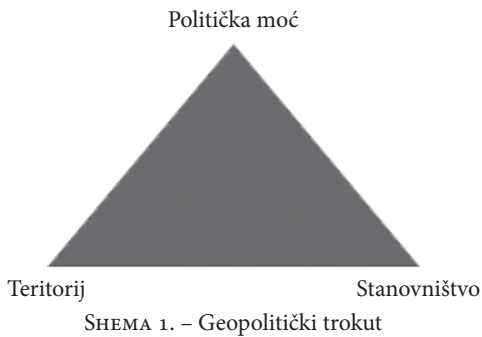
Geografija, geopolitika, geostrategija (i geoekonomija) poluotoka Krima

Geopolitika, geostrategija i geoekonomija nastale su kombinacijom geografije i odnosa moći na određenom području. „Geografija

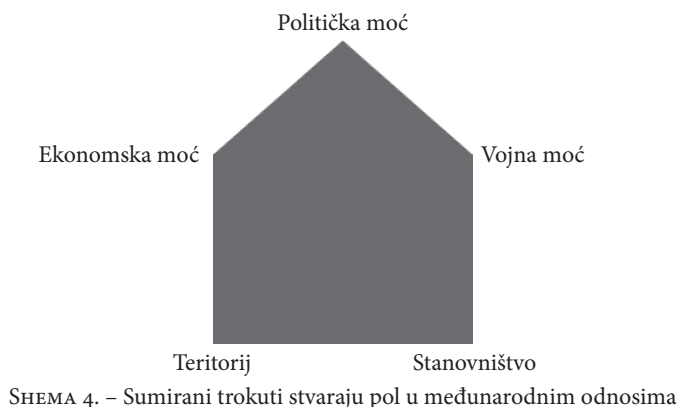
opisuje geološke značajke Zemlje, fizičke atribute okoliša kopna, mora i zraka“ (Grygiel, 2006: 21). „Geografija je majka povijesti“ (Vukadinović, 2004: 67), odnosno majka strategija i politika država, jer geografska konfiguracija kopna i mora predodređuje djelovanje donosioca odluka, često upravo o tim istim geografskim lokacijama (Gray i Sloan, 1999: 3). „Geografija je kroz povijest bila pozornica na kojoj su se sudarali narodi i carstva te je najtemeljniji čimbenik međunarodne politike jer geografija utječe na odlučivanje vođa i vladara u vanjskopolitičkim pitanjima“ (Sempa, 2002: 5). Geopolitika se može definirati kao „analiza interakcije između, s jedne strane, geografskih postavki i perspektiva i, s druge strane, političkih procesa“ (Cohen, 2015: 16). Stoga se geopolitika bavi uzrocima i posljedicama ove interakcije proučavajući antropološke procese u geografskim uvjetovanostima. Zato je geopolitika nekonstantna promjenjiva varijabla koja opisuje izmjenu moći ili gospodarenja prirodnim resursima nad geografskim lokacijama (Sempa, 2002). Proučavajući različite geopolitičke radove, autor je pronašao shemu o znanstvenim principima suvremene geopolitike u znanstvenom radu koji je objavio Finski institut za međunarodne odnose, koja se sastojala od lokacije, tehnologije i antropogeografije koja je pod utjecajem tehnologija, a iz koje proizlaze nacionalna moć, sigurnosni izazovi, međunarodna suradnja i nacionalna ekspanzija (Scholvin, 2016). Dedukcijskom obradom ove sheme, autor je došao do shematskog prikaza geopolitičkog trokuta koji se temelji na suodnosu teritorija-stanovništva-politike. Geopolitika se može definirati kao disciplina koja proučava suodnos teritorija (geografije), stanovništva (demografije) i politike kao moći (politologija). Odnosno, geopolitika proučava upotrebu političkih instrumenata za bolje geografsko (ili demografsko) pozicioniranje i zauzimanje optimalnih pozicija moći u međunarodnim odnosima. Nastavno na navedeno, geoekonomija je disciplina koja proučava suodnos teritorija, stanovništva i ekonomske moći teritorija, stanovništva i ekonomske moći, odnosno ekonomsku organizaciju geografske jedinice i njenog stanovništva. Nakon Hladnog rata vjerovalo se da će geoekonomija „zamijeniti geopolitiku kao pokretačku snagu međunarodne politike“ (Sempa, 2002: 3). Geoekonomija proučava upotrebu ekonomskih instrumenata za ostvarivanje što bolje geografsko/demografske pozicije u međunarodnim odnosima. Ovo je naročito važno jer ne postoji sveobuhvatna definicija geoekonomije u vremenima velike povezanosti politike i ekonomije (Scholvin i Wigell, 2018). Nadalje, geostrategija podrazumijeva strateški sadržaj ili ukupnost svih strateških čimbenika s obzirom na kontekst međunarodnih odnosa. „Preciznije, geostrategija opisuje gdje država koncentrira svoje napore projiciranjem vojne moći ... zbog ideoloških razloga, interesnih skupina ili jednostavno hira nje-

zina vođe“ (Grygiel, 2006: 22). Geostrategija je utemeljena na geografiji, ponajviše odnosu kopna i mora. Ona proučava lokacije i rute ključne za obranu, s geografskim konfiguracijama koje pogoduju defenzivnoj ili ofenzivnoj sili.

Geopolitika, geoekonomija i geostrategija mogu biti prikazane kroz trigonalni suodnos pri čemu su donja dva kuta trokuta konstantno ista, a razina moći se mijenja s obzirom na tip moći: politička moć (geopolitika), ekonomska moć (geoekonomija), vojna moć (geostrategija).

Do zanimljivih zaključaka može se doći ako se sumiraju sva tri trokuta. Teritorij i stanovništvo će ostati ista baza ili temelj (uvećan tri puta), a nadodane vojna, ekonomska i politička moć, zajedno tvore ono što ruski geopolitičari nazivaju pol multipolarnog svijeta. „Svaki pol multipolarnog svijeta, u teoriji, trebao bi imati snažnu vojnu, ekonomski, demografsku, političku, geografsku i civilizacijsku formaciju sposobnu da izvede stratešku integraciju, djelujući kao rezultanta u širokom spektru regionalnih interesa sa susjednim teritorijama“ (Dugin, 2017: 62). Može se reći da je pol u međunarodnim odnosima veliki teritorij sa znatnim stanovništvom i dovoljnom razinom vojne, ekonomske i političke moći te koji se može jasno „diferencirati po unutarnjoj strukturi“ (Ibid) od drugog pola.

Kako je ovo povezano s poluotokom Krimom, odnosno koja je njegova geopolitička i geostrateška važnost?

Etimološki, Krim ima nekoliko značenja. Po jednom, Krim dolazi od grčke riječi *kremos*, što znači strma obala, ili mongolsko-tatarske riječi *kherem*, što označava snagu (Online Etymology Dictionary). U ruskim rječnicima etimološko podrijetlo Krima povezuje se s Tatarima na čijem jeziku *kyrym* označava jarak, rov ili zid. „Za vrijeme vladavine Krimskih Tatara vjerojatno je još ostao obrambeni jarak, iskopan u doba antičke Grčke“ (Этимологические онлайн-словари), po čemu je poluotok dobio ime.

Geografska i demografska analiza poluotoka Krima je uvod u razumijevanje geopolitičkog položaja. Poluotok Krim smjestio se između Crnog i Azovskog mora u južnom dijelu Ukrajine ili danas u naravi jugozapadnom dijelu Ruske Federacije. Ima razvedenu obalu, oko

50 uglavnom slanih jezera i više od 250 rijeka. Površina obuhvaća oko 27000 km² i sastoji se od tri regije: 1) sjeverni i središnji dio je ravničarsko-stepsko područje sa suhom kontinentalnom klimom; 2) planinsko područje na jugu uz obalu (Krimske planine); 3) na istoku je poluotok Kerč, koji se proteže prema ruskoj regiji Krasnodar (Hrvatska enciklopedija). Poluotok Kerč je preko Kerčkog tjesnaca spojen mostom s poluotokom Tamanom, a most se sastoji od paralernog cestovnog i željezničkog mosta (Большая российская энциклопедия). Krim je na sjeverozapadu s kopnom povezan Perekopskom prevlakom, uskim pojasom zemlje. Zato se Krim definira kao „skoro otok“ (Oleinikova, 2019: 1-3), jer je gotovo potpuno okružen morima. Između Krima i kopna na sjeveru nalazi se zaljev Sivaš, poznat kao Gnjilo ili Trulo more, zbog mreže plitkih (močvarnih) uvala koje od Azovskog mora dijeli Arabatska prevlaka (Encyclopaedia Britannica). Krim je gospodarski (geoeonomski) bogat kraj i spada u žitorodne krajeve s uzgajem sun-cokreta, povrća, na jugu duhana, vinove loze i cvijeća, poput ruža (za ulja i parfeme). Razvijeno je ribarstvo i ovčarstvo, a poluotok je bogat s vapnencom, željezom, soli i laporom (Hrvatska enciklopedija). Uz obale Krima, kraj grebena i otoka, nalaze se velika podmorska nalazišta nalazišta nafte i plina (Мереминская, 2014) (Крылов, 2014).

Demografija poluotoka Krim se mnogo mijenjala kroz povijest. U 21. stoljeću, na Krimu su održana tri službena popisa stanovništva koja najpreciznije prikazuju strukturu stanovništva. Prvi je održan 2001. godine, dok je Krim bio u sastavu Ukrajine, drugi je održan 2014. godine, nakon pripajanja Krima Rusiji i treći 2021. godine. Jedini popis stanovništva u Ukrajini od raspada SSSR održan je 2001. godine, dok su svi potomji odgađani iz različitih razloga, prvenstveno političkih i financijskih. Krim je 2001. godine upravno-administrativno podijeljen na Autonomnu Republiku Krim koja je imala 2.033.700 stanovnika i grad Sevastopolj, koji je imao 379.500 stanovnika (State Statistics Committee, 2001). Etnički-nacionalno, Autonomna Republika Krim sastojala se od 58,3% Rusa, Ukrajinci su činili 24,3%, (Krimski) Tatari 12,5% i Bjelorusi 1,4%, a ostale manjine, kao što su Armenci, Židovi, Poljaci i drugi, činili su manje od 1% stanovništva. Etničku i nacionalnu strukturu stanovništva grada Sevastopolja činili su Rusi 71,6%, Ukrajinci 22,4% i Bjelorusi 1,6%, dok su ostale nacionalne manjine činile manje od 1% stanovništva (State Statistics Committee – Nationality, 2001).

Ruska Federacija je 2014. godine provela popis stanovništva nakon aneksije Krima (Федеральная Служба Государственной Статистики, 2014). Prilikom popisa cijeli poluotok je bio jedna jedinica popisa nazvana Krimski Federalni Okrug u kojem je bilo 2.293.700

stanovnika. Prilikom popisivanja nacionalnosti stanovništva primjenjivao se 26. članak Ustava Ruske Federacije, po kojem nacionalnost tijekom anketiranja stanovništva navode sami ispitanici na temelju samoodređenja, a popisivači bilježe rečeno strogo prema riječima ispitanika (Конституция Российской Федерации, 2009). Stanovništvo je imalo pravo ne odgovoriti na pitanje o nacionalnoj pripadnosti koje je iskoristilo oko 87.200 osoba (4%). Po nacionalnosti je na tom popisu bilo 68,3% Rusa, 15,8% Ukrajinaca, oko 12,7% (Krimskih) Tatara, 1% Bjelorusa, te ostale nacionalnosti i etničke manjine (Доклад, 2014). Popis stanovništva iz 2021. godine nije do kraja obrađen zbog čega nedostaje trenutna etničko-nacionalna struktura stanovništva. Međutim, objavljen je podatak o broju stanovnika, prema kojem Republika Krim ima 1.935.000, a Grad Sevastopolj 548.000 stanovnika (Российская газета, 2022). Zbog vojnih operacija 2022. godine, moguće je da se navedeni broj stanovnika Krima smanjio.

Nakon prikaza geografije (teritorij) i demografije (stanovništvo), nužno je proučiti političku moć ili koje je značenje Krima za onog tko ga kontrolira. Poluotok Krim predstavlja veliku kopnenu masu na sjevernoj obali Crnog mora i ključan je za dominaciju cijelim morem. „Krim se nalazi u središtu crnomorske regije; Sevastopolj je 391 km udaljen od rumunjske luke Konstanta, 476 km od bugarske luke Varna i 546 km od turskog Istanbula“ (Dukić, 2015: 26). Krimski geopolitički položaj „može se okarakterizirati na sljedeći način: poluotok se nalazi u strateški važnom području interakcije između europskih država, Ukrajine, Rusije i Turske. Uz njegovu pomoć možete kontrolirati cijeli sjeverni dio Crnog mora. Tko posjeduje Krim, kontrolira Crno more, osigurava aktivno kretanje roba iz istočne Europe prema Bliskom istoku, Indiji, Africi i Americi“ (Копорун, 2016: 43). Na Crnom moru se susreću tri (geo) politička(ekonomska) projekta: ruski euroazijski blok, euroatlantski blok (EU/NATO) i kineski projekt Puta svile. Nadalje, ono je određeni prostor za međunarodne aktere i njihove utjecaje na četiri velika krizna područja koja okružuju Crno more: 1) Ukrajinska kriza; 2) potencijalne krize u jugoistočnoj Europi (Zapadnom Balkanu); 3) bliskoistočne krize (Sirija i Irak); 4) (ne)zamrznuti sukobi na Kavkazu (Armenija-Azerbejdžan). Navedena (potencijalna) krizna žarišta trebaju se „promatrati kao jedinstveno operativno područje: Crno more“ (Friedman, 2014). Upravo je „Crnomorska regija doživjela je rastuću militarizaciju od 2000-ih, s prosjekom od 2,5% BDP-a koji dionici godišnje izdvajaju za svoju obrambenu potrošnju, crnomorske su zemlje u prosjeku potrošile 34 milijarde dolara svake godine između 2000. i 2015. za vojne izdatke“ (Delanoë, 2016).

Glavni (geo)politički akteri crnomorske regije u 21. stoljeću su Turska, Bugarska, Rumunjska, Ukrajina, SAD (preko NATO saveza) te Ruska Federacija (Karagiannis, 2014). Iako ulaz na Crno more (Bospor i Daranele) kontrolira Turska, po Konvenciji iz Montreuxa iz 1936. godine, kontrola ulaza u određeni (morski) prostor ne znači i kontrolu tog prostora. Turska crnomorska obala pretežito je rijetko naseljena zbog brdovitog „nepristupačnog terena Pontskog gorja, tako da su za Tursku najznačajniji Bospor i Dardaneli koji predstavljaju vitalnu trgovinsku vezu prema Sredozemlju. Kontrola pomorskog pristupa Sredozemlju s Crnog mora (i obrnuto) daje Turskoj moć nad zemljama koje ga koriste za pristup ostatku svijeta, što se u prvom redu odnosi na države središnje Europe i Rusiju“ (Dukić, 2015: 26). Vanjska politika Turske je višeslojna i često pokazuje nedosljednost, nakon neuspjelog državnog udara 2016. godine. Od tada se taktički pragmatično približavala Rusiji s kojom se i vanjskopolitički sukobljavala u Siriji, Kavkazu, Libiji (Yıldız, 2021), ali zadržavajući dobre odnose s Ukrajinom kroz vojnu suradnju i nepriznavanje ruskog pripajanja Krima (Nagihan, 2022). Na Krimu, Turska pokušava zadržati utjecaj preko lokalnog Tatarskog stanovništva (Balcer, 2014).

SAD su prisutne na Crnom moru kroz NATO savez koji omogućava vojnu suradnju s crnomorskim državama članicama Alijanse, a to su Turska, Bugarska i Rumunjska. Strategija NATO saveza na Crnom moru temelji se na: „1) učinkovitom odvrtačanju i vjerodostojnoj kolektivnoj obrani; 2) stabilnosti i sigurnosti u regionalnim partnerskim nacijama koje nisu članice NATO-a; 3) regionalnoj ekonomskoj sigurnosti, takvoj da niti jedna država nema polugu prisilnog korištenja energije na ekonomije drugih država“ (Horrell, 2016: 4). Od pripajanja Krima 2014. godine konstantno se povećava količina oružanih snaga i sveukupna vojna prisutnost NATO saveza u crnomorskoj regiji. Održavaju se vojne vježbe poput *Sea Breeze* (Holmov, 2017) ili *Sea Shield* (NATO, 2018) koje predstavljaju mornaričku diplomaciju (diplomaciju topovnjača), šaljući poruku kako je Crno more nacionalni interes država članica Alijanse (Sanders, 2007). Vojna vježba *Sea Breeze* osnovana je u sklopu suradnje SAD i Ukrajine 1993. godine (Polyakov, 2004). Uz vojne vježbe, militarizaciju i diplomaciju topovnjača, u crnomorskoj regiji NATO „gradi i otvara vojne baze, centre za obuku i infrastrukturu za zapovijedanje i kontrolu oružanih snaga“ (Баранов, 2018: 9). Ovi projekti nisu samo za države članice NATO-a, nego je u njih uključena i Ukrajina, koja je još odobrila 2016. godine „strategiju restrukturiranja vojske i vojno-industrijskog kompleksa prema NATO standardima“ (Ibid: 9). Tako su izgrađivane mnogobrojne obrambene linije, centri za

obuku, sustavi zapovijedanja i kontrole, sistemi za kibernetičku obranu i medicinsku rehabilitaciju ukrajinskog vojnog osoblja, kao i mornaričke baze i vojna utvrđenja diljem Ukrajine po visokim standardima NATO saveza. Ukrajini je od velike važnosti poluotok Krim i zbog plovinih (geo)ekonomski bitnih rijeka Dnjepar i Dnjestar koje se ulijevaju u Crno more kod Krima. Nakon 2014. godine značajno je ograničen ovaj trgovinski prometni pravac. Osim toga, u trenutnom stanju rata, „Rusija može Ukrajini zaprijetiti s tri fronta: sa sjeveroistoka, jugoistoka i juga. Ovo južni dio Ukrajine čini puno teže obranjivim“ (Ibid: 9). Kakva je geopolitička i geostrateška važnost Krima za Rusku Federaciju?

Krim je Rusiji esencijalno važan zbog svojih toplih morskih luka, koje su bile ključni nacionalni interes još od vremena Carske Rusije i SSSR (Shahi, 2022). Gledajući svoju povijest, Ruska Federacija uviđa konstantne napade i prijetnje koje joj dolaze iz Europe, svojevrsnog razvijenog i gustog naseljenog poluotoka velike kopnene mase Euroazije. „U posljednjih 500 godina doživjeli su nekoliko napada sa zapada. Poljaci su prešli Sjevernoeuropsku nizinu 1605., slijedili su Šveđani pod vladavinom Karla XII. 1708., Francuzi pod Napoleonom 1812. te dvaput Nijemci u oba svjetska rata 1914. i 1941. Gledajući iz drugačije perspektive, ako računamo od Napoleonove invazije 1812., ali ovaj put uzmemo u obzir i Krimski rat od 1853. do 1856. i dva svjetska rata do 1945., Rusi su se na Sjevernoeuropskoj nizini ili blizu nje borili svake 33 godine“ (Marshall, 2018: 5). Zbog toga je Rusija razvila obrambeni mentalitet prema zapadnom dijelu Euroazijskog kontinenta.¹ Tu leži izvor ruskih želja za kontrolom nizinskog prostora sjeveroistočne Europe. Zato Vladimir Putin, ruski predsjednik, „često u molitvama prije spavanja pita Boga zašto u Ukrajini nije postavio planine u veliko ravno prostranstvo Sjevernoeuropske nizine koje je prisiljen kontrolirati“ (Ibid: I), kao što je postavio „Karpate u Rumunjsku i planinske dijelove Kavkaza koje ograničavaju bilo kakve kopnene poteze protiv Rusije s juga“ (Martin, 2008). Ta golema Sjevernoeuropska nizina nalik je na krišku *pizze* koja se proteže od Francuske do Urala i predstavlja dvosjekli mač iz pozicije Rusije. Do Poljske je to pretežito uzak teritorij, ali onda se počinje širiti te na granici s Rusijom iznosi oko 3000 km i ravna je cijelim putem do Urala (Marshall, 2018). Međutim, taj veliki prostor istovremeno i štiti Rusiju od invazije jer širina nije samo u ofenzivnom karakteru, nego i defenzivnom. Riječ je o velikim logističkim linijama opskrbe koje je potrebno uspostaviti pod neprestanom opasnosti od protunapada, nerijetko u izrazito teškim meteorološkim uvjetima.

1 Rezultati za Krimskie Tatare i Tatare autor he zbrojio. Popis navodi da je Krimskih Tatara 12%, a Tatara 0.5%.

Raspadom SSSR-a, sovjetska vojska “povučena je 1.500 kilometara na istok, čime su se ruske vojne postrojbe s linije Magdeburg–Prag povukle na crtu obrane Smolensk-Kursk” i “prvi put u povijesti područje moskovske vojne oblasti postalo je prva borbena linija Rusije” (Rukavina, 2018: 7). Zbog ovih geostrateških promjena (Čehulić-Vukadinović, 2010), Ukrajina je postala ključno sigurnosno pitanje za Rusiju. „S obzirom na geopolitički položaj Ukrajine, bilo koja vlada u Moskvi će se jako potruditi da zadrži neki oblik kontrole nad vanjskom i obrambenom politikom Kijeva“ (Götz, 2015: 4). Glavni cilj Rusije bio je održavati Ukrajinu vojno neutralnom državom, odnosno podalje od bilo kakvih vojnih alijansa i geopolitičkih blokova. „Ako to ne bude moguće, Rusija će pokušati uspostaviti isturenu sigurnosnu zonu duž svoje zapadne granice. Upravo u tom kontekstu najbolje se može razumjeti rusko-ukrajinska politika“ (Ibid: 4-5). Promjene koje su nastupile raspadom SSSR-a stvorile su novi kontekst unutar kojeg Ruska Federacija da bi se osigurala, ali i projicirala svoju moć, treba kontrolirati dva rubna područja Sjevernoeuropske nizine: Kalinjingradsku oblast i Krimski poluotok, odnosno luku Sevastopolj koja je konstantno bila (eksteritorijalno) ruska (Brzezinski, 1999). Ova područja imaju dvojnju ulogu i mogu služiti kao: 1) kopneni most i/ili 2) stražarske kule. One „pružaju niz prednosti u geopolitičkom načinu razmišljanja: služe kao trgovačka središta, vrata prema Zapadu, vojne baze s obrambenim i ofenzivnim sposobnostima i odvrćaju bilo koje strane sile od napada na užu Rusiju“ (Ceterski, 2017: 92). „Krim može imati imidž teritorija koji spaja države i kulture (*Krimski most, ljetna politička prijestolnica Ukrajine*) ili ih razdvaja (*Ahlova peta Rusije, Krimski čvor*)“ (Киселев, 2007: 154). Krim ima bitnu obrambenu ulogu za svakog aktera koji ga kontrolira, kao i napadačku ulogu, bilo na moru bilo na kopnu s obzirom na projekcije sile na cijelo Crno more (Gray i Sloan, 1999). S Krimom se može utjecati na tzv. zone nestabilnosti od Jadrana do Xinjianga (Киселев, 2007), odnosno može se izgraditi vanjski sigurnosni pojas (Баранов, 2018) te držati Ukrajinu u okruženju s juga. „Crnomorska regija za Rusiju je *gateway* regija, relativno kompaktna vrata u Sredozemno more, a preko njega i u Svjetski ocean“ (Ibid: 5).

Iz pozicije Rusije, NATO savez se služi geopolitičkom *taktikom anakonde*, čiji je cilj izolacija Rusije i smanjenje njezinog utjecaja poticanjem nasilnih (međuetničkih) sukoba i obojenih revolucija duž perimetra njezinih granica „da se smanji područje ruske kontrole, a zatim da se postupno porazi Ruska Federacija uz njezino konačno komadanje“ (Ibid: 7). Taktika anakonde nastala je „tijekom Američkog građanskog rata (1861.-1865.), a izvorno ju je predložio američki general McClellan.

Glavna bit suvremenog oblika *taktike anakonde* je lišavanje geopolitičkog suparnika pristupa morima, resursima i prirodnim geopolitičkim saveznicima“ (Комлева, 2014: 34). Krim, s Kalinjingradskom oblasti, za Rusiju predstavlja „prostor za disanje“ u anakondinom stisku.

Od ključne geostrateške važnosti na Krimu je „pomorska baza u Sevastopolju koja Rusiji omogućuje projiciranje pomorske i zračne moći južnije i dublje u Europu. Crnomorska flota Rusiji pruža značajne operativne sposobnosti unutar njezinih neposrednih područja“ (Shahi, 2022: 3). Glavni zadatak Crnomorske flote je osigurati južni ogranak Rusije. Dugin je jasno definirao ruske geopolitičke i geostrateške ciljeve: „Apsolutni imperativ ruske geopolitike na crnomorskoj obali je potpuna i neograničena kontrola Moskve cijelom dužinom od ukrajinskog do abhaskog teritorija“; „Sjeverna obala Crnog mora trebala bi biti isključivo euroazijska i centralno podređena Moskvi“ (Дугин, 1997: 250-278). Može se zaključiti da je Krim od izuzetne geopolitičke i geostrateške važnosti, tko god na njemu vlada, a naročito je geostrateška esencija Ruskoj Federaciji koja je na Krimu stoljećima imala stacioniranu Crnomorsku flotu. Važno je znati da niti jedna druga ruska luka na Crnom moru nema kapacitete i infrastrukturu za smještanje Crnomorske flote, osim Sevastopolja. Zato ona predstavlja (geostratešku) kritičnu infrastrukturu, odnosno onu koja nema alternative. Kako bi se bolje razumio sadašnji kontekst Krima, potrebno je analizirati bitne povijesne trenutke a naročito pitanje prelaska Krima u Ukrajinu.

Poluotok Krim u povijesnom kontekstu

Na Krimu postoje prahistorijski dokazi trgovine ondašnjih nomadskih plemena, kao što su Kimerijci iz 12. stoljeća prije Krista te Skiti i Sarmati od oko 8.-7. stoljeća prije Krista (Paščenko, 2016; Šćekić, 2015). Grci su počeli izgrađivati svoje kolonije na Krimu oko 7.-6. st. pr. Kr., a u 4. stoljeću nove ere na Krimu se izmjenjuju različiti entiteti tijekom Seobe naroda, poput Gota, Huna, Avara, Bugara i drugih (Paščenko, 2016). U srednjem vijeku (7.-10. stoljeće) Krim je bio dio (pretežno) judaističkog Hazarskog kaganata. Nakon sukoba s Bizantom, Hazar je nestao, a Krim je pao pod utjecaj bizantskog saveznika, slavenske formacije Rus' s Kijevom u središtu (Ibid). Pokrštenjem kneza Kijevske Rus', Volodimira Velikog, u novoprisvojenoj grčkoj koloniji Hersones, Krim je došao pod vlast Kijevske Rus' (Burda, 2009). U 13. stoljeću dolazi do velike mongolsko-tatarske invazije, koja će Krim učiniti djelom Zlatne Horde (Елагин, 2012), a pojedini priobalni dijelovi ostali su pod kontrolom trgovačkih sila Venecije i Genove. Unutarnjim sukobima u Zlatnoj Hor-

di došlo je do slabljenja političkog sustava što je rezultiralo nezavisnim Krimskim Kanatom koji je 1471. postao osmanski vazal (Šćekić, 2015).

Vlast Osmanskog carstva s vremenom je počelo ugrožavati Rusko carstvo, čiji je vanjskopolitički cilj bio izlaz na Crno more. Nakon nekoliko rusko-osmanskih ratova, „ruska vojska prodire do Krima i 1771. poluotok je pokoren. Krim više nije vazal Turske, za kana je postavljen proruski lobist, podupiran ruskim vojnim snagama razmještenim po utvrdoma“ (Paščenko, 2016: 10). Tad je Krim bio nezavisan (*de facto* pod ruskom kontrolom) do 1783. kad ga je ruska carica Katarina II. Velika Manifestom anektirala prekršivši sporazum s Osmanskim carstvom iz Küçük Kaynarca i Konvenciju Aynali Kavak (Vuković, 2022); Абдулаева, 2012; Мальгин, 2013). Geopolitika i geostrategija bili su ključni uzroci ove odluke. Došlo je do neprekidne granice između Crnog i Azovskog mora što je promijenilo obrambenu strategiju južne granice, ojačalo utjecaj Rusije na Crnom moru, uspostavilo luku na Crnom moru koje ne zaleđuje zimi. „Još jedna prednost bila je ta što Crno more nije imalo ograničenja u pogledu veličine i tonaže plovila, za razliku od ušća Dnjepra koje su turske flote mogle blokirati u bilo kojem trenutku“ (Crimea Historical Society, 2022).

U 19. stoljeću Krim je bio iznimka koja je narušila stoljeće mira, razdoblje između Napoleonovih ratova i Prvog svjetskog rata (Polanyi, 2001). Riječ je Krimskom ratu (1853.-1856.) koji je izbio zbog ruske ekspanzije na području Dunava izazvavši strah zapadnih sila (Velike Britanije i Francuske) da će Rusija uspjeti zauzeti dodatne prostore tadašnjeg *bolesnika na Bosporu*, Osmanskog carstva. Glavni uzrok sukoba bila je ruska opasnost za trgovačke puteve Velike Britanije i Francuske (Lambert, 2011; Sweetman, 2001). Povod ratu bila je obrana vjerskih prava kršćana u njihovim svetim mjestima na prostoru Otomanskog carstva. Sukob je predstavljao europski rat protiv Ruskog carstva s glavnim ciljem da se zadrži europska ravnoteža snaga koja je uspostavljena Bečkim kongresom 1815. godine (Lambert, 2011). Završio je ruskim porazom te Pariškim sporazumom kojim je Rusija demilitarizirana na Crnom moru i djelomice na Baltiku, izgubivši južne dijelove Besarabije i pravo pokroviteljstva nad kršćanima u podunavskim kneževinama (Сергеев, 2012). Crno more bilo je potpuno otvoreno za međunarodnu (britansku i francusku) razmjenu i trgovinu (Айрапетов, 2017).

U Prvom svjetskom ratu nije bilo vojnih djelovanja na Krimu, međutim za vrijeme građanskog rata u Rusiji zabilježeni su sukobi između Bijele i Crvene armije. „1921. godine uspostavljena je Autonomna Krimska Sovjetska Socijalistička Republika koja je ušla u sastav Ruske SFSR“ (Šćekić, 2015: 127). U Drugom svjetskom ratu Krim je bio od

velike geostrateške važnosti. Adolf Hitler je Krim nazvao nepotopivim nosačem zrakoplova Sovjetskog Saveza. Njemački general Heinz Wilhelm Guderian u svojim memoarima navodi Hitlerovu zapovijed od 21. kolovoza 1941. godine: "Prijedlog OKH od 18. kolovoza o razvoju operacija u smjeru Moskve ne odgovara mojim planovima. Naređujem: 1. Najvažniji cilj prije početka zime nije zauzimanje Moskve, već zauzimanje Krima..." (Гудериан, 2012: 560). Kao rezultat toga, Wehrmacht je raspršio svoje snage što je imalo utjecaj na ostatku istočnog fronta (Крылов, 2014: 176). Obrana Sevastopolja je jedna od velikih bitki SSSR koja je usporila prodor Wehrmachta. Izuzetno bitna konferencija Drugog svjetskog rata odvila se na Krimu, u Jalti, gdje su usuglašeni glavni pogledi saveznika o Europi nakon pada nacionalsocijalizma i fašizma (Ревякин, 2020).

Za vrijeme Hladnog rata došlo je do „prebacivanja“ Krima u sastav Ukrajine. Čuvena predaja ili *poklanjanje* Krima, dogodilo se za vrijeme Hruščova 1954. godine iz više razloga. U SSSR je 1954. došlo do velikih administrativnih promjena formiranjem oblasti poput Magadenske, Belgorodske, Lipetske, Čerkaske, Arzamaske i drugih te je preimenovano nekoliko gradova (Закон СССР, 1954). Prijenos Krima u Ukrajinu analiziran je površinski ne ulazeći u potencijalne političko-pragmatične razloge ove odluke. „To se dogodilo 19. veljače 1954. kad je Prezidij Vrhovnog Sovjeta Sovjetskog Saveza izdao dekret o prijenosu Krimске oblasti iz Ruske SFSR u Ukrajinu SSR, uz prethodno odobrenje Politbiroa Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Pao članku 18. Ustava SSSR-a, to se nije moglo izvršiti bez dozvola republika SSSR. Rusija i Ukrajina su to potvrdile preko svojih parlamenata, dok Krim tad nije imao status republike, nego oblasti i nije ga se imalo što pitati“ (Kramer, 2014).

Službena sovjetska obavijest navodi dva razloga prebacivanja Krima u Ukrajinu: 1) ustupanje Krima je plemeniti čin od strane ruskog naroda u spomen na 300. godišnjicu ponovnog ujedinjenja Ukrajine s Rusijom (referenca na Perejaslavski ugovor koji su 1654. potpisali predstavnici ukrajinskog kozačkog hetmanata i Moskovskog cara Alekseja) (Burda, 2009: 283), i 2) da je prijenos bio prirodan rezultat „teritorijalne blizine Krima Ukrajini, sličnosti njihovih gospodarstava i bliskih poljoprivrednih i kulturnih veza“ (Kramer, 2014). Ova dva razloga potvrdila su djelomično Hruščovljeva djeca. Nina Hruščova smatra da je predaja Krima bila simbolična, uz pokušaj preustroja centraliziranog sustava, te da je Hruščov volio Ukrajinu i da je *poklanjanje* Krima njegova osobna gesta prema omiljenoj republici, čiji je bio i predsjednik jedno vrijeme (Calamur, 2014). Njegov sin, Sergej Hruščov, smatra da je odluka do-

nesena zbog izgradnje hidroelektrane na rijeci Dnjepar i da sva uprava za povezane infrastrukturne projekte bude pod jednim upravnim središtem, Kijevom (De Nesnera, 2014).

„Oba su razloga dvojbeni. Iako je 1954. godine bila 300. obljetnica Perejaslavskog mira, ne postoji nikakva veza između tog ugovora i Krimskog poluotoka. Perejaslav, u središnjoj Ukrajini nedaleko od Kijeva, ni blizu Krima, a ugovor nije imao nikakve veze s poluotokom koji je došao pod rusku kontrolu tek 130 godina kasnije“ (Kramer, 2014). „Retrospektivno se Perejaslavski ugovor često (netočno) povezuje s rusko-ukrajinskim jedinstvom, ali teško je shvatiti zašto bi itko u SSSR-u predložio proslavu 300. obljetnice dokumenta prijenosom Krima iz Ruske SFSR u Ukrajinu SSR“ (Ibid). Važno je naglasiti kako pravdanje prijenosa Krima u Ukrajinu zbog određenih kulturnih i gospodarskih veza s Ukrajinom je pretjerana tvrdnja bez mnogo činjenica. „U 1950-ima, stanovništvo Krima iznosi otprilike 1,1 milijun od čega je bilo oko 75% etničkih Rusa i 23% Ukrajinaca. Staljin je Tatara prisilno deportirao kao i druge manje populacije poput Armenaca, Bugara i Grka. Stoga je 1954. godine Krim bio više *ruski* nego ikad“ (Ibid).

Međutim, postoji još manje poznatih razloga koji imaju veću važnost za *poklanjanje* Krima Ukrajini. Prvenstveno je riječ o političkim i pragmatičnim razlozima tadašnjeg vođe SSSR-a Nikite Hruščova. Prvi je politički sukob u vrhu SSSR-a u kojem je Hruščov nastojao učvrstiti potporu u svojoj borbi za vlast protiv premijera Georgija Maljenkova koji se pojavio kao potencijalni vođa SSSR-a 1953. nakon Staljinove smrti. Među onima čiju se potporu Hruščov nadao pridobiti bio je Oleksij Kiričenko, koji je početkom lipnja 1953. postao prvi tajnik Komunističke partije Ukrajine (smijenivši Leonida Meljnikova, nasljednika Hruščova na tom mjestu u prosincu 1949.). Hruščov nije znao ima li Kiričenkovu podršku jer su bili posvađani otkad je Kiričenko podržao kritiku Lavrentija Berije o situaciji u zapadnoj Ukrajini – koja je implicitno napadala Hruščovljev rad kao čelnika Ukrajine. Prijenosom Krima, Hruščov se nadao otkloniti napetosti nastale iz ove epizode (Ibid). Kao drugi realniji razlog prijenosa Krima navodi se učvršćivanje sovjetske vlasti u Ukrajini nakon oružanih sukoba u novopripojenim zapadnim dijelovima Ukrajine (posebno u Volyniji i Galiciji) koji su trajali do sredine 1950-ih (Marples, 2013). S Krimom se povećala ruska nacionalna manjina u Ukrajini, odnosno ruski utjecaj. „Staljinistički režim poticao je etničke Ruse da se nasele u tim republikama od kasnih 1940-ih nadalje, a ta se politika nastavila pod Hruščovom i Leonidom Brežnjevom. Proporcionalno, preseljenje Rusa u baltičke republike bilo je veće nego u Ukrajini, ali u apsolutnim brojevima *preseljenje* Krima dovelo je

u Ukrajinu mnogo veći broj Rusa u regiju koja je blisko poistovjećena s Rusijom, jačajući sovjetsku kontrolu“ (Kramer, 2014).

Zanimljivo je kako su nakon pripajanja Krima 2014. godine, ruske vlasti negirale ovu odluku različitim argumentima: kako je SSSR bio diktatura i da pripajanje nije bilo demokratski utemeljeno, kako nije bilo referendum te kako na Prezidijumu Vrhovnog Sovjeta Sovjetskog Saveza 19. veljače 1954. kad se odlučivalo o *poklanjanju* Krima, nije bilo kvoruma, jer se sastalo 13 od 27 članova Prezidijuma koji su jednoglasno odlučili o sudbini poluotoka (Sudakov, 2009). Zapad upozorava Rusiju kako su ključni ugovori potpisani s Ukrajinom prilikom i nakon raspada SSSR-a, kao što su Beloveški sporazum iz 1991. godine (Фененко, 2017) te Budimpeštanski memorandum iz 1994. godine. Njima se garantirao teritorijalni integritet i suverenitet Ukrajine (Yost, 2015) te denuklearizacija Ukrajine dislociranjem svih nuklearnih bojevitih glava u Rusiju (Vidmarović, 2020). Navedeno su podupirale i SAD kako bi smanjile elitni nuklearni krug država.

Pitanje Krima bilo je aktualno nakon raspada SSSR-a jer ondje nije eskalirao sukob. „Krim je bio primjer regije koja ima potencijal za etnički sukob, ali do njega nije došlo“ (Dawson, 1997: 427). Krimski vođe imali su želju i volju napustiti Ukrajinu, proglasiti nezavisnost i/ili se pridružiti Rusiji, ali Jeljcinova vlada nije dopuštala nikakvo revidiranje granica, iako je u okolnostima velike političke i gospodarske krize te snažnih separatističkih tendencija proruskih nacionalističkih snaga „1992. godine ruski parlament donio odluku o nepravomoćnosti predaje Krima Ukrajini 1954. godine“ (Paščenko, 2016: 11-12). Situacija se smirila 1995. godine kad je Kijev uspio iskoristiti podijeljenost krimskih klanova. Cijelo vrijeme Moskva je bila neutralna po pitanju Krima, naročito zbog uloge predsjednika Jeljcina. Ključan razlog je Čečenija, protiv koje se vodio rat u Ruskoj Federaciji i sve se gledalo kroz prizmu tog pitanja. Rusija nije mogla odstupiti od prava na cjelovitost država postsovjetskog prostora te nije mogla priznati neovisnost ili pripajanje Krima, a da pritom ne izgubi argument svoje teritorijalne cjelovitosti u borbi protiv nezavisne Čečenije. Putin nastavlja politiku Jeljcina jer je naslijedio problem Čečenije. U 2000-ima na agendi je bio dogovor o stacioniranju ruske Crnomorske flote u Sevastopolju. Riješen je „21. travnja 2010. kad su premijeri Mykola Azorov i Vladimir Putin potpisali u Harkovu paket sporazuma o načinu određivanja cijene plina i produljenju vremena stacioniranja ruske Crnomorske flote u bazama na Krimu do 2042“ (Фененко, 2017: 280). Međutim, svi dogovori padaju u vodu tijekom 2014. godine.

Rusko pripajanje ili ponovno sjedinjenje Krima 2014. godine

Aneksija Krima je nastavak ili posljedica krize koja je započela u studenom 2013. godine nakon što je propalo višegodišnje vanjskopolitičko balansiranje ukrajinskog predsjednika Viktora Janukoviča između istoka (Rusije) i zapada (EU/NATO). Odgađanjem potpisivanja sporazuma o pristupanju EU uslijedili su veliki prosvjedi koji su kulminirali krvavim okršajem na trgu Majdan u veljači 2014. godine (Бышок и Кочетков, 2015) (Фененко, 2017). Uslijedilo je svrgavanje Janukoviča, koji je pobjegao u Rusiju, što je za ukrajinsku opoziciju označavalo oslobođenje, dok je Rusija na to gledala kao na ilegalno svrgavanje legitimnog predsjednika kršenjem Ustava Ukrajine. Iz pozicije Ruske Federacije, ovim činom su nastali uvjeti za pravni princip *rebus sic stantibus*, prema kojem ugovori potpisani s Ukrajinom ne vrijede jer nisu potpisani s novim vlastima u Kijevu. Malo tko je u tom trenutku znao što će Putin napraviti, a namjeravao je kazniti Ukrajinu „tako što će je raskomadati“ (Lee Myers, 2017: 389). Kako je to izgledalo u praksi? Riječ je o dva paralelna procesa: 1) (geo)strateški vojni proces osiguranja i kontrole Krima i 2) (geo)politički proces kojim završava proces pripajanja Krima pomoću referenduma. „Rusija je iskoristila svoje vojne snage koje su se nalazile na Krimu, pa je najprije okupirala, a nakon referenduma na kojem se velika većina stanovnika izjasnila za pripajanje Krima Rusiji, taj poluotok i proglasila dijelom Rusije“ (Boban i Cipek, 2017: 349). Oba procesa provedena su tajno, odnosno službene vlasti u Moskvi su negirale i skrivale prisutnost ruskih snaga diljem Krima, sve do referenduma.

27. veljače 2014. godine, specijalne vojne snage bez obilježja počele su zauzimati krimsku infrastrukturu. Kako nisu imale nikakve oznake te postrojbe su nazivali „mali zeleni ljudi“ ili „pristojni ljudi“ (Lee Myers, 2017: 390), a bila je riječ o ruskim vojnim komandosima koji su već bili u bazama ruske Crnomorske flote. Zauzeti su Vrhovno vijeće Krima, zgrada Vijeća ministara u Simferopolju, ključna prometna čvorišta, strateška kritična infrastrukturu i nekoliko lokaliteta na sjeverom Krimu i Arabatskoj oblasti (Katchanovski, 2015). Po ugovorima iz 1997. i 2010. godine „Rusija je imala pravo držati do 25 tisuća vojnika i časnika na poluotoku, a tadašnji kontingent imao je oko 16 tisuća vojnih osoba“ (Баранов, 2018: 7). 28. veljače Sergej Aksyonov, iz stranke Ujedinjena Rusija, kojeg je Vrhovno vijeće Autonomne Republike Krim imenovalo predsjedavajućim u Vijeću ministara Republike Krim te se 29. veljače obratio predsjedniku Putinu za pomoć u osiguravanju mira na poluotoku. Prema Ustavu Ukrajine, premijera Krima imenuje Vrhovno vijeće Krima s dopuštenjem predsjednika Ukrajine (Конституція України),

koji se u to vrijeme nalazio u izbjeglištvu u Rusiji nakon neustavnog postupka opoziva. Na sjeveru Krima, na Perekopskoj prevlaci i Trulom moru, došlo je do uspostave sigurnosnih točaka koje su odvajale Krim od Ukrajine. Ruski predsjednik dobio je odobrenje od Vijeća Federacije za rusku vojnu intervenciju u Ukrajini dok se političko-socijalna situacija u zemlji ne normalizira. Paralelno s iskrcavanjem novih ruskih snaga na Krimu, istovremeno se događao sljedeći (politički) korak ponovnog ujedinjenja Krima. 11. ožujka „Vrhovno Vijeće donijelo je deklaraciju o nezavisnosti Krima i grada Sevastopolja“ (Фененко, 2017: 400), nakon čega je uslijedio referendum o ponovnom sjedinjenju Krima (*Воссоединение Республики Крым*) s Rusijom. „Dana 16. ožujka 2014. godine proveden je referendum o državnoj pripadnosti Krima i Sevastopolja u kojem su tiskana dva pitanja na trima jezicima (ruskom, ukrajinskom i krimsko-tatarskom): (1) *Jeste li za uključivanje Krima u Rusku Federaciju kao federalnog subjekta?* te (2) *Jeste li za obnovu Krimskog ustava iz 1992. godine i statusa Krima kao dijela Ukrajine?* Na referendumu je izašlo 80% birača od čega je 95,5% glasalo za pripajanje Rusiji“ (Dukić, 2015: 24). 18. ožujka potpisan je „međunarodni ugovor o ulasku poluotoka Krim s gradom Sevastopoljem u sastav Ruske Federacije kao 84. i 85. administrativne jedinice“ (Фененко, 2017: 400). Vrhovna Rada Ukrajine obratila se potpisnicima Budimpeštanskog sporazuma iz 1994. godine, a čiji su potpisnici između ostalih bili SAD i Velika Britanija. Rusija je bila pozvana da se drži sporazuma, na što je Moskva odgovorila da ih to traži nelegitiman režim Ukrajine te da Ruska Federacija nikad nije ratificirala Budimpeštanski sporazum (Ibid). Rusija smatra da je uslijed oružane Revolucije dostojanstva 2014. godine u Ukrajini nastala nova država, s kojom Rusija nema potpisane nikakve međunarodne ugovore (Юронец, 2019). „Kremlj postojano uvjerava javnost kako takva država kao što je Ukrajina više ne postoji“ (Vidmarović, 2020: 57). Pripajanje Krima dovelo je do mnogih sankcija Rusiji, a ukrajinske vojnike primoralo je da napuste poluotok u vrijeme političke revolucionarne konfuzije. „Bez ikakvih vojnih gubitaka, Rusija je zauzela strateški najvažniji dio Ukrajine, odakle može osigurati svoj najneposredniji sigurnosni interes – trajnu bazu ruske mornarice u Sevastopolju i kontrolirati gotovo čitavo Crno more“ (Jović-Lazić i Lađevac, 2018: 35). Dva ključna faktora na koja se Ruska Federacija oslonila bila su iznenađenje i taktika zastrašivanja. Iskristila je neorganizirano stanje nakon Euromajdan revolucije i brzo zauzela svu kritičnu prometnu i komunikacijsku infrastrukturu (bitnu za informacijsku kampanju prilikom referenduma). Atmosfera se dodatno usijala nakon izjava Vladimira Putina da će koristiti nuklearno oružje ako se strane sile umiješaju u operativna djelovanja Rusije (Rachok, 2014; Radkovets, 2015).

Postoje mnogobrojni razlozi zbog kojih je Rusija pripojila Krim, ali esencijalan je ruska Crnomorska flota koja nije imala adekvatan alternativni smještaj osim Sevastopolja. Pripajanje Krima je opravdavano „potrebom da se zaštiti rusko stanovništvo i spriječi bilo kakva mogućnost za raspoređivanje NATO snaga na ovom poluotoku“ (Jović-Lazić i Lađevac, 2018: 35). Također se koristio „argument Kosova kao presedana, koje je kao regija/pokrajina dobilo svoju *državotvornost* i proglasilo neovisnost 17. veljače 2008. godine, bez referenduma“ (Rexhepi, 2017: 98). Međutim, usporedba Kosova i Krima je široka tema, a u ovom kontekstu je zanimljivo da niti Moskva niti Kijev nisu priznali Kosovo upravo zbog unutarnjih problema sa svojim regijama (Čečenijom i Krimom). Nužno je spomenuti velika nalazišta fosilnih goriva u širem području poluotoka Krima, koja su dodatan motivator ruskog pripajanja. Novopripostavljeni energetske izvori omogućili su da Ukrajina bude još ovisnija o ruskoj energetske mreži. Također su se povećale ruske teritorijalne vode na Crnom moru. Koja je mogla biti alternativa ovom scenariju? Da nije došlo do ruske intervencije na Krimu, Ukrajina je nakon smjene vlasti mogla postati članica NATO-a, te bi prilikom vojnih vježbi američki bojni brodovi ili nosači aviona koristili vojnu infrastrukturu Krima, što bi im omogućavalo vojna djelovanja s velikom preciznošću duboko u teritoriju Ruske Federacije (Крылов, 2014). Ovaj scenarij je nedopustiv za predsjednika Vladimira Putina.

Pripajanjem Krima i novim geopolitičkim pozicioniranjem, Rusija je ojačala vojnu (geostratešku) prisutnost na poluotoku. Došlo je do stacioniranja specijalnih vojnih grupacija koje su uravnotežene u pogledu vrsti vojnih postrojbi i njihovih sposobnosti. Nove vojne snage uključuju pomorsku bazu s moderniziranim brodovima i podmornicama, armijski korpus, diviziju protuzračne obrane, diviziju zrakoplovstva i drugo. Raspoređeni su operativno-strateški bombarderi, poput „Tu-22M3 te raketni sustav Iskander-M koji ima domet oko 500 km sa sposobnošću nošenja nuklearnog oružja“ (Баранов, 2018: 11-12). Ruski ministar vanjskih poslova Lavrov izjavio je: „Izraz *zona bez nuklearnog oružja* nikada nije primijenjena na Krimu... Ruska država ima sve razloge raspolagati svojim legitimnim nuklearnim arsenalom u skladu sa svojim vlastitim interesima i u skladu s međunarodnim pravom“ (Русская весна, 2014). Cijeli poluotok je osiguran obrambenim obalnim raketnim sustavima i postao je ruska vojna utvrda s bogatim turističkim sadržajem na Crnom moru.

KARTA BR. 1 – Krim s teritorijalnim vodama i fosilnim izvorima (Metz, 2015).

KARTA BR. 2 – „Grad Simferopolj je jednako udaljen od Istanbula i Kijeva (720 +/- 40 km), od Moskve i Atene (1200 +/- 40 km), od Kaira, Rima, Berlina i Sankt Peterburga (1600 +/- 40 km)“ (Евразийский Союз Ученых. 2014).

Krim i vojna operacija 2022. godine

U veljači 2022. godine pokrenuta je po Rusiji, specijalna vojna operacija ili, po zapadnom gledištu, invazija na Ukrajinu, koja je ustvari treća invazija. Po toj logici, prva invazija je ona na Krim 2014. godine, druga u regiji Donjeck i Luhansk gdje su podržavani proruski „separatisti“ (2014.-2022.). Budući da operacija aktivno traje u vrijeme ovog istraživanja, izazovno je napraviti njenu kompletnu analizu. Trenutačni izvori i analitičari govore da je riječ o sukobu koji se odvija u fazama.

Kad je operacija pokrenuta jedan dio ruskih snaga krenuo je s Krima u dva smjera: prema jugozapadu (pravac Herson-Nikolajev) te prema jugoistoku (pravac Melitopolj-Berdjansk-Mariupolj). „Prvog dana sukoba, 24. veljače ruske su snage preuzele kontrolu nad Sjevernokrimskim kanalom, omogućivši Krimu da dobiva vodu iz Dnjepra, čija je opskrba odsječena od 2014. godine“ (Фаляхов, 2022). Rusija je najviše napredovala upravo na jugu, nanoseći značajne gubitke ukrajinskim snagama u regiji te je tako Herson zauzet već 2. ožujka (Congressional Research Service, 2022). Razlozi brzog prodora nalaze se s obje strane bojišnice. Naime, na jugu su Ukrajinci bili najranjiviji i nisu imali obrambene linije koje su mogle zaustaviti prodor neprijateljskih snaga (Reynolds i Watling, 2022). S druge strane, rusko napredovanje na jugu bilo je uspješno jer su u borbe bile uključene modernizirane profesionalne ruske postrojbe iz Južnog vojnog okruga s boljom logističkom potporom (Congressional Research Service, 2022). Međutim, operacija se zaustavila kod Nikolajeva tijekom ožujka s protuofenzivom Ukrajine i pred snažnim otporom kod Mariupolja. Tako su se ruske snage na jugu istovremeno borile na dvije bojišnice: zapadno, kod Nikolajeva i istočno, kod Mariupolja. Upravo su zbog snažne obrane Mariupolja (naročito u Azovstalu), usporeni i zaustavljeni daljnji ruski napadi prema jugozapadu (Nikolajev-Odessa) (Stepanenko et al., 2022).

Tijekom ljeta i jeseni dogodilo se nekoliko napada na Krimu, za koje je odgovornost preuzela Ukrajina. Glavne mete bile su strateške infrastrukture bitne za opskrbu ruskih snaga na jugu Ukrajine. Ove događaje potrebno je kontekstualizirati, jer je istovremeno trajala snažna ukrajinska (informacijska) ofenziva i početne pripremne operacije za ukrajinske protunapade. Prvotno je 9. kolovoza došlo do napada na zračnu bazu Saki, koja je više od 220 km udaljena od prvih linija bojišnice (Lendon i Murphy, 2022). Ovi su napadi vjerojatno izvedeni s modificiranim dalekometnim projektilima Neptun ili potencijalnim ukrajinskim verzijama Iskandera, poput: Sapsan, Grom, Grim, Grim-2, i Hrim-2. Oštećeno je streljivo, nekoliko helikoptera, bombarderi tipa SU-24 i SU-30S, transportni zrakoplov, urbana infrastruktura i civil-

109

Bruno Rukavina
Poluotok Krim
– geopolitički i
geostrateški osvrt na
prošlost, sadašnjost i
budućnost

na vozila (Harm, 2022) (Trevithick i Rogoway, 2022) (Dubois, 2022). Potom je uslijedilo nekoliko ukrajinskih udara na središte Crnomorske flote (Axe, 2022) (Lister, 2022). Napadi su izvedeni dronovima, a jedan od ciljeva su bili uredi novog viceadmirala Viktora Sokolova, koji je zamijenio Igora Osipova (Parfitt, 2022) (Коммерсант, 2022). Ovi napadi su pokazali da ruska obrana na Krimu nije bila kompletirana i da su postojale slabosti u linijama obrane koje su kasnije popravljane. Cijeli kolovoz 2022. godine obilježen je naporim radom ruske protuzračne obrane poluotoka Krim. Oružane snage Ukrajine masovno su koristile većinom male komercijalne bespilotne letjelice ili dronove za napade po Krimu. Većina odbijenih napada dogodila se noću, s ciljem iscrpljivanja ruskog vojnog osoblja pomoću stanja budnosti na obrambenim položajima. Kako Krim ranije nije bio napadan, dogodio se faktor iznenađenja koji je pomogao prvim ukrajinskim napadima. Tijekom ljeta 2022. godine došlo je do širenja i produbljivanja djelovanja ukrajinskih snaga, što je bila uvertira za rujansku i listopadsku ofenzivu na sjevernom području kod Kupjanska, Limana i na južnoj bojišnici kod Hersona. Daljnji sukob na jugu nastaviti će ovisiti o ruskoj logističkoj potpori s Krima.

Logistička potpora je jedan od potencijalnih razloga zašto je 8. listopada 2022. godine napadnut Krimski most. Rusija je napad definirala kao teroristički čin, a prvog dana mediji su objavili da su operaciju provele Ukrajinske službe (Мальгавко, 2022) (Ukrajinska pravda, 2022). „Federalna služba sigurnosti Ruske Federacije, s Istražnim odborom Ruske Federacije, utvrdila je kako je organizator terorističkog napada na Krimskom mostu bila Glavna obavještajna uprava Ministarstva obrane Ukrajine, njezin šef Kirill Budanov, zaposlenici i agenti. Eksplozivna naprava kamuflirana je u rolama građevinskom polietilenskom folijom na 22 palete ukupne težine 22.770 kg“ (Федеральная Служба Безопасности, 2022). Krimski most je bio kritična infrastruktura do referenduma i pripajanja novih regija (Herson, Zaporožje, Donjeck i Luhansk), odnosno teritorijalnog povezivanja Rusije s Krimom u rujnu 2022. godine, što znači da postoji alternativa Krimskom mostu. Međutim, zbog blizine borbenih linija ti pravci su trenutačno rizični i većina logistike odvija se preko napadnutih mostova. Šteta na mostu nije bila velika jer su se urušile dvije cestovne linije (od četiri), a željeznički most je lakše oštećen zbog eksplozije cisterni na vlaku koji je u to vrijeme prolazio mostom (Истории Новости, 2022). Oba mosta su profunkcionirala nekoliko dana nakon napada, a alternativno je uvedena trajektna linija (Министерство транспорта), dok će kompletna obnova mosta potrajati do srpnja 2023. godine (Распоряжение Правительства, 2022). Napad je djelomično usporio logističku potporu vojne operacije, ali ju nije zaustavio (Иванова, 2022).

Umjesto zaključka – pogled u budućnost

Poluotok Krim je važno geoekonomska, geopolitička i geostrateško područje u Europi. Omogućava kontrolu crnomorskog prostora (kao nepotopljivi nosač aviona) i osigurava utjecaj na prostoru jugoistočne Europe, Bliskog istoka, Kavkaza i istočne Europe. Povijesni primjeri svjedoče kako je Krim i u prošlosti imao bitnu ulogu. Iako se prikazivalo da je simbolička spona Rusije i Ukrajine u SSSR, u realnosti je Krim bio sredstvo za jasne ciljeve sovjetskih političkih elita, poput Hruščova koji je *prenio/poklonio* Krim Ukrajini 1954. kako bi ojačao svoju poziciju te sovjetski (ruski) utjecaj u Ukrajini. Iako je u 1990-ima Krim predstavljao primjer mirnog rješavanja etničkih problema, nakon revolucije 2014. godine pokazao se kao zamrznuti sukob, koji se u reakciji na Euromajdan ponovno pripojio Ruskoj Federaciji kroz paralelne geopolitičke i geostrateške procese. Krim je danas ključna logistička linija za opskrbu i potporu ruskih vojnih snaga u provođenju vojne operacije, kao i *dom* bez alternative (kritična infrastruktura) ruske Crnomorske flote.

Zanimljivo je proučiti potencijalne buduće scenarije koji se mogu dogoditi na/s poluotoku(om) Krimu(om). Mnogo toga ovisi o daljnjem tijeku ruske vojne operacije. Realno je šest scenarija: 1) Krim koji je u sastavu Ruske Federacije, jer po izjavama predsjednika Putina, poluotok je dio ruskog teritorija koji se brani kao i ostatak ruskog teritorija (svim sredstvima), iako je već došlo do direktnih napada kako na Krim, tako i na druge ruske pogranične regije, poput Belgoroda; 2) Krim u sastavu Ukrajine što bi podrazumijevalo određenu vrstu promjene (neutralizacije) Putinove vlasti ili da nakon Putina dođe „Hruščov 2.0“ koji bi (ne) strateški „vratio“ Krim Ukrajini (uz otvoreno pitanje većinskog naroda poluotoka, Rusa); 3) Krim kao neovisna republika/država, odnosno samostalnost Krima (*Kosovizacija*), ako dođe do šire *Balkanizacije* post-sovjetskog (ili post-ruskog prostora); 4) Krim podijeljen između dva (ili više) međunarodna aktera (*Ciprizacija*); 5) Krim pod protektoratom druge svjetske sile ili međunarodne organizacije (*Bosno-hercegovinizacija*); 6.) Krim kao kondominij između dvije ili više država.

Rusko pripajanje Krima 2014. godine može se gledati kao prekretnica koja je promijenila odnose Ruske Federacije i država članica euroatlantskih integracija u post-hladnoratovskom razdoblju. Iz ruske pozicije, pripajanje Krima nije bila akcija, nego reakcija na Euromajdan čijim posljedicama i danas svjedočimo. Mir u Europi, za kojim mnogi teže tijekom pisanja ovog članka, ne može se postići bez razumijevanja uzroka i povoda trenutačnog sukoba u istočnoj Europi.

Bruno Rukavina*

Crimean Peninsula – geopolitical and geostrategic review of past, present and future

112

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6

SUMMARY: The paper researches the geopolitical and geostrategic importance of the Crimean Peninsula, its annexation by the Russian Federation in 2014, and its current significance at the time of the implementation of a military operation in Ukraine in 2022. Causal relations are analysed with different views into certain contextual environments. The paper is divided into four parts. The first part contains a theoretical analysis of geopolitics, geostrategy (and geoeconomics), and its application to the Crimean Peninsula. The second part researches the past of Crimean Peninsula through key historical events. The third part describes the 2014 events in Crimea, and in the last part the paper studies the importance of Crimea in the current conflict in Ukraine, which (re)escalated on February 24, 2022.

KEYWORDS: *Crimea, Russian Federation, Ukraine, geopolitics, geostrategy, history, annexation/reunification*

* Bruno Rukavina, mag pol., E-MAIL: bruno.rukavina.fpzg@gmail.com

Literatura

- Абдулаева, Гульнара. 2012. *Золотая эпоха крымского ханства*. Симферополь: КРП Видавництво Кримнавчпеддержвидав.
- Айрапетов, Олег. 2017. *Крымская война*. Москва: REGNUM.
- Balcer, Adam. 2014. *Dances with the Bear: Turkey and Russia After Crimea*. Warsaw: Center for East European Studies.
- Баранов, Андрей. 2018. Изменения геополитического баланса сил в Причерноморье в условиях воссоединения Крыма с Россией. *Геополитика и экогеодинамика регионов* (14), 4: 5-18.
- Bazzell, Michael. 2018. *Open-Source Intelligence Techniques: Resources for Searching and Analyzing Online Information*. North Charleston: Create Space Independent Publishing Platform.
- Boban, Davor, Cipek, Tihomir. 2017. *Politički sustav Rusije*. Zagreb: Plejada d.o.o, University Press.
- Brzezinski, Zbigniew. 1999. *Velika šahovska ploča*. Varaždin: Interland.
- Burda, Sergej (ur.). 2009. *Povijest Ukrajine*. Zagreb: Hrvatsko-ukrajinsko društvo.
- Burnham, Peter (ur.). 2006. *Metode istraživanja politike*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Бышок, Станислав, Кочетков, Алексей. 2014. *Евромайдан имени Степана Бандеры*. Москва: Народная дипломатия.
- Ceterski, Michal. 2017. Geopolitical Case of Crimea: The Southern Watchtower. *American Academic Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences* (27), 1: 85-98.
- Cohen, Bernard. 2015. *Geopolitics - The Geography of International Relations*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Čehulić-Vukadinović, Lidija. 2010. *Euroatlantizam i suvremeni međunarodni odnosi*. Zagreb: Politička kultura.
- Dawson, Jane. 1997. Ethnicity, Ideology and geopolitics in Crimea. *Communist and Post-Communist Studies* (30), 4: 427-444.
- Дугин, Александр. 1997. *Основы геополитики*. Москва: АРКТОГЕЯ-центр.
- Dugin, Aleksandar. 2017. *Geopolitika multipolarmog svijeta*. Zagreb: Eneagram.
- Dukić, Larisa. 2015. Rusko pripajanje Krima. *16. meridijan* (12): 24-29.
- Đipalo, Sabina. 2015. Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine. *Zagrebačka pravna revija* (4), 1: 65-90.
- Елагин, Виталий. 2012. *Золотая Орда. XIII век*. Новосибирск: ФГБОУ ВПО.
- Фененко, Алексей. 2017. *Современная история международных отношений: 1991-2016*. Москва: Аспект-Пресс.
- Götz, Elias. 2015. It's geopolitics, stupid: explaining Russia's Ukraine policy. *Global Affairs* (1), 1: 3-10.
- Gray, Colin, Sloan, Geoffrey. 1999. *Geopolitics, Geography and Strategy*. London: Routledge.
- Grygiel, Jakub. 2006. *Great Powers and Geopolitical Change*. Baltimore: The Johns Hopkins, University Press.
- Гудериан, Гейнц. 2012. *Воспоминание солдата*. Москва: Вече.

- Horrell, Steven. 2016. *A NATO Strategy for Security in the Black Sea Region*. Atlantic Council.
- Huang Farber, Daniel. 2021. *Nowhere to Hide: Open Source Intelligence Gathering*. Princeton Studios.
- Jović-Lazić, Ana, Ivona Ladevac. 2018. Razvoj i posledice ukrajinske krize. *Međunarodna politika* (1172): 27-51.
- Karagiannis, Emmanuel. 2014. The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals. *Contemporary Security Policy* (35), 3: 400-420.
- Katchanovski, Ivan. 2015. Crimea: People and Territory before and after Annexation, u: Pikulicka-Wilczewska, A (ur) i Sakwa, R. (ur.): *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. E-International Relations. str.76-85.
- Киселев, Сергей. 2007. Политико-географические и геополитические образы Крыма. *Геополитика и экогеодинамика регионов* (2), 3: 153-155.
- Комлева, Наталья. 2014. Украинский кризис как элемент "тактики анаконды". *Пространство и Время* (294), 7: 5-21.
- Коротун, Анна. 2016 *Крымский кризис как фактор развития современных международных отношений*. Екатеринбург: Выпускная квалификационная работа.
- Крылов, Владимир. 2014. Крым сакральный – территория геополитических бифуркаций. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences* (31), 5: 84-87.
- Lambert, Andrew. 2011. *The Crimean War: British Grand Strategy against Russia*. London: Routledge.
- Lee Myers, Steven. 2017. *Novi car: uspon i vladavina Vladimira Putina*. Zagreb: 24 sata d.o.o.
- Мальгин, Андрей. 2013. Присоединение Крыма к России в конце XVIII в. в свете мотивов имперской экспансии. *История и современность* (1): 45–68.
- Marples, David. 2013. *Heroes and Villains*. Budapest: Central European University Press.
- Marshall, Tim. 2018. *U okovima geografije*. Zagreb: Knjižara Znanje.
- Oleinikova, Olga. 2019. Crimea – Almost an Island?. *Shima* (3), 1: 1-11.
- Paščenko, Jevgenij. 2016. Krim. *Hrvatska revija* (3): 4-14.
- Peroš, Ivan. 2010. Krimski rat. *Rostra* (3), 3: 185-196.
- Polanyi, Karl. 2001. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Polyakov, Leonid. 2004. *U.S.-Ukraine Military Relations and the Value of Interoperability*. Carlisle: US Army War College Press.
- Rachok, Antoliy. 2014. The Russia-Ukraine Conflict: Current Situation, Consequences, Prospects. *Razumkov Centre - National Security & Defence* (148-149): 1-104.
- Radkovets, Yuiry. 2015. Russia's Armed Agression against Ukraine: Peculiarities of Preparation and Conducting New Challenges and Threats. *BINTEL Geopolitical Analytics Journal* (1): 5-19.
- Ревякин, Александр. 2020. Ялтинская конференция: дипломатия и политика. u: Торкунов, А. (ur.): *История Великой Победы, Том 3 - Война и дипломатия*. Москва:

- Издательство МГИМО-Университет.
- Rexhepi, Enis. 2017. Ukraine's Geopolitical Position: Between East and West. *SEEU* (12), 1: 95-111.
- Rukavina, Bruno. 2018. *Odnosi Ruske Federacije i Organizacije sjevernoatlantskog ugovora za vrijeme drugog predsjedničkog mandata Vladimira Putin*. Sveučilište u Zagrebu: Fakultet političkih znanosti.
- Sanders, Deborah. 2007. U.S. Naval Diplomacy in the Black Sea. *Naval War College Review* (60), 3: 61-72.
- Scholvin, Sören. 2016. *Geopolitics*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs.
- Scholvin, Sören, Wigell, Mikael. 2018. *Geo-economics as concept and practice in international relations*. Helsinki: Finnish Institute of International Affairs.
- Sempa, Francis. 2002. *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*. London: Transaction Publishers.
- Сергеев, Тихон. 2012. *Крымская война 1853-1856*. Чебоксары: ФБГОУ ВПО.
- Shahi, Dharmendra. 2022. Annexation of Crimea: A Geopolitical Analysis. *International Journal of Research in Engineering, IT and Social Sciences* (12), 4: 1-6.
- Suter, Newton. 2011. *Introduction to Educational Research*. New York: SAGE Publications.
- Sweetman, John. 2001. *The Crimean War*. Oxford: OSPREY Publishing.
- Šćekić, Radenko. 2015. U fokusu istorije i geopolitike – poluostrvo Krim (1774-2014). *Istopoljku zanucu* (1-2): 118-133.
- Šućur, Adam. 2014. Razmatranja pitanja samoodređenja i odcjepjenja u svjetlu nedavnih događaja na Kosovu, u Abhaziji, u Južnoj Osetiji i na Krimu. *Zagrebačka pravna revija* (3), 3: 275-301.
- Vidmarović, Đuro. 2020. *Kijevski dnevnik*. Zagreb: Vjesnik.
- Vukadinović, Radovan. 2004. *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Politička kultura.
- Yost, David. 2015. The Budapest Memorandum and Russia's intervention in Ukraine. *International Affairs* (91), 3: 505-538.
- Popis korištenih internetskih stranica
- Axe, David. 2022. *A Ukrainian Raid Destroyed A Lot Of Russian Aircraft - And Could Force Russian Squadrons To Pull Back*. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2022/08/10/a-ukrainian-attack-destroyed-a-lot-of-russian-aircraft-and-could-force-russian-squadrons-to-pull-back/?sh=640cbf4d9224> (25.9.2022.)
- Большая российская энциклопедия. <https://bigenc.ru/> (26.6.2022.)
- Calamur, Krishnadev. 2014. *Crimea: A Gift To Ukraine Becomes A Political Flash Point*. <https://www.npr.org/sections/parallels/2014/02/27/283481587/crimea-a-gift-to-ukraine-becomes-a-political-flash-point> (4.9.2022.)
- Congressional Research Service. 2022. *Russia's War in Ukraine: Military and Intelligence Aspects*. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47068> (27.9.2022.)
- Crimea Historical Society. 2022. *The First Annexation of Crimea 1784*. <http://www.crimeahistory.org/the-first-annexation-of-crimea-1784/> (30.8.2022.)

- De Nesnera, Andre. 2014. *Khrushchev's Son: Giving Crimea Back to Russia Not an Option*. <https://www.voanews.com/a/khrushchevs-son-giving-crimea-back-to-russia-not-an-option/1865752.html> (4.9.2022.)
- Delanoë, Igor. 2016. *Military Balance in the Black Sea Region*. <https://russiancouncil.ru/en/blackseamilitary> (17.8.2022.)
- Dubois, Gastón. 2022. *Stab at Russian air power in Crimea: Saky airbase attacked*. <https://www.aviacionline.com/2022/08/stab-at-russian-air-power-in-crimea-saky-airbase-attacked/> (20.9.2022.)
- Доклад. 2014. *Об итогах федерального статистического наблюдения*. Федеральная служба государственной статистики: https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/obsh_itog_kfo.docx (26.6.2022.)
- Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/> (26.6.2022.)
- Евразийский Союз Ученых. 2014. *Крым сакральный: Единство Русского мира*. <https://euroasia-science.ru/politicheskije-nauki/krym-sakralnyj-edinstvo-russkogo-mi/> (3.3.2023.)
- Фаляхов, Рустем. 2022. *В Крыму возвращается вода из Днепра*. <https://www.gazeta.ru/business/2022/02/24/14572669.shtml?updated> (21.9.2022.)
- Федеральная Служба Безопасности. 2022. *ФСБ России установлены организаторы и соучастники теракта на Крымском мосту*. www.fsb.ru/fsb/press/message/single.htm?id%3D10439604%40fsbMessage.html (16.10.2022.)
- Федеральная Служба Государственной Статистики. 2014. *О распоряжении Правительства Российской Федерации*. <https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/pr-497.pdf> (26.6.2022.)
- Friedman, George. 2014. *Украина, Ирак и Черноморская стратегия*. <https://topwar.ru/57882-ukraina-irak-i-chernomorskaya-strategiya-stratfor.html> (15.8.2022.)
- Harm. 2022. *Operation Cigarette Butt: Ukraine's Covert Strike on Saki Air Base*. <https://t-intell.com/2022/08/15/operation-cigarette-butt-ukraines-covert-strike-on-saki-air-base/> (20.9.2022.)
- Holmov, Nikolai. 2017. *Ukraine and NATO's Ambitious 'Sea Breeze' Black Sea Exercise*. https://www.realcleardefense.com/articles/2017/07/28/ukraine_and_natos_ambitious_sea_breeze_black_sea_exercise_111915.html (17.8.2022.)
- Hrvatska Enciklopedija. <https://www.enciklopedija.hr/> (26.6.2022.)
- Истории Новости, 2022. *На Крымском мосту произошел взрыв, провалилось дорожное полотно*. <https://stories.media/news/2022/10/08/na-krimskom-mostu-proizoshel-vzriv-zagorelitsisterni-i-provalilos-dorozhnoe-polотно/> (16.10.2022.)
- Иванова, Александра. 2022. *Экс-генерал: Крымский мост усугубит проблемы РФ с логистикой*. <https://www.dw.com/ru/eksgeneral-ssa-povrezdenie-krymskogo-mosta-usugubit-problemy-rf-s-logistikoj/a-63385621> (16.10.2022.)
- Коммерсант. 2022. *Путин сменил командующего Черноморским флотом*. <https://www.kommersant.ru/doc/5514687> (25.9.2022.)

- Конституция Российской Федерации. 2009. <http://www.constitution.ru/official/pdf/constitution.pdf> (10.8.2022.)
- Конституція України. Розділ V, Стаття 136. <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v> (11.10.2022.)
- Kramer, Mark. 2014. *Why Did Russia Give Away Crimea Sixty Years Ago?*. <https://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago> (4.9.2022.)
- Lendon, Brad, Murphy, Paul. 2022. *Seven Russian warplanes were destroyed in huge blasts at Crimean air base, new satellite images show*. <https://edition.cnn.com/2022/08/11/europe/crimea-saki-air-base-explosions-russian-warplanes-intl-hnk-ml/index.html> (25.9.2022.)
- Lister, Tim. 2022. *It's not yet clear what caused blasts at a Crimea air base. But analysts say Russia suffered a significant loss*. <https://edition.cnn.com/2022/08/12/europe/crimea-saki-air-base-blast-russia-causes-intl/index.html> (25.9.2022.)
- Мальгавко, Сергей. 2022. *Путин назвал спецслужбы Украины заказчиками и исполнителями теракта на Крымском мосту*. <https://tass.ru/politika/16001155> (16.10.2022.)
- Martin, Jeff. 2008. *The strategic importance of the Black Sea*. http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html (5.8.2022.)
- Мереминская, Екатерина. 2014. *Остров сокровищ*. <https://www.gazeta.ru/business/2014/05/19/6038837.shtml> (10.8.2022.)
- Metz, Howard. 2015. Geographers Study Link Between Russia's Western Military Action, Eastern Gas Deal. *The University of Kansas*. <https://news.ku.edu/2015/06/18/russias-military-presence-west-connects-energy-expansion-east-geographers-say> (3.3.2023.)
- Министерство транспорта. 2022. *Перевозка грузовых автомобилей на морских паромов через Керченский пролив*. <https://mintrans.gov.ru/activities/324/327> (16.10.2022.)
- Nagihan, Ece. 2022. *Crimea Message from Erdogan: Turkey Doesn't Recognize Crimea*. <https://expatguideturkey.com/crimea-message-from-erdogan-turkey-doesnt-recogniza-crimea/> (28.8.2022.)
- NATO. 2018. *Romania hosts NATO Allies for major Black Sea exercise*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_154386.htm (17.8.2022.)
- Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com> (20.6.2022.)
- Parfitt, Tom. 2022. *Russia 'replaces chief of Black Sea fleet' after air base attacked*. <https://www.thetimes.co.uk/article/russia-replaces-chief-of-black-sea-fleet-after-air-base-drone-strike-vnz0pmrjs> (25.9.2022.)
- Распоряжение Правительства. 2022. *Распоряжение Правительства Российской Федерации от 13.10.2022 № 2999-р*. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202210140003> (14.10.2022.)
- Reynolds, Nick, Watling, Jack. 2022. *Operation Z*. <https://static.rusi.org/special-report-202204-operation-z-web.pdf> (21.9.2022.)

- Российская газета. 2022. *Предварительные итоги Всероссийской переписи населения*. <https://rg.ru/2022/05/30/predvaritelnye-itogi-vserossijskoj-perepisi-naseleniia.html> (26.6.2022.)
- Русская весна. 2014. *Россия может разместить в Крыму ядерное оружие*. <https://rusvesna.su/news/1418659501> (28.9.2022.)
- State Statistics Committee. 2001. *Всеукраїнський перепис населення*. <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/estimate/> (26.6.2022.)
- State Statistics Committee - Nationality. 2001. *Всеукраїнський перепис населення*. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> (26.6.2022.)
- Stepanenko, Kateryna, Clark, Mason and Barros, George. 2022. *Russian Offensive Campaign Assessment*. <https://www.criticalthreats.org/analysis/russian-offensive-campaign-assessment-may-5> (20.9.2022.)
- Sudakov, Dmitry. 2009. *USSR's Nikita Khrushchev gave Russia's Crimea away to Ukraine in only 15 minutes*. https://english.pravda.ru/history/107129-ussr_crimea_ukraine/ (13.8.2022.)
- Trevithick, Joseph, Rogoway, Tyler. 2022. *Does Ukraine Have A Stash Of Domestically Developed Ballistic Missiles?* <https://www.thedrive.com/the-war-zone/does-ukraine-have-a-stash-of-domestically-developed-ballistic-missiles> (20.9.2022.)
- Ukrainska pravda, 2022. *Security Service of Ukraine behind explosion on Crimean bridge*. <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2022/10/8/7370891/> (16.10.2022.)
- Vuković F. 2022. *Ruska aneksija Krima... ona iz 1783. - Hoće li se poluotok jednom vratiti, ali Turskoj?*. <https://www.advance.hr/tekst/ruska-aneksija-krima-ona-iz-1783-hoce-li-se-poluotok-jednom-vratiti-ali-turskoj/> (29.8.2022.)
- Yıldız, Güneş. 2021. *Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh*. <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021C22/> (27.8.2022.)
- Закон СССР. 1954. *Закон СССР от 26.04.1954 Об утверждении Указов Президиума Верховного Совета*. https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0_%D0%BE%D1%82_26.04.1954_%D0%9E%D0%B1_%D1%83%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%D0%B0_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A1%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0_%D0%A1%D0%A1%D0%A1%D0%A0 (12.8.2022.)
- Этимологические онлайн-словари. <https://lexicography.online/etymology/> (26.6.2022.)
- Юронец, Анна. 2019. *«Казалось, мы строим другой мир»: 25 лет Будапештскому меморандуму*. https://www.gazeta.ru/politics/2019/12/04_a_12847988.shtml?updated (7.9.2022.)

PREGLEDNI RAD

Borko Ivanković*

Kineska prisutnost na Zapadnom Balkanu u kontekstu sukobljenog multipolarnog svijeta

* Borko Ivanković, doktorand, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
E-MAIL: borko.ivankovic@hotmail.com

SAŽETAK: Kina je najbrže rastuća gospodarska, tehnološka i vojna sila u dvadeset i prvom stoljeću. Njezino djelovanje je strateško i plansko pa tako i njezin pristup Zapadnom Balkanu. Kineska rastuća moć dovela ju je u sukob sa Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Razlog ovog sukoba dijelom se skriva u Tucididovoj zamci, kao i u ofenzivnom realizmu, što će rad prikazati. Taj sukob je i dalje u latentnoj fazi sa sporadičnim otvorenim sukobljavanjem (poput gospodarskog rata 2018.). Obje države jedna prema drugoj djeluju asimetrično. Kineski globalni strateški projekt Pojas i put dio je kineskog pozicioniranja prema SAD-u, kao i temelj njenog budućeg gospodarskog rasta. Zapadni Balkan važan je dio inicijative Pojas i put zbog svog geostrateškog položaja jer predstavlja vrata Europe. Kineski projekti u sklopu Pojasa i puta na području Zapadnog Balkan pokazuju strateški pristup Kine ovoj regiji. Manjak europske perspektive država Zapadnog Balkana i njihova inherentna nestabilnost omogućuju širenje meke moći Kine na ovom području.

KLJUČNE RIJEČI:
Kina, Pojas i put,
Zapadni Balkan, meka
moć, geostrateški

Uvod

Početak 21. stoljeća donio je promjenu u globalnim geopolitičkim odnosima. Unipolarni svijet predvođen Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) postepeno se počeo pretvarati u multipolarni ubrzanim rastom Kine na gospodarskom, tehnološkom i vojnom području, širenjem i rastom gospodarske moći EU, konsolidacijom i gospodarskim razvojem Rusije, jačanjem regionalnih gospodarskih sila u Aziji i Latinskoj Americi te stvaranjem novih regionalnih i globalnih multilateralnih savezništava. SAD je u tom razdoblju izgubio ulogu hegemon na geopolitičkoj razini te predvodnika globalizacije koju je imao tijekom posljednjeg desetljeća dvadesetog stoljeća nakon raspada Sovjetskog saveza i završetka Hladnog rata. Iako Europska Unija sa svojom gospodarskom moći i Rusija s prvenstveno vojnom moći (koju je rat u Ukrajini doveo u pitanje) utječu na globalna politička zbivanja, obje sile trenutno ne mogu samostalno preoblikovati globalni poredak u svoju korist. S druge strane, Kina stvara preduvjete da preoblikuje globalni poredak od zapadno-centričnog prema kinesko-centričnom.

Svjetski poredak djelovanjem Kine i SAD-a se postepeno preoblikuje od multipolarnog u sve više bipolarni svijet podijeljen u blokove. Ovo je osobito vidljivo nakon invazije na Ukrajinu i kinesko-američkog gospodarskog rata te tenzija u drugoj polovici drugog desetljeća 21. stoljeća. Pandemija COVID-19, slabosti u globalnom opskrbnom lancu, klimatska kriza, energetska nesigurnost, kriza u opskrbi hranom te izgledna svjetska recesija dodatno mogu podijeliti globalni politički poredak.

Adam Araszkievicz u svom radu *The Concept of China's Peaceful Rise and Offensive Realism* smatra kako je svijet već početkom trećeg desetljeća 21. stoljeća postao bipolarni, podijeljen između dvije globalne sile SAD-a i Kine (Araszkievicz, 2021: 297). S druge strane, John J. Mearsheimer, začetnik teorije ofenzivnog realizma, smatra kako države mogu postići samo status regionalnog hegemon, što isključuje mogućnost unipolarnog svijeta (Araszkievicz, 2021: 299). Konstatacije Araszkievicza i Mearsheimera su djelomično točne, globalni svjetski poredak još uvijek nije u potpunosti bipolarni budući da je Kina i dalje u procesu razvoja svoje gospodarske i vojne snage te nije dosegla vrhunac svoje potencijalne moći. Britansko carstvo je dokaz kako države nisu ograničene na regionalne sile kako ističe Mearsheimer. U posljednjih nekoliko godina formiraju se i novi savezi poput obrambenog saveza Australije, Velike Britanije i SAD-a (AUKUS) te obrambenog saveza Australije i Japana koji imaju za cilj ograničiti širenje regionalne (u Indopacifiku) pa onda i globalne moći Kine. EU većom orijentacijom

prema „više Europe“, snažnijom integracijom država članica te jačanjem obrambenih i sigurnosnih kapaciteta također ima potencijal izrasti u globalnu silu. Energetska neovisnost, koja je postala jedna od ključnih politika nakon ruske invazije na Ukrajinu dugoročno će ojačati položaj EU na globalnoj razini. Indija se također razvija u regionalnu silu te uz Japan, Tajvan i Južnu Koreju predstavlja Kini jedan od najvećih regionalni izazova. Stoga se globalni poredak trenutno nalazi između multipolarnog i bipolarnog te će razvoj geopolitičkih odnosa i savezništava vrlo vjerojatno determinirani oblik blokovskog svijeta. U takvom slučaju gotovo je sigurno kako će Kina predvoditi jedan od blokova, osobito nakon opadanja moći Rusije uslijed invazije na Ukrajinu te posljedične gospodarske ovisnosti Rusije o Kini. S druge strane, evidentan je latentni sukob SAD-a i Kine na svim poljima, ne samo gospodarskom, te pokušaj SAD-a da onemogući daljnji rast i razvoj Kine. Svijet je ušao u novo hladnoratovsko razdoblje i blokovske podjele.

U tom kontekstu preoblikovanih odnosa velikih sila, Zapadni Balkan zbog svog strateškog geografskog položaja postaje predmetom značajnijeg interesa Kine, osobito u okviru svog geostrateškog projekta Pojas i put (*Belt and Road* /BRI). Projekt Pojas i put osmišljen je kao iduća prekretnica u razvoju Kine, prema uzoru na Deng Xiaopingove gospodarske zone iz 1978. koje su omogućile kineski munjeviti rast i razvoj. Kina je industrijsku pa onda i tehnološku revoluciju provela u razdoblju od samo 40 godina, velikim dijelom zavaljujući spomenutim gospodarskim zonama. Projekt Pojas i put bi trebao predstavljati kamen temeljac njene buduće globalne moći. Cilj projekta je ponovno oživjeti Put svile, odnosno gospodarski umrežiti Aziju i Europu. *Pojas* u nazivu inicijative odnosi se na pomorski, dok se *put* odnosi na kopneni dio projekta. Inicijativa predviđa izgradnju kopnene i pomorske infrastrukture koja spaja Kinu i Europu. No, inicijativa je puno šira od navedenog te uključuje 146 država te obuhvaća i one iz Afrike i Latinske Amerike. Pojas i put je najveći gospodarski i infrastrukturni projekt u povijesti čovječanstva. Razvidno je kako se radi o geostrateškom projektu širenja kineske moći u područja koja nisu u zoni utjecaja SAD-a te o osiguravanju infrastrukturnih preduvjeta za budući gospodarski rast i razvoj Kine.

Projekt Pojas i put dijelom je plod „prve velike strateške odluke Kine u dvadeset i prvom stoljeću: prihvaćanje kako će biti iznimno teško proširiti svoju moć prema istoku u Tihi ocean“ (Denoon, 2021: 4), odnosno, kako će Kini zbog moći pojedinih država regije i njihovih savezništava, primarno sa SAD-om, biti lakše širiti svoj politički i gospodarski utjecaj prema zapadu, odnosno unutar srednjoazijskih država. Prema jugu širenje ograničava Indija, dok prema sjeveru stoji Rusija.

Stoga je Kini izuzetno bitno savezništvo s Pakistanom (Denoon, 2021: 4), koje joj omogućuje izlaz prema jugu tj. na Indijskom oceanu.

Iz strateškog promišljanja Kine i osnovnog cilja projekta Pojas i put, povezivanja Kine s Europom, proizlazi i njen interes prema Zapadnom Balkanu. Zapadni Balkan predstavlja ulaz na europski kontinent kojeg ne kontroliraju Rusija, EU pa ni SAD, nego je politički nestabilno područje.

No, kako bismo mogli u cijelosti razumjeti kineske interese i djelovanje na Zapadnom Balkanku potrebno je prvo analizirati njezin položaj i ciljeve na globalnoj razini. Zapadni Balkan za Kinu je samo dio puno šireg mozaika „igre moći“.

Promjena u politici Kine i početak širenja njezine moći na globalnoj razini i suprotstavljanja SAD-u započinje 2008. nakon globalne recesije, koju je Kina uglavnom prošla neokrnuto, zahvaljujući promišljenoj gospodarskoj politici njenog vodstva. Globalna recesija i ratovi u Iraku i Afganistanu pokazali su Kini kako SAD nije svemoćan što je započelo transformaciju njezine vanjske politike, od one suzdržane Deng Xiaopinga prema agresivnijoj Xi Jinpinga, osobito prema susjedima¹. Kina se u tom razdoblju počela otvoreno suprotstavljati i SAD-u u određenim područjima, primarno u Južnokineskom moru. Kina je postepeno zauzimala i gradila umjetne otoke u Južnokineskom moru te ih militarizirala (Denoon, 2021: 3). Navedeno pokazuje da, iako je svjesna kako se ne može lako širiti prema istoku, Kina stvara zonu isključenja (*exclusion zone*) s ciljem otežavanja djelovanja američkih flota u slučaju sukoba. Na ovaj način Kina preuzima kontrolu nad plovnim putevima te širi svoj isključivi gospodarski pojas.

Rast kineske vojne, a posebice pomorske moći, u posljednja dva desetljeća je impresivan a 2021. kineska ratna mornarica narasla je na 355 brodova i podmornica, dok SAD raspolaže s 296 brodova. U razdoblju od 2017. do 2019. godine, Kina je proizvela 134 ratna plovila, što je više ratnih plovila nego što su Indija, Francuska, Japan, Australija i Ujedinjeno Kraljevstvo proizveli zajedno. U 2021. započela je proizvodnju još 28 borbenih brodova i, ako nastavi ovim tempom, do 2034. godine Kina bi mogla raspolagati s 425 ratnih plovila (ChinaPower, 2021).

Kina je u 21. stoljeću „postala drugo najveće svjetsko gospodarstvo, izgradila je najveće svjetske devizne rezerve, osnovala nove razvojne banke, stvorila institucije za političku suradnju u Aziji, postala aktivna članica Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda i važna članica Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda te Svjetske trgovin-

1 Kina je teritorijalno jedna od najvećih država svijeta te graniči s 14 država od kojih su brojne blisko povezane sa SAD-om.

ske organizacije. Osim toga, Kina je dodijelila preko jedan bilijun dolara u zajmovima i bespovratnim sredstvima za više od stotinu zemalja kroz svoj program razvoja infrastrukture u okviru svog projekta Pojas i put. Niti jedna druga nacionalna država u povijesti svijeta nije tako brzo povećala svoj profil i tako se brzo popela na međunarodnu pozornicu“ (Denoon, 2021: 1). Čak i prije pokretanja inicijative Pojas i put 2013. godine, Kina je već pripremala preduvjete za svoju globalnu ekspanziju, „sklopila dvadeset trgovinskih sporazuma, sto bilateralnih ugovora o ulaganju, pokrenula dvije međunarodne investicijske banke te ulagala u izrove sirovina diljem svijeta“ (Baltensperger i Dadush, 2019: 2).

Navedeno je pokazatelj eksponencijalnog rasta moći Kine, što ju je dovelo u sukob sa SAD-om prema obrascu Tukididove zamke, kako je vidi Graham T. Allison. Prvi „javni“ okršaj u ovom sukobu bio je spomenuti kinesko-američki gospodarski rat iz 2018. godine. Daljnje djelovanje Kine u Južnokineskom moru, projekt Pojas i put te promjene u globalnom poretku nakon početka rata u Ukrajini vrlo vjerojatno će intenzivirati ovaj sukob u nadolazećim godinama.

Tukididova zamka prema klasičnoj definiciji² pretpostavlja oružani sukob, no navedeno nije nužnost u modernim okolnostima umreženog svijeta, visokih tehnologija i hibridnog ratovanja. Obje su države nuklearne sile, što za posljedicu ima potencijal obostranog uništenja u slučaju izravnog sukoba. Ruska invazija na Ukrajinu i posljedični asimetrični sukob Rusije i demokratskog Zapada jasna je ilustracija navedenog. Hladni rat također je primjer činjenice da nuklearne sile izbjegavaju izravno ratovanje te se sukobljavaju posredno i asimetrično, a iz čega proizlazi pretpostavka kako će sukob SAD-a i Kine održavati isti oblik. Za očekivati je intenzivno hibridno djelovanje obiju država na političku i gospodarsku stabilnost te na globalne interese one druge u nadolazećim godinama.

SAD, EU i Kina

Pristup SAD-a nacionalnoj sigurnosti „očituje se u njegovoj sposobnosti da zaštiti nacionalnu sigurnost u svakom trenutku, na svim područjima i svim vremenskim prilikama. U osnovi, SAD će ići do krajnjih granica kako bi zaštitio svoju nacionalnu sigurnost“ (Peng, 2022: 7). Kina i njezin globalni uspon predstavljaju izravnu prijetnju nacionalnoj sigurnosti SAD-a. Unutarnja stabilnost SAD-a, koja je trenutno naruše-

2 U svom tekstu Povijest Peloponeskog rata Tukidid navodi kako je: „to bio uspon Atene i strah koji je to usadio u Spartu zbog čega je rat neizbježan“ (Thucydides, 1919: 43). Tukidid na primjeru Peloponeskog rata pokazuje kako strah od nove rastuće moći regionalnog suparnika tjera postojeću najsnažniju silu na nekom području u sukob.

na društvenim raslojavanjem, rasnim tenzijama te političkim aferama, ovisi o održavanju položaja vodeće gospodarske, vojne i tehnološke sile svijeta. Kina je stoga primarni izazov nacionalnoj sigurnosti SAD-a.

Na listi *Fortune Global 500* iz 2019. godine, koja rangira globalne tvrtke prema zaradi, bilo je više kineskih (129) nego američkih tvrtki (121) (CICIR, 2019). COVID-19 pandemija pokazala je globalnu ovisnost o proizvodnji i proizvodima iz Kine. Kineske tvrtke ZETE i Huawei predvodnice su 5G tehnologija koje bi trebale pokrenuti novu industrijsku i tehnološku revoluciju. Ovo je dijelom rezultat kineskog strateškog plana *Made in China 2025.*, odnosno promjene orijentacije gospodarstva od masovne proizvodnje nekvalitetne i jeftine robe u područje razvoja skupih visokotehnoloških i vrlo složenih proizvoda. Kina je također vodeći proizvođač litija potrebnog u proizvodnji baterija te glavni proizvođač solarnih panela u svijetu koji se koriste u zelenoj tranziciji, odnosno u odmaku od fosilnih goriva. Kina također prednjači u tehnologiji razvoja umjetne inteligencije, trenutno dominira u kritičnim industrijama (5G, zelena industrija), što je dodatni razlog da SAD djeluje u skladu s Tukididovom zamkom.

Europski zeleni plan (*European Green Deal*), koji bi Europsku uniju trebao učiniti klimatski neutralnom do 2050. te odmak od energetske ovisnosti o Rusiji vrlo lako mogu stvoriti ovisnost Unije o Kini zbog njezinog monopola na tržištu zelenih tehnologija. Stoga se u strateškom smislu EU može naći u nezavidnom položaju. Navedeno u konačnici može rezultirati time da se EU prestane protiviti provedbi projekta Pojas i put, osobito na području Zapadnog Balkana. Kratkoročno i srednjoročno EU može profitirati od projekta Pojas i put, kao i Zapadni Balkan, no dugoročno se stvara gospodarska ovisnost. Negative aspekte te ovisnosti o proizvodima iz Kine ilustrirala je pandemija COVID-19.

Ideje suverene EU koja u zadnje vrijeme dobiva na važnosti mijenja strateške odrednice Unije, što pogoduje Kini. Predvodnica ove ideje je Francuska pa se ovaj proces kolokvijalno naziva *Francization of EU*. „U posljednjih nekoliko godina, europski suverenitet postupno je postao kamen temeljac politike EU-a, a njegove su konotacije ušle u *mainstream* političkog razmišljanja EU-a. Odnosno, težnja za europskim suverenitetom znači da EU mora nadvladati svoju slabost, smanjiti vanjsku ovisnost i ojačati svoju snagu. To znači da se EU više ne može zadovoljiti time da bude samo gospodarska sila te mora težiti razvoju i drugih atributa moći, kao što su: obrana, sigurnost, razvoj strateških tehnologija i tako dalje“ (Jian, 2022: 32). U okolnostima intenziviranja sukoba između Washingtona i Pekinga u srednjoročnom razdoblju, ovisnosti o proizvodnji iz Kine te samosvijesti o vlastitim interesima, EU

može izabrati neutralan status, što bi pogodovalo Kini. Rat u Ukrajini ukazao je na poteškoće u pronalasku alternativa za rusku naftu i plin, a ovisnost o proizvodima iz Kine je puno dublja, što Kini daje značajnu stratešku prednost. Indija i Jugoistočna Azija kao alternativni izvori proizvodnje za Europu su unutar kineske zone utjecaja, osobito plovni putevi. Nasukavanje broda Ever Given u Sueskom kanalu pokazalo je svu krhkost globalnog opskrbnog lanca i izmještene proizvodnje. Afrika kao eventualni izvor jeftine proizvodnje srednjoročno ne pruža alternativu zbog potkapacitiranosti potrebne infrastrukture. S druge strane, Kina godinama djeluje na širenju svoje meke moći u Africi. Sve navedeno pokazuje kako EU trenutno nema alternative za proizvode iz Kine a SAD je također ovisan o proizvodnji iz Kine.

Kina se od 2008. godine također uspjela nametnuti i kao važan donositelj odluka unutar međunarodnih organizacija. Najzorniji primjer navedenog je utjecaj Kine na Svjetsku zdravstvenu organizaciju. „Ako želite ilustraciju u kojoj je postojeći svjetski poredak temeljen na suradnji zamijenjen onim kojem su na prvom mjestu interesi autoritarne Kine, pandemija COVID-19 je pogled u budućnost. Svjetska zdravstvena organizacija je činila pogreške. Svjetska zdravstvena organizacija je potpuno ignorirala do sada uspješan sustav Tajvana u sprečavanju širenja korona virusa. To je naravno zbog Kine. To se dogodi kada autoritarna kultura infiltrira i stopi se s globalnim institucijama“ (Kaplan, 2021: 139). Izgledno je kako će se dio sukobljavanja SAD-a i Kine voditi i oko prevlasti u međunarodnim organizacijama.

Kina i nacionalna sigurnost

Kinesko shvaćanje nacionalne sigurnosti, koje potiče rivalstvo s drugim državama, temelji se na dva koncepta i pristupa. Prema Pengu, to su holistički pristup i put nacionalne sigurnosti s kineskim obilježjima a „ova dva koncepta su sinergijska i neodvojiva“ (Peng, 2022: 3). Koncepti se temelje na pet ključnih elemenata: „sigurnost naroda kao najvažniji cilj, politička sigurnost kao osnovni zadatak, gospodarska sigurnost kao temelj, vojna, kulturna i socijalna sigurnost kao sredstvo jamstva sigurnosti te promoviranje međunarodne sigurnosti. Uz pet elemenata, izvorište kineskog pristupa nacionalnoj sigurnosti čini i pet odnosa: odnos između unutarnje i vanjske sigurnosti, između domovinske sigurnosti i sigurnosti građana, između tradicionalnih i netradicionalnih sigurnosnih pitanja, između razvojnih i sigurnosnih imperativa, te između sigurnosti Kine i zajedničke sigurnosti svijeta. Pet ključnih elemenata i pet odnosa utjelovljuju holizam kineskog pristupa svojoj nacionalnoj sigurnosti“ (Ibid).

Krajem 2020. godine na 26. sastanku Centralnog komiteta Kineske komunističke partije njezin glavni tajnik Xi Jinping iznio je deset zahtjeva za jačanjem nacionalne sigurnosti Kine (Ibid: 2). Ti zahtjevi predstavljaju kodifikaciju holističkog pristupa nacionalnoj sigurnosti te put nacionalne sigurnosti s kineskim obilježjima, odnosno pet elemenata i pet odnosa koji su doneseni 2014. godine. Drugi zahtjev na toj listi bio je „podržavanje puta nacionalne sigurnosti s kineskim obilježjima“ (Ibid: 5), što ukazuje na važnost ovog koncepta. Na 18. kongresu Kineske komunističke partije održanom 2021. godine, pet odnosa bilo je sažeto u pet balansa: „balansiranje razvoja i sigurnosti, balansiranje otvaranja i sigurnosti, balansiranje tradicionalnih i netradicionalnih sigurnosnih pitanja, balansiranje sigurnosti Kine i zajednička sigurnost svijeta te balansiranje očuvanja nacionalne sigurnosti“ (Ibid: 6). Kinesko poimanje nacionalne sigurnosti podrazumijeva „jedinstvo političke sigurnosti, sigurnosti naroda i nadmoć nacionalnih interesa. Na političku sigurnost, sigurnost naroda i na nacionalne interese Kina gleda kao na trodjelnu integriranu cjelinu - tj. interesi stranke su povezani u visokom stupnju s onima države i naroda“ (Ibid: 13). Nacionalno jedinstvo jedan je od ključnih ciljeva nacionalne sigurnosti te se stoga Kina zalaže za princip mirnog ujedinjenja Kine i Tajvana, no to ne isključuje korištenje sile kao posljednje opcije (Ibid: 10).

Dio kineskog strateškog pristupa nacionalnoj sigurnosti odnosi se i na „pretvaranje prilika u svijetu u kineske prilike te prilike u Kini u one za ostatak svijeta. Kina naglašava ostvarivanje strateških prilika za svoj razvoj“ (Ibid: 16). Inicijativa Pojas i put savršeno se uklapa u navedeno.

Iz kineskog „holističkog pristupa nacionalnoj sigurnosti“ razvidno je kako se radi o cjelovitom i strateškom konceptu te kako su interesi države odnosno partije primarni. Xi Jinping je 2017. godine iznio viziju Kine prema kojoj bi ona do 2050. trebala završiti sljedeću fazu razvoja te biti vodeća svjetska sila (Shi, 2017).

S druge strane, ovaj holistički pristup nacionalnoj sigurnosti, kako ga Kina vidi, pojedini zapadni autori definiraju kao „sekuritizaciju svega“ (Drinhausen i Legarda, 2022: 2). Ovaj zaključak temeljen je na činjenici kako je za Kinu nacionalna sigurnost postala temeljna paradigma vođenja države te se ona prožima kroz sve aspekte društvenog i političkog života. Iz čega proizlazi kako je fokus državne vlasti na suzbijanju unutarnjih i vanjskih prijetnji. (Drinhausen i Legarda, 2022: 2).

Neki od najvidljivijih primjera sekuritizacije Kine i usmjerenosti na suzbijanje unutarnjih prijetnji je masovno korištenje tehnologije za nadzor stanovništva, uvođenje takozvanih socijalnih bodova te represije manjinskog ujgurskog stanovništva u provinciji Xinjiang (Maizland, 2022; Worldcrunch, 2022).

Vidljivo je kako na novi kineski „holistički” koncept sigurnosti pod Xi Jinpingom zapadni i kineski autori gledaju drugačije.

Ofenzivni realizam i rivalstvo SAD-a i Kine

Kineski pristup nacionalnoj sigurnosti koji se odnosi na vanjske ugroze u velikoj mjeri je određen Tukididovom zamkom, odnosno strahom za stabilnost države i režima od vanjske prijetnje, tj. od SAD-a. Iako Tukididova zamka, u svom klasičnom obliku, stavlja fokus na strah vodeće sile od rastuće moći rivala, taj strah podrazumijeva i strah druge strane. Stanje straha vodeće sile reflektira se na njezino djelovanje, što izaziva strah i kod rastuće sile te utječe na njezino djelovanje. Stoga obostrani strah vodi sukobu ili u najblažem ishodu utrci u naoružavanju i postizanju gospodarske dominacije. Sukob nužno ne mora podrazumijevati rat kao na primjeru Sparte i Atene nego može poprimiti oblik hladnog rata.

Kina je i prije gospodarskog rata sa SAD-om iz 2018. godine bila svjesna kako je Washington percipira kao rivala. Navedeno postaje očigledno nakon ruske invazije na Ukrajinu. Stoga ta spoznaja oblikuje kinesku vanjsku politiku, njezin koncept nacionalne sigurnosti te očekivani sukob sa SAD-om. Projekt Pojas i put i njegovi globalni razmjeri upućuju kako je Kina usmjerena na stvaranje gospodarske dominacije što joj je od strateške važnosti u sukobljavanju sa SAD-om.

Iz navedenoga ne iznenađuje i njezin opisani pristup unitarnoj sigurnosti putem sekuritizacije uzimajući u obzir da SAD provodi politiku „promjene režima” pomoću tzv. „obojenih revolucija” (*color revolutions*).

Teorijski okvir koji objašnjava djelovanje velikih sila i sukoba između „novih” i „starih” je ofenzivni realizam. Kao i Tukididova zamka ofenzivni realizam smatra kako je sukob vodeće i nove velike sile neizbježan.

(Teorija ofenzivnog realizma, je sub-teorija međunarodnih odnosa koja pripada neorealističkoj školi mišljenja (Araszkievicz, 2021: 297). Tvorac teorije ofenzivnog realizma je američki politolog John Joseph Mearsheimer. Mearsheimerov teorijski okvir polazi od pretpostavke da je međunarodni sustav anarhičan, da su države racionalni akteri, da države nikada nisu sigurne u namjere drugih država te je državama opstanak primarni cilj. (Mearsheimer, 2014: 48-49)

Glavni sudionici međunarodnog sustava, koji ga oblikuju, su velike sile jer te države imaju najveći utjecaj na svjetski poredak (Mearsheimer, 2014: 24). Prema ofenzivnom realizmu, politika velikih sila i njihov odnos je igra nultog zbroja (*zero sum game*). Stoga, povećanje snage jed-

ne države znači relativno slabljenje i eroziju osjećaja sigurnosti drugih država u sustavu (Mearsheimer, 2014: 52). Navedeno posebno dolazi do izražaja kada su u pitanju velike sile. Odnosno, idealna situacija za države u sustavu, posebice za one velike, je da postanu hegemon ako to mogu (Mearsheimer, 2014: 52).

Teorija ofenzivnog realizama dolazi do istih zaključaka kao i Tukididova zamka, odnosno da je sukob velikih sila vrlo vjerojatan kada se pojavi nova moćna sila. Uz ofenzivni realizam i Tukididovu zamku Ray Dalio u svojoj knjizi *Principles for Dealing with the Changing World Order: Why Nations Succeed and Fail* dolazi do zaključka kako sve velike sile prolaze kroz ciklično razdoblje rasta, dominacije i opadanja moći koja se temelji na gospodarskoj snazi države i statusu svjetske valute³. Posljednja faza slabljenja vodeće svjetske sile podrazumijeva sukob s novom rastućom silom (Dalio, 2021). Dalio kao tu trenutno rastuću silu vidi Kinu. Dalioev pogled zapravo pokazuje važnost gospodarske snage velikih sila u sukobljavanju, što je još jedan pokazatelj zašto je Kina pokrenula projekt Pojas i put.

S druge strane, Jonathan Kirshner daje kritiku Tukididove zamke Grahama Allisona te ističe kako je zamka površno i krivo interpretirana te kako zapravo ono što može potaknuti SAD i Kinu na sukob je oholost političkog vodstva obiju država, a ne strah od rasta moći Kine (Kirshner, 2019: 1-4). Kirshner se protivi i Mearsheimerovoj tvrdnji „da se Kina ne može mirno uzdići (postati svjetska sila). Umjesto toga, postat će agresivna država odlučna postići regionalnu hegemoniju. Stoga SAD mora učiniti što može da uspori uspon Kine“ (Kirshner, 2019: 5, cit. prema Mearsheimer, 2001: 401-402).

Kirshner pronalazi nelogičnost u odnosu dviju temeljnih premisa ofenzivnog realizma: primarni cilj država je sigurnost i velike države će pokušati postati regionalni hegemon kako bi postigle sigurnost. Kirshner ističe kako u pokušaju da država postane regionalni hegemon njoj zapravo prijete realna mogućnost potpunog uništenja u slučaju neuspjeha. Stoga postavlja pitanje zašto bi države koje su prema ofenzivnom realizmu racionalni akteri riskirale trenutnu sigurnost i moguće uništenje zbog pozicije regionalnog hegemonu? (Kirshner, 2019: 5-6).

Odgovor na ovo pitanje su vanjski poticaji i promjene u geopolitičkim odnosima. Ruska invazija na Ukrajinu i kineski gospodarski rat sa SAD-om su recentni primjeri navedenog. Dugoročna sigurnost Rusije iz perspektive njezinog vodstva bila bi ugrožena ulaskom Ukrajine u NATO pa je Rusija odlučila riskirati i započeti rat kako bi to spriječila.

3 Jedna od posljedica rata u Ukrajini i zapadnih sankcija Rusiji su jačanje globalne pozicije Juana kao svjetske valute posebice u trgovini energentima.

Dolazak Donalda Trampa na čelo SAD-a inicirao je sukob s Kinom što je imalo za posljedicu promjene u kineskoj vanjskoj politici. Kina je počela otvorenije i agresivnije djelovati na globalnoj razini kako bi osigurala svoj položaj i suprotstavila se SAD-u. Vidljivo je kako će države ući u sukob ne svojom voljom nego vanjskim podražajima što daje odgovor na Kirshnerovo pitanje i njegovu kritiku ofenzivnog realizma.

Tukididova zamka i teorija ofenzivnog realizma, iako nisu savršene teorije, pružaju okvir za objašnjenje zašto je globalni sukob Kine i SAD-a realan te zašto je Kina primorana pokušati preuzeti vodeću ulogu na globalnoj razini. Navedeno se već očituje u agresivnoj i militarističkoj vanjskoj politici Kine, takozvanoj *wolf warrior*⁴ vanjskoj politici (Araszkievicz, 2021). Ova politika doživjela je kulminaciju u ljetu 2022. godine simulacijom invazije (vojne vježbe združenih kineskih oružanih snaga) na Tajvanu nakon posjete predsjednice Zastupničkog doma SAD-a Nancy Pelosi toj državi ili kako Kina smatra, dijelu njezinog teritorija.

Iz prvog dijela rada vidljive su naznake kako kineski položaj i djelovanje oblikuje rivalstvo sa SAD-om te pozicioniranje u procesu uspostave novog svjetskog poretka u kojem Kina želi zauzeti vodeću ulogu. Stoga, aktivnosti Kine na području Zapadnog Balkana treba promatrati u kontekstu njezinih globalnog djelovanja.

Pojas i put i Zapadni Balkan

Polazna točka kineske strategije prema Europi pa tako i Zapadnom Balkanu, u sklopu projekta Pojas i put, je grčka luka Pirej, tj. stvaranje *sidrišta* u Europi (Bastian, 2017). Luka Pirej zamišljena je kao pomorska točka ulaska roba na teritorij Europe koje bi se onda preko područja Zapadnog Balkana distribuirale diljem EU. Kako bi se stekao uvid u kinesku strategiju na Zapadnom Balkanu drugi dio rada će razmotriti projekte u okviru Pojasa i puta u Srbiji, Bosni i Hercegovini (BiH) te Crnoj Gori. Razmotrit će se i pozicija Grčke koja ima stratešku važnost kao ulazna točka.

Važno je istaknuti kako su se kineske investicije u okviru Pojasa i puta na Zapadnom Balkanu pa i globalno, usporile nakon izbijanja pandemije COVID-19. Dio promatrača Kine vjeruje kako je to pokazatelj udara koji je kinesko gospodarstvo pretrpjelo tijekom pandemije i rezultat politike nultog-COVID-a (*zero-Covid Policy*)⁵.

4 Ime proizlazi iz serijala nacionalističkih i patriotskih kineskih filmova istog naziva.

5 Politika maksimalnog ograničenja širenja virusa, što podrazumijeva maksimalne restrikcije građanskih sloboda i kretanja. Navedeno drastično usporava gospodarsku aktivnost. (Gupta, 2022)

Kineski projekti na Zapadnom Balkanu su komplementarni pa se tako oni iz jedne države spajaju s projektima u drugoj (autoceste, željeznice) ili se, pak, nadopunjuju (izvori električne energije), što je indikator regionalnog, a ne pojedinačnog pristupa Kine. Zapadni Balkan je Kini važan jer ona smatra da su kopneni putevi sigurniji od onih pomorskih (Umbach, 2022).

Kineski predsjednik Xi Jinping je pokretanje globalnog infrastrukturnog projekta Pojas i put, odnosno stvaranje novog Puta svile, obznanio za vrijeme posjeta Kazahstanu 2013. godine. Pojas i put je jedan od najambicioznijih globalnih projekata u povijesti (nazivaju ga i kineskim Marshallovim planom) kojemu je cilj uspostava Euroazijskog pomorskog i gospodarskog pojasa te jačanje gospodarskih veza i zbližavanje naroda. Inicijativa predviđa izgradnju prometnica, željeznica, luka te energetske i logističke infrastruktura. Kina ovu globalnu inicijativu provodi već gotovo devet godina u Aziji, Europi i Africi. Izvorni projekt Pojas i put proširio se „uvođenjem Digitalnog puta svile, Polarnog puta svile (razvoj arktičkih pomorskih ruta i eksploatacija fosilnih goriva u moru i rudarenje minerala na Arktiku), Zdravstvenog puta svile te 5G-projekta temeljenog na Internetu stvari (*Internet of things*). Ovi kineski projekti će u narednim desetljećima oblikovati globalnu ekonomiju i geopolitiku te imati široke implikacije na međunarodnu sigurnost. Kineski Digitalni put svile mogao bi biti najizazovniji za Zapad sa sigurnosnog stajališta. Povezivanje svjetskog interneta putem optičkih kabela postalo je sve važnije za globalne komunikacije. Temeljem inicijative *Made in China 2025.*, Kina planira steći 60% udjela na globalnom tržištu optičkih kabela“ (Ibid).

Značajna karakteristika inicijative Pojas i put je da se projekti ugovaraju bilateralno između Kine i vlada država uključenih u inicijativu. Kina je ugovorna strana koja definira tip projekta koji će se financirati u nekoj državi. Ova činjenica je izuzetno bitna za razumijevanje kako je inicijativa zapravo oblikovana da pozitivno utječe na kinesko gospodarstvo. Kineski dužnosnici posjećuju države, nude izgradnju infrastrukturnih i energetske projekata (od interesa za Kinu), koje kreditiraju kineske banke, a izvode kineske kompanije koristeći kineske sirovine i proizvode. Stoga su projekti zatvoreni krug u kojem navise profitira Kina, koristeći novac i teritorij druge države za rast svog gospodarstva, posebice građevinskog sektora, te postizanje strateških ciljeva.

Infrastrukturni projekti Pojasa i puta razlikuju se od fondova EU, kredita Međunarodnog Monetarnog Fonda (MMF), Svjetske Banke i Europske banke za obnovu i razvoj (EBRD) jer ne uvjetuju promjene u gospodarskim politikama, ne iziskuju zahtjevu proceduru pri provo-

đenju projekata i striktna pravila transparentnosti. Navedeno ove projekte i kineske kredite čini atraktivnijima za države u razvoju i nekonsoolidirane demokracije. Ono što Kina traži je korištenje njezinih kredita, sirovina i radnika (Chandran, 2017), što je za većinu država prihvatljivije nego dugotrajne procedure i uplitanje u gospodarsku suverenost. Kina je vodeći globalni kreditor država u razvoju pa su obaveze prema njoj između 2000. i 2017. godine narasle s 450 milijardi na 4,5 bilijuna eura (Biznisinfo, 2019). Zbog netransparentnosti u provođenju i tajnosti bilateralnih ugovora zasad ne postoje sveobuhvatni i strukturirani statistički podatci o pojedinačnim ugovorenim projektima.

Novi put svile, kako je inicijativu nazvao Xi Jinping, provodi se s centralne točke, točnije iz Pekinga kao dio osmišljene strategije, što ga razlikuje od izvornog Puta svile koji je bio posljedica ponude i potražnje. Inicijativu Pojas i put neki uspoređuju i s američkim Marshallov planom koji se uglavnom temeljio na bespovratnim potporama, dok se Pojas i put financira izdavanjem kredita kineskih banaka.

U razdoblju od 2013. do 2018. godine 65% ukupnih projekata u okviru Pojasa i puta odnosilo se na područja transporta (38%) i energetike (27%). Ukupna projicirana vrijednost cijele inicijative Pojas i put procjenjuje se na iznost između 1 i 8 bilijuna eura (Kong et. al., 2019). Početni fond inicijative 2014. godine iznosio je oko 40 milijardi eura, da bi 2017. na inauguracijskom samitu Pojasa i puta kineski predsjednik Xi Jinping obećao dodatnih 77 milijardi eura za projekte (Economist Intelligence, 2017). Na drugom samitu održanom 2019. godine ugovoreni su projekti u vrijednosti od 64 milijarde eura (Zhou, 2019). Uz navedena sredstva postoje i dodatni izvori financiranja kao što su bilateralni fondovi, kineske razvojne i investicijske banke te kineski investicijski fondovi (Devonshire-Ellis, 2019). Prema kineskom Ministarstvu trgovine, od 2013. do 2017. godine u sklopu inicijative ugovoreni su projekti u vrijednosti od oko 305 milijardi eura (Shuiyu, 2017).

Strateški cilj povezivanja Kine s Europom, čija je okosnica inicijativa Pojas i put, provodi se i kroz Inicijativu 17+1 koju najvećim dijelom čine države srednje i istočne Europe i Kina. Inicijativa je započela 2011. na prvom forumu (tada 16+1) u Budimpešti, gotovo dvije godine prije objave pokretanja Pojasa i puta (2013.). Ova činjenica pokazuje kako je inicijativa Pojas i put dugo i pomno planiran strateški poduhvat. Članice inicijative su bile Albanija, BiH, Bugarska, Crna Gora, Češka, Estonija, Hrvatska, Mađarska, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska, Sjeverna Makedonija, Srbija, Slovačka i Slovenija, a posljednja članica je bila Grčka. Latvija, Litva i Estonija napustile su inicijativu nakon ruske invazije na Ukrajinu i krize izazvane posjetom Nancy Pelosi Tajvanu (Seputyte &

Tammik, 2017). Infrastrukturni i energetske projekti u sklopu inicijative 17+1 uglavnom se financiraju kreditima kineskih državnih banaka, dok u državama zapadne Europe Kina ulaže u strateške i visokotehnološke industrije. Prema izvještaju Europske komisije iz 2007. godine, 2,7% europskih kompanija bilo je u kineskom vlasništvu, a 2019. taj se broj povećao na 9,5% (BBC, 2019). Kineske izravne investicije u EU nakon brzog rasta započetog 2007., posljednjih godina stagniraju, pa su tako 2018. pale za 40% (Hanemann et. al., 2019). Razlog tome je veća kontrola ulaska kineskog kapitala u države EU budući da su se investicije uglavnom odnosile na strateške industrije. EU je 2019. i formalno uvela mehanizam za provjeru izravnih stranih ulaganja, što Kini ograničava preuzimanje kompanija strateških industrija.

Kako je jedno od glavnih obilježja inicijative Pojas i put to da se infrastrukturni projekti unutar nje kreditiraju netransparentnim zahtjevima kineskih banaka, inicijativa se povezuje s takozvanom diplomacijom kreditne zamke (*debt trap diplomacy*), odnosno stvaranjem dužničke ovisnosti sudionica inicijative o Kini. Navedeno omogućuje pretvaranje meke moći u oštru moć. Joseph S. Nye meku moć definira kao sposobnost da dobijete ono što želite kroz privlačnost, umjesto prisilom ili plaćanjem (Nye, 2004: 10). Christopher Walker i Jessica Ludwig u članku *'Sharp Power': Rising Authoritarian Influence* oštru moć definiraju kao ono što smo do sada nazivali autoritarnom mekom moći i kažu kako ju je bolje označiti kao oštru moć koja prodire ili probija političko i informacijsko okruženje države na koju je interes usmjeren (Walker i Ludwig, 2017: 6). Kina je dosadašnju vanjsku politiku temeljila na mekoj moći. No, projekt Pojas i put i diplomacija kreditne zamke omogućuju joj i upotrebu oštre moći, a već spomenute „vježbe“ oko Tajvana pokazuju kako je spremna koristiti i tvrdu, odnosno vojnu moć.

Primjer koji najzornije ilustrira posljedice kineske diplomacije kreditne zamke je Šri Lanka od koje je Kina preuzela dio njenog suverenog teritorija, luku Hambantota, zbog nemogućnosti vraćanja zajma za njezinu izgradnju. Točnije, Kina je preuzela kontrolu nad lukom na 99 godina s mogućnosti produženja ugovora na još 99 godina. Šri Lanka se trenutno nalazi u teškoj gospodarskoj krizi nezapamćenoj od njene neovisnosti, stoga nije u stanju servisirati svoje dugove, kao ni potrebe svojih građana. Zbog toga su izbili ulični sukobi u državi i smijenjena je vlast. Kriza je uzrokovana kreditnim opterećenjem, posljedicama pandemije COVID-19 te prelaskom na zelenu poljoprivredu što je uzrokovalo kolaps agrarnog sektora (glavne izvozne grane). Kina nudi Šri Lanci dodatna zaduživanja kako bi stabilizirala gospodarsku situaciju u državi, te bi tako produbila ovisnost ove geostrateški važne države.

Naime, obalama Šri Lanke prolaze ključni plovni putevi između Azije i ostatka svijeta, što ovu državu čini važnom u gospodarskom kao i vojnom smislu.

Uz navedeno inicijativu Pojas i put obilježavaju i optužbe za političku korupciju, odnosno da Kina svoje projekte u pojedinoj državi provodi potkupljivanjem lokalnih političara. Najpoznatiji slučaj korupcije povezan s Pojasom i putem je uhićenje predsjednika malezijske vlade Najiba Razaka 2018. zbog korupcije povezane s projektima inicijative.

Inicijativu Pojas i put Kina koristi i za jačanje svoje vojne moći, točnije gradnju i preuzimanja pomorskih luka dvojne namjene, takozvani „niz bisera“ (*string of pearls*). Kina je trenutno vlasnik pomorskih luka u Šri Lanci, Pakistanu, Džibutiju, Ekvatorskoj Gvineji te dijela luke Pirej.

Grčka

Iako Grčka nije dio Zapadnog Balkana te je članica EU, kineska investicija i posljedično preuzimanje dijela luke Pirej je strateški najznačajnija investicija Kine u Jugoistočnoj Europi. Predsjednik kineske vlade Li Keqiang 2014. godine Grčku je nazvao „vratima Europe“. Uz to što je Grčka početna točka ulaska velikog dijela kineskih roba na europsko tržište, ona je za Kinu i logističko središte (Bastian, 2017). Najveća kineska pomorska kompanija *China Ocean Shipping Company* (COSCO) 2008. dobila je u koncesiju pola luke Pirej na 35+5 godina za 4.3 milijardi eura. COSCO je 2016. stekao većinski udio od 51% vlasništva u lučkoj upravi *The Piraeus Port Authority* (PPA) za 280 milijuna eura s pravom upravljanja lukom do 2052. godine. COSCO je 2021. stekao dodatnih 16% udjela u PPA-u (Stamatoukou, 2022). Poslovni plan COSCO-a je da luka Pirej postane i „matična luka“ za kruzere te pretovar roba iz Azije. Kineskim preuzimanjem luke Pirej Grčka je postala i središnja točka za dolazak turista iz Azije te za njihovo krstarenje Mediteranom (Ibid).

Kineski utjecaj stečen preuzimanjem luke Pirej, prelio se 2017. i u područje politike, pa je tako Grčka zaustavila EU u kritikama Kine u UN-u (uložila veto unutar Unije) zbog kršenja ljudskih prava. Navedeno je primjer pretvaranja meke gospodarske moći u oštru moć, kao i političkih posljedica Pojasa i puta te „pripreme terena“ u izglednom blokovskom sukobljavanju velikih sila u nadolazećim godinama.

Godine 2016., *China Machinery Engineering Corporation* (CMEC) potpisala je memorandum o razumijevanju s grčkom energetsom tvrtkom *Public Power Corporation* (PPC) za gradnju termoelektrane na ugljen na sjeveru Grčke. Iste godine *China's State Grid Corporation* kupila je manjinski udio od 24% u opskrbljivaču električnom energijom *Hellenic Independent Power Transmission Operator* (ADMIE). Kupnja

udjela u ADMIE-ju je samo dio mozaika puno šireg kineskog stjecanja vlasništva na području energetike u EU. Naime, kineske tvrtke 2012. godine postale su vlasnici udjela u portugalskom distributeru električne energije *REN* (25%), 2014. u talijanskom *CDP Reti* (35%) i *Enel* (3%) te malteškom *Ene Malta* (33%), 2016. u britanskom distributeru *National Grid* (11%), 2017. u vjetroelektranama grčkog *Copelouzosa* (75%) i 2018. u luksemburškom *Encevo* (24,9%). Uz Pirej, Kina je investirala i u infrastrukturu luka u Albaniji, Crnoj Gori, Izraelu, Turskoj i Egiptu, a vlasnik je i 35% udjela u terminalu luke Rotterdam (Mazzucchi, 2018; Bastian, 2017). Sve navedeno djelomice je potaknulo EU da uvede mehanizam za provjeru izravnih stranih ulaganja. Iz svega navedenog vidljivo je kako kinesko stjecanje vlasništva nad ključnim strateškim industrijama u Europi nije slučajno i da je dio opsežne strategije. Kineska ulaganja u Grčku bila su izravna s ciljem ulaska u vlasničke strukture ili preuzimanja postojećih kompanija, dok na području Zapadnog Balkana Kina ulaže izdavanjem kredita.

Srbija

Srbija je Kini strateški najznačajnija država na području Zapadnog Balkana te predstavlja *sidrište* iz kojeg će se prelijevati njezina meka moći na ostatak regije. Rusija na isti način djeluje prema Beogradu, a Srbija za nju predstavlja bazu iz koje pokušava projicirati svoju meku moć prema ostatku regije u cilju usporavanja euroatlantske integracije država Zapadnog Balkana. Zasad se Kina i Rusija nisu sukobile oko zone utjecaja nad Srbijom, što je zanimljiva činjenica. Srbija je nekonolidirana demokracija, s političkom elitom koja pokušava održavati ravnotežu između Zapada i Rusije što je čini podložnom kineskoj mekoj i oštroj moći. Balansiranje je za Srbiju postalo teže nakon invazije Rusije na Ukrajinu. Za razliku od Grčke, Kinu i Srbiju povezuje i zajednički politički interes – onemogućavanje da Kosovo postane punopravna članica UN-a. Kina se protivi punom priznanju Kosova jer bi ono imalo političke posljedice na njezine sporove s Tibetom i Tajvanom. Kina i Srbija su 2009. godine sklopile strateško partnerstvo. Dvije države povezuje i stradanje kineskih diplomata za vrijeme NATO-ovog bombardiranja Beograda 1999. Kina smatra kako bombardiranje kineskog veleposlanstva 1999. nije bilo slučajno (CEAS, 2019: 37). Srbija ima i posebno državno tijelo zaduženo za suradnju s Kinom i Rusijom (Ibid: 12). Zbog navedenih činjenica, loše gospodarske situacije te dojma javnosti kako su Kina i Rusija „veliki prijatelji“, kineski politički i gospodarski utjecaj u Srbiji je vrlo probojan. Značaj „prijateljstva“ očigledan je nakon ruske invazije na Ukrajinu i odbijanja Srbije da uvede sankcije „prijatelju“. Uz

političku i gospodarsku suradnju, Kina sa Srbijom surađuje i u sigurnosnom i vojnom području. Ova snažna politička povezanost Kine i Srbije čini ju specifičnom u usporedbi s ostalim državama Zapadnog Balkana.

Predsjednica Vlade Srbije Ana Brnabić izjavila je 2019. „da su ukupne kineske investicije u projekte koji su realizirani, na kojima se radi i koji se planiraju dosegle 10.2 milijarde eura“ (CEAS, 2019: 9). U 2022. godini, dok su drugdje investicije u sklopu Pojasa i puta stagnirale, u Srbiji su se povećale za 1,9 milijardi eura (Avakumović, 2022).

Dvije značajne kineske akvizicije u području strateških industrija u Srbiji, prema „grčkom modelu“, su preuzimanje Željezare Smederevo i Rudarsko-topioničarskog bazena Bor. Naime, kineska tvrtka *Hesteel Group*, najveći svjetski proizvođač čelika (Energypress, 2016), kupila je 2016. Željezaru Smederevo za 46 milijuna eura te se obvezala uložiti dodatnih 300 milijuna eura u njen razvoj. Kinesko vlasništvo nad Željezalom Smederevo zabrinulo je Europsko udruženje proizvođača čelika (EUROFER) zbog mogućnosti da se posredstvom željezare prethodno uvezeni kineski proizvodi izvezu u EU (Radio Slobodna Evropa, 2016), jer Kina ovakvim akvizicijama i praksama zaobilazi trgovinska ograničenja (carine, kvote) na izvoz. Kina također usporava vlastitu proizvodnju čelika i usmjerava se na preseljenje metalurške industrije van svojih granica, što je dio kineske politike prelaska na zelenije tehnologije. Sredinom 2019. godine započeli su radovi na novom ekološkom postrojenju Željezare za aglomeraciju čestica koje zagađuju okoliš u vrijednosti od 120 milijuna eura (Aljazeera, 2019). Iste godine započeli su radovi i na izgradnji luke Smederevo (na Dunavu) i industrijske zone Smederevo, zasebnom teretnom željeznicom povezanom s europskim Koridorom 10 (eKapija, 2019). Povezivanje s paneuropskim Koridorom 10, koji povezuje Austriju i Grčku te se grana prema Mađarskoj, ilustrira strateško investiranje Kine u Srbiju, kojim ona stvara kontrolu nad središnjim dijelom koridora. „EU je izrazila bojazan da Srbija neće prestati neslužbenim kanalima subvencionirati i pomagati Željezari, što bi bilo suprotno propisima. Jedan od neslužbenih načina financijske podrške kineskoj kompaniji je taj da građani Srbije subvencioniraju Željezaru putem nerealno niske cijene struje, zbog čega Elektroprivreda Srbije nema sredstava da sama gradi nove objekte, nego mora od Kine uzeti kredit (u iznosu od 700 milijuna eura) za izgradnju nove termoelektrane u Kostolcu, koja će kineskim investitorima u Smederevu jeftino prodavati struju“ (CEAS, 2019: 21). *China Machinery Engineering Corporation* (CMEC) započela je 2017. radove na trećem bloku Termoelektrane Kostolac (na ugljen) snage 350 megavata, vrijednosti 613 milijuna eura. Izgradnju kreditira kineska Exim banka. U sklopu projekta gradi se lučko

pristanište na Dunavu kao i željeznička pruga (Poslovni dnevnik, 2017; Energetika-net.com, 2017). Izneseno je pokazatelj kako politika može pogodovati Kini na štetu vlastitih interesa.

Drugi kineski strateški projekt u Srbiji je akvizicija Rudarsko-topioničarskog bazena Bor (RTB Bor). Kineska kompanija *Zijin Mining Group* postala je 2018. godine vlasnik 63% RTB Bor za oko 1,26 milijardi eura (Poslovni dnevnik, 2018), a to ulaganje nije bilo slučajno. Naime, iste godine navedena kineska kompanija kupila je za 1.4 milijarde eura kanadsku tvrtku *Nevsun* koja je imala pravo na istraživanje nalazišta bakra Čukaru Peki u Boru (Poslovni dnevnik, 2018a). Godinu dana kasnije *Zijin* kupuje donju zonu rudnika bakra i zlata Čukaru Peki od američke tvrtke *Freeport-McMoRan* za 390 milijuna eura te tako postaje 100% vlasnik rudnika (Poslovni dnevnik, 2019). Iz ova dva primjera vidljivo je kako je Kina planski zaokružila stratešku investiciju u sektoru metalurgije u Srbiji, što joj olakšava plasiranje sekundarnih roba u EU iz Srbije.

Brojni infrastrukturni projekti Kine u Srbiji uključuju sljedeće:

- Pupinov most koji spaja Borču i Zemun, a kojeg je 2014. izgradila kineska tvrtka *China Road and Bridge Corporation (CRBC)*. Vrijednost mosta je 170 milijuna eura, od kojih je 85% osigurano kineskim kreditom na 15 godina s kamatom od 3% (Lobi-info.rs, 2013).
- Autocesta Obrenovac – Ljig, koja je otvorena 2019. Vrijednost projekta je bila 430 milijuna eura, sredstva je osigurala Exim banka uz kamatu od 2%, a autocestu je gradila kineska kompanija *Shandong Hi-Speed Group* (Blic.rs, 2019).
- Autocesta Novi Beograd – Surčin projekt je vrijednosti 70 milijuna eura. Projekt financira kineska Exim banka, a dionicu će graditi *China Communications Construction Co (CCCC)* (Blic.rs, 2019a).
- Autocesta Surčin – Obrenovac, čija vrijednost dionice iznosi 233 milijuna eura. Ovu dionicu također kreditira Exim banka te gradi CCCC (Poslovni dnevnik, 2016).
- Autocesta Požega (Srbija) – Boljare, duljine 107 kilometara i vrijednosti od oko 1,5 milijardi eura, a gradit će je kineska CCCC (RTS, 2018).
- Autocesta Novi Sad – Ruma, cijena gradnje 47,7 kilometra ceste iznosi 606 milijuna eura, po čemu je gradnja ove dionice najskuplja u Srbiji te iznosi oko 12,7 milijuna eura po kilometru. Izvođač radova bit će kineski CRBC (Mitrovica.info, 2022).

- Beogradska obilaznica (20,4 km) vrijednosti 207 milijuna eura, a gradit će je *Power Construction Corporation* i azerbejdžanski podizvođač *Azvirt*. Projekt će se realizirati primarno zajmom Exim banke (Poslovni dnevnik, 2018b).
- Brza željeznička pruga Beograd – Budimpešta (dio željeznickog pravca Budimpešta – Beograd – Skopje – luka Pirej) bit će na području Srbije rekonstruirana u tri etape. Prvi dio Beograd – Stara Pazova (34,5 km), vrijednosti 268 milijuna eura, financiran je kreditom Exim banke, a izvođači radova bili su *China Railway International Corporation* i *CCCC* (eKapija, 2017; Blic.rs, 2017). Drugi dio dionice Stara Pazova – Novi Sad (40 km) financiran je ruskim kreditom vrijednosti 585 milijuna eura, a gradila ga je ruska željeznica *RZD International LLC* (Pluton Logistics, 2023). U ožujku 2022. puštena je u promet brza željeznica Beograd – Novi Sad. Treću dionicu (108 km) vrijednosti 943 milijuna eura kreditirat će Exim banka te graditi *China Railway International Corporation* i već spomenuti *CCCC*, a završetak radova se očekuje 2024 (RTV, 2022; N1, 2018). Navedeni projekt primjer je rusko-kineske suradnje u Srbiji.
- Rekonstrukcija pruge Beograd – Niš – Preševo (granica sa Sjevernom Makedonijom) u procijenjenoj vrijednosti od oko 4,3 milijardi eura. Prugu će rekonstruirati kineski CRBC (eKapija, 2021).
- Projekt Beogradskog metroa zajedno će provesti kineske i francuske kompanije. Francuske tvrtke *Almstom* i *Egis Rail* će isporučiti opremu potrebnu za rad metroa u vrijednosti od oko 454 milijuna eura, dok će kineska tvrtka *Power China* izvoditi građevinske radove. Trošak radova na izgradnji infrastrukture se procjenjuje na oko 4,4 milijarde eura. Zanimljivost ovog projekta je što se proveo bez javnog natječaja te je rezultat trilateralnog dogovora između Kine, Francuske i Srbije (Radio Slobodna Evropa, 2021). Uz suradnju s Rusijom, Kina na području Srbije surađuje i s europskim državama.
- Toplovod Obrenovac – Novi Beograd vrijednosti 194 milijuna eura izvodit će *Power China*, a kreditirat će Exim banka (Nova.rs, 2020).
- Beogradski pročištač otpadnih voda, vrijednosti između 800-900 milijuna eura, gradit će *China Machinery Engineering Corporation* (CMEC) (N1, 2020).
- Kineska tvrtka *Shandong Linglong Tire* gradi svoju prvu tvornicu guma u Europi u Zrenjaninu. Projekt je započeo 2019., a

vrijednost mu je 900 milijuna eura. Projekt treba biti realiziran do 2025., a očekuje se proizvodnja oko 13 milijuna komada guma godišnje (List Zrenjanin, 2023).

Kompanija CRBC realizirat će izgradnju Srpsko-kineskog industrijskog parka Mihajlo Pupin u Beogradu ukupne vrijednosti od oko 300 milijuna eura. Park se proteže na 320 hektara te bi trebao privući kineske visokotehnološke tvrtke (BIZLife, 2021). Iz navedenoga razvidan je raspon planiranih i provedenih infrastrukturnih projekata Kine u Srbiji. Vidljivo je također da Kina koristi široki spektar svojih tvrtki kako bi potakla njihovu poslovnu aktivnost. Broj projekata i njihovi iznosi upućuju i na vjerojatnu dugoročnu kreditnu izloženost Srbije prema Kini.

Uz infrastrukturne projekte došlo je i do promjena na srpskom financijskom tržištu te je tako *Bank of China* 2017. otvorila svoju podružnicu u Beogradu (B92, 2017). Uz navedeno, Kina i Srbija surađuju u područjima sigurnosti, obrane i kulture. Tako su kompanija *Huawei* i Srbija pokrenuli suradnju u području sigurnosti te je početkom 2019. počelo postavljanje oko tisuću sigurnosnih kamera navedene tvrtke u Beogradu, koje imaju mogućnost prepoznavanja lica i tablica automobila, a kritičari tvrde da će to ugroziti prava i slobode građana. Ovaj sustav vlasti Srbije lako mogu zloupotrijebiti, npr. u slučajevima prosvjeda (Hiljade.kamera.rs, 2020). Kina već koristi sustav kamera s tehnologijom biometrije u svojim gradovima kako bi rangirala svoje građane u „kaste“ temeljem već spomenutog sustava „socijalnih bodova“. Svaki prekršaj ili digresija od onoga poželjnog i dopuštenog od Komunističke partije rezultira gubitkom bodova, što za sobom povlači gubitak određenih prava i pogodnosti. Današnje tehnologije omogućuju autoritarnim režimima gotovo potpunu kontrolu nad životima svojih građana prema uzoru distopija iz djela znanstvene fantastike (Canales & Mok, 2022).

Telekom Srbije i *Huawei* su 2016. potpisali višegodišnji ugovor o nabavi opreme za modernizaciju fiksne telekomunikacijske mreže Srbije vrijedan 166 milijuna eura (CEAS, 2019: 29-30). *Huawei* je godinama na meti kritika zapadnih država zbog netransparentnosti u poslovanju i mogućnosti da se proizvodi ove tvrtke koriste za špijunažu. Naime, kineska vlast temeljem zakonske regulative ima mogućnost da od kineskih kompanija zatraži pristup podacima i komunikacijama njihovih korisnika (Kharpal, 2019).

Na području vojne suradnje Srbija s Kinom provodi zajedničke vojne vježbe te od nje nabavlja vojnu opremu. Tako je 2019. kupila 9 borbenih bespilotnih letjelica *Chengdu Pterodactyl-1* s mogućnošću nabavke još 15. Cijena nabavke nije objavljena, no vrijednost jednog

takvog drona je oko 900 tisuća eura. Stručnjaci *Chengdu Pterodactyl-1* smatraju jeftinom (no, kvalitetnom) kineskom verzijom američke bespilotne letjelice MQ-1 Predator čija je vrijednost oko 18 milijuna eura (Pickrell, 2019; Ritsick, 2020). Srbiji je 2022. Kina isporučila protuzračni raketni sustav HQ-22/FK3, kinesku verziju ruskog sustava S-300 te se nagađa da je Srbija naručila i borbene bespilotne letjelice tipa *Wing Loong 2F* (Majetić, 2022; DW, 2022).

U području kulturne suradnje Kina djeluju prvenstveno putem Konfucijevog instituta koji je u Srbiji osnovan 2006., a učenje kineskog jezika moguće je na fakultetima u Beogradu i Novom Sadu. *Human Rights Watch* je 2019. sveučilišta upozorio na negativne aspekte suradnje s Konfucijevim institutom, smatrajući da je njegovo djelovanje nespojivo s akademskim slobodama te da je Institut zapravo produžena ruka Komunističke partije Kine (CEAS, 2019: 15-16).

Razvidno je kako se Srbija finansijski, gospodarski, tehnološki i vojno oslanja na Kinu, što Kini omogućuje daljnje širenje za sada meke moći u Srbiji. S druge strane, vidljivo je kako Srbija za Kinu predstavlja drugo sidrište u Jugoistočnoj Europi te primarno na području Zapadnog Balkana.

Bosna i Hercegovina

Bosna i Hercegovina (BiH) je država s tri konstitutivna naroda, dva entiteta i jednim distriktom te je ujedno i međunarodni protektorat na čelu kojeg je Visoki predstavnik koji svoju moć provodi temeljem takozvanih Bonnskih ovlasti (Radio Slobodna Evropa, 2021a). Ovlasti mu omogućuju da smjenjuje političke lidere te nameće zakone. BiH od općih izbora 2018. na razini entiteta, točnije u Federaciji BiH (FBiH) nije formirala vlast, nego je entitet vodila tehnička vlada izabrana 2014. godine. Nakon izbora 2022. i dalje nije sigurno hoće li biti izabrana nova vlada zbog političkih blokada. Stoga zasada tehnička vlada nastavlja s radom. Uz to što navedeno pokazuje demokratski deficit države, također ilustrira i njezinu nefunkcionalnost (Faktor, 2023; Stanišić, 2023).

Srbijanske političke elite glavni su zagovaratelji suradnje s Kinom i Rusijom u BiH. Čelnik Republike Srpske Milorad Dodik uz austrijskog kancelara i predsjednika Bjelorusije je jedini europski politički lider koji se sastao s Vladimirom Putinom nakon početka ruske invazije na Ukrajinu (Klix.ba; 2022). Kineska gospodarska aktivnost u BiH intenzivirala se pokretanjem inicijative Pojas i put, prvenstveno s naglaskom na energetiku, gradnju termo i hidroelektrana.

Kineski projekti u BiH na području energetike obuhvaćaju:

- Izgradnju Bloka 7 Termoelektrane Tuzla, što je projekt vrijednosti oko 700 milijuna eura, a trebao bi ga graditi kineski konzorcij, no EU je 2019. upozorila BiH da ovo kinesko ulaganje nije u skladu s pravilima Sporazuma o energetske zajednici EU (Indikator.ba, 2019). Političke vođe u BiH moraju odlučiti hoće li odustati od projekta (Radio Slobodna Evropa, 2022).
- Izgradnju Termoelektrane Banovići, projekt koji bi trebao izvoditi kineski *Dongfang Electric Corporation (DEC)*. Ukupna vrijednost projekta iznosi 412,4 milijuna eura, a kreditirat će ga Exim banka. Upitna je gospodarska logika projekta jer je udaljen samo 30 kilometra od Termoelektrane Tuzla. S druge strane, projekt je i ekološki upitan jer bi elektrana koristila ugljen, kao i Termoelektrana Tuzla (Energetika-net.com, 2017a; Vrdoljak, 2019).
- Projekt rudnika i termoelektrane Kamengrad, vrijedan 766 milijuna eura, kojeg treba graditi kineska tvrtka *China Energy Group*, a financirat će se kreditom kineske banke (Poslovni.hr, 2018).
- Termoelektranu Gacko 2, procijenjene vrijednosti veće od 510 milijuna eura, koju će graditi *CMEC*. Ovaj projekt je jedan od najvećih infrastrukturnih projekata u Republici Srpskoj, a njegovu realizaciju usporila je pandemija COVID-19 (Energija Balkana, 2022).
- Termoelektranu i rudnik Stanari vrijednosti 560 milijuna eura. Projekt je realizirala kompanija *Dongfang*, a kreditirala kineska banka *China Development Bank* (Poslovni dnevnik, 2022).

Na području infrastrukturnih projekata *China Shandong International Economic & Technical Cooperation Group* dobila je koncesiju od 30 godina na izgradnju autoceste Banja Luka - Prijedor - Novi Grad (prva faza Banja Luka - Prijedor). Projekt je vrijedan 297 milijuna eura. Ugovor između vlade RS-a i kineske tvrtke je tajan, a u javnosti su iznesene sumnje o potencijalnoj korupciji vezanoj za projekt (Augustinović, 2022; Faktor, 2018). Na istom pravcu kineska će kompanija rekonstruirati i željezničku prugu vrijednosti 241 milijun eura (Business magazine, 2017). *China Sinopharm International Corporation* gradi bolnicu u Doboju vrijednu oko 53 milijuna eura (RTRS, 2021), a projekt bi trebao biti završen krajem 2023. Dionicu koridora 5C (Budimpešta - Ploče) Počitelj – Zvirovići vrijednu oko 100 milijuna eura grade *China State Construction Engineering Corporation*, *AzVirt*, *Sinohydro Corporation* (iz Azerbajdžana) i *Power China Road and Bridge Group*, a kreditira Europska investicijska banka (Poslovni dnevnik, 2018c).

Ministarstvo obrane Kine doniralo je 2017. vojnu opremu ukupne vrijednosti 1.3 milijuna eura za potrebe Oružanih snaga BiH (Bljesak.info, 2017). Na području kulture, u BiH djeluje Konfucijev institut, a u Republici Srpskoj u škole je uveden kineski jezik (N1, 2019).

Kako je vidljivo, kineske investicije u BiH velikim dijelom su usmjerene na područje energetike. Osim projekta Termoelektrane Stanari, projekti u ovom sektoru su još u prvim fazama provedbe. Razlog tome su dijelom pandemija COVID-19 te sporni način odlučivanja i nefunkcionalnost institucija u BiH. Trenutna energetska kriza u Europi nakon ruske invazije na Ukrajinu i vraćanja Njemačke ugljenu (pri tome ignorirajući vlastitu i EU „zelenu“ regulativu) mogu biti faktori koji će ubrzati projekte u područjima energetike na cijelom području Zapadnog Balkana. Gotovo je sigurno kako će EU u budućem razdoblju biti fokusiran na osiguravanje novih izvora energenata, kao i razvoj dodatnih kapaciteta u proizvodnji električne energije. Navedeno će dodatno dobiti na značaju nakon uvođenja 5G tehnologija koje će iziskivati dodatne kapacitete električne energije, kao i značajniji prelazak na električna prijevozna sredstva. Na tragu navedenog, kineske tvrtke *China National Technical Import & Export Corporation* i *Powerchina Resources* planiraju izgraditi vjetroelektranu Ivovik vrijednu 130 milijuna eura (Poslovnih.hr, 2021). I u slučaju BiH vidljiv je strateški pristup Kine.

Crna Gora i Sjeverna Makedonija

Kineske investicije u Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji dobri su primjeri negativnih posljedica koje projekti Pojasa i puta mogu imati u državama Zapadnog Balkana. Kineski CRBC gradi autocestu Bar – Boljare vrijednosti 3 milijarde eura, dužine 160 km. Exim banka je 2014. za gradnju prve dionice duge 41 km odobrila kredit od 809 milijuna eura. Kredit je izdan u američkim dolarima pa je zbog valutnih promjena 2019. porastao za 20%, odnosno 100 milijuna eura. Ovaj projekt je 2019. povećao udio duga u BDP-u Crne Gore s 59% na 78%. Slijedom navedenog, Vlada Crne Gore bila je prisiljena povećati poreze i zamrznuti plaće u javnom sektoru. Prema pisanju crnogorskih medija, država je dio državnog teritorija dala Exim banci kao jamstvo za vraćanje kredita (Žabec, 2019). Crna Gora bila je na rubu kreditne zamke 2021. kada nije mogla servisirati svoje dugove prema Kini. Tada je crnogorski predsjednik vlade Dritan Abazović zatražio od EU da Crnoj Gori pomogne refinancirati kredit kako bi se mogao „prekinuti kineski utjecaj” (DW, 2022a). Crna Gora je uspjela refinancirati dug uz pomoć njemačke, francuske i američke banke (Ibid). Iako je sada izložena i prema za-

padnom bankarskom sektoru i prema Kini, Crna Gora zasad je uspjela izbjeći scenarij Šri Lanke.

S druge strane, Sjeverna Makedonija je primjer netransparentnosti i korupcije koja prati Pojas i put. Kina nastupa izravno i većina bilateralnih ugovora nije dostupna javnosti ili su klasificirani kako tajni. Kineska kompanija *Sinohydro* izgradila je autoceste Miladinovci – Štip i Kičevo – Ohrid, ukupne vrijednosti oko 580 milijuna eura. Exim banka je pritom odobrila kredit Vladi Sjeverne Makedonije. U izvođenju radova i projektiranju autocesta došlo je do grešaka, što je povećalo cijenu izgradnje za 120 milijuna eura. Ovaj projekt obilježila je afera oko korupcije. Naime, za gradnju autocesta nije proveden javni natječaj, a prema tajnim snimkama razgovora koje su dospjele u javnost, tadašnji predsjednik Vlade Sjeverne Makedonije Nikola Gruevski navodno je primio mito od tvrtke *Sinohydro* (Kristinovska, 2019). *Sinohydro* je na službenim strancima iznio pa uklonio puno manju vrijednost za izgradnju obje autoceste (manje od 100 milijuna eura), što baca sumnju da je stvarna cijena izgradnje manja od visine izdanog kredita. U većini projekata Kinezi dovode svoje radnike, materijale i tehnologiju pa je moguće da je stvarna cijena radova puno manja od izdanih kredita. Kina ima apsolutni monopol u predlaganju, kreditiranju i izvođenju projekata, pa je stoga prostor za manipulaciju i ostvarivanje maksimalnog profita izuzetno velik (Net.hr, 2017; SeeNews, 2019; EurasiaReview, 2019; Republika, 2019).

Crna Gora i Sjeverna Makedonija dobro ilustriraju kako kineske investicije ulaze u područje politike tj. gospodarske suverenosti i vladavine prava.

Zaključak

Kineski pristup Zapadnom Balkanu određen je njezinim geostrateškim položajem i rivalstvom sa SAD-om. Zapadni Balkan je samo dio, no strateški važan dio, projekta Pojas i put, koji je dio šireg kineskog plana jačanja i projiciranja svoje moći u okviru svog strateškog rivalstva sa SAD-om. Sukob „Zapada i Istoka“ i blokova podjela koja je postala sve vidljiva nakon ruske invazije na Ukrajinu oblikovat će ovaj proces i buduće djelovanje Kine kao i SAD-a.

Uz to što predstavlja vrata Europe, Zapadni Balkan je politički turbulentno i nekonsolidirano područje što Kini značajno olakšava širenje meke moći. U narednim godinama vrlo je vjerojatno kako će biti vidljivi sve češći primjeri kineskog političkog uplitanja na ovom području. Rat u Ukrajini, posljedično slabljenje Rusije te njezina ovisnost o Peking, kao i intenziviranje rivalstva Kine i SAD-a pogoduju ubrzanju širenja

moći Kine na Zapadnom Balkanu. Iako je EU geografski puno bliža Zapadnom Balkanu od Kine, pandemija COVID-19 (izvanredna situacija kao i rat u Ukrajini) pokazala je kako se države ove regije više mogu osloniti na Kinu nego na EU u kriznim situacijama, što je bila velika strateška pobjeda meke moći Kine. EU perspektiva Zapadnog Balkana mjeri se u desetljećima jer EU nije spremna za proširenje kao ni države regije. Ovo Kini ostavlja dovoljno vremena za daljnje cementiranje svoje prisutnosti i meke moći na ovom području. Kako je rad pokazao, Kina je već izgradila čvrste temelje gospodarske i financijske prisutnosti u ovom dijelu Europe. Stoga Kina neće „odustati“ od Zapadnog Balkana zbog njegove strateške važnosti u okviru Pojasa i puta, osobito u kontekstu sukobljenog bipolarnog svijeta koji je realnost i opće vidljiva činjenica nakon ruske invazije na Ukrajinu.

Borko Ivanković*

Chinese presence in the Western Balkans in the context of a conflicted multipolar world

145

Borko Ivanković
*Kineska prisutnost
na Zapadnom
Balkanu u kontekstu
sukobljenog
multipolarnog svijeta*

SUMMARY: China is the fastest growing economic, technological and military power in the twenty-first century. Its activities are strategic and planned, and so is its approach to the Western Balkans. China's growing power has brought it into conflict with the US. The reason for this conflict partly lies in Thucydides trap and partly in the offensive realism, as this paper shows. This conflict is still in latent stage, with sporadic open confrontations (such as economic war from 2018). Both countries act asymmetrically towards each other. China's global strategic project Belt and Road Initiative is part of its positioning toward the US, as well as the basis of its future economic growth. The Western Balkans is an important part of the Belt and Road Initiative because of its geostrategic position, as it represents the gateway to Europe. Chinese projects as part of Belt and Road Initiative in the Western Balkans demonstrate China's strategic approach to this region. The lack of a European perspective of the countries of the Western Balkans and their inherent instability enables the expansion of China's soft power in this area.

KEYWORDS: China, Belt and Road, Western Balkans, soft power, geostrategic

* Borko Ivanković, PhD student, Faculty of Political Science, University of Zagreb, E-MAIL: borko.ivankovic@hotmail.com

Literatura

- Aljazeera. 2019. *Novo postrojenje za čistiji zrak u Smederevu*. <https://balkans.aljazeera.net/videos/2019/7/24/novo-postrojenje-za-cistiji-zrak-u-smederevu> (20.08.2022.)
- Araszkiwicz, Adam 2021. The Concept of China's Peaceful Rise and Offensive Realism. *Przegląd Strategiczny*, 14: 297-312.
- Augustinović, Marija. 2022. Tajni ugovor oko kineskog autoputa u BiH. *Radio Slobodna Evropa* (06.07.2022.) <https://www.slobodnaevropa.org/a/radovi-kinezi-autoput-banjaluka-prijedor/31929665.html> (21.08.2022.)
- Avakumović, Marijana. 2022. *Kineske investicije opadaju na putu svile, ali ne i u Srbiji*. <https://www.politika.rs/sr/clanak/513214/Kineske-investicije-opadaju-na-putu-svile-ali-ne-i-u-Srbiji> (20.08.2022.)
- B92. 2017. *Stigla Kineska banka; Nikolić: Dinpig i ja....* <https://www.b92.net/biz/vesti/srbija/stigla-kineska-banka-nikolic-dinping-i-ja-foto-1222521> (20.08.2022.)
- Baltensperger, Michael i Dadush, Uri. 2019. The Belt and Road turns five. *Brugel*, 1: 1-15.
- Bastian, Jens. 2017. *The potential for growth through Chinese infrastructure investments*
- BBC. 2019. *How much of Europe does China own?.* <https://www.bbc.com/news/world-47886902> (06.08.2022.)
- BIZLife. 2021. *Srpsko-kineski industrijski park „Mihajlo Pupin“ na 300 ha i sa 25.000 radnih mesta*. <https://bizlife.rs/srpsko-kineski-industrijski-park-mihajlo-pupin-na-300-ha-i-sa-25-000-radnih-radnih-mesta/> (20.08.2022.)
- Biznisinfo. 2019. Kina najveći kreditor zemalja u razvoju. <https://www.biznisinfo.ba/kina-najveci-kreditor-zemalja-u-razvoju> (18.06.2022.)
- Blic.rs. 2017. *Počinje obnova pruge – Za pet godina, vozom od Beograda do Budimpešte za tri sata*. <https://www.blic.rs/biznis/pocinje-obnova-pruge-za-pet-godina-vozom-od-beograda-do-budimpeste-za-tri-sata/hgrc1k4> (20.08.2022.)
- Blic.rs. 2019. *Deonica Obrenovac-Ljig košta 7 miliona evra po kilometru*. <https://www.blic.rs/biznis/vesti/deonica-obrenovac-ljig-kosta-7-miliona-evra-po-kilometru/wbex731> (20.08.2022.)
- Blic.rs. 2019a. *Kinezi grade deonicu Novi Beograd-Surčin – Vrednost projekta 70 miliona dolara, radovi gotovi do kraja 2021*. <https://www.blic.rs/biznis/vesti/kinezi-grade-deonicu-novi-beograd-surcin-vrednost-projekta-70-miliona-dolara-radovi/5v44h8y> (20.08.2022.)
- Bljesak.info. 2017. *Kina donira 2,5 milijuna KM za vojnu pomoć BiH*. <https://bljesak.info/vijesti/flash/Kina%20donira%202,5%20milijuna%20KM%20za%20vojnu%20pomo%C4%87%20BiH/220860> (21.08.2022.)
- Business magazine. 2017. *Uskoro gradnja autoputa Banja Luka-Novi Grad*. <http://business-magazine.ba/2017/11/27/uskoro-gradnja-autoputa-banja-luka-novi-grad-2/> (21.08.2022.)
- Canales, Katie & Mok, Aaron. 2022. *China's 'social credit' system ranks citizens and punishes them with throttled internet speeds and flight bans if the Communist Party deems them untrustworthy*. <https://www.>

- businessinsider.com/china-social-credit-system-punishments-and-rewards-explained-2018-4 (01.04.2022.)
- Centar za evroatlanske studije (CEAS). 2019. *Rašomon, Analiza bilateralnih odnosa Srbije i Kine i njihov uticaj na nastavak demokratizacije, EU integracija i saradnje Srbije sa NATO i zemljama članicama*. Beograd: Centar za evroatlanske studije.
- Chandran, Nyshka. 2017. *China can make its Belt and Road project more successful if it taps locals, experts say*. <https://www.cnbc.com/2018/09/14/china-must-do-more-to-tap-locals-in-belt-and-road-initiative-panel.html> (11.07.2022.)
- ChinaPower. 2021. *How is China Modernizing its Navy?*. <https://chinapower.csis.org/china-naval-modernization> (05.08.2022.)
- CICIR (China Institutes of Contemporary International Relations). 2019. <http://www.cicir.ac.cn/NEW/en-us/opinion.html?id=a07b04bf-4abe-4574-9393-dc9cc2869fe> (19.08.2022.)
- Dalio, R. 2021. *Principles for dealing with the changing world order*. New York: Avid Reader Press.
- Denoon, David B. H. (ed.) 2021. *China's Grand Strategy - A Roadmap to Global Power?* New York: New York University Press.
- Devonshire-Ellis, Chris. 2019. *Who is Financing the New Economic Silk Road?*. <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/07/10/financing-new-economic-silk-road/> (05.08.2022.)
- Drinhausen, Katja & Legarda, Helen. 2022. „Comprehensive national Security“ Unleashed, How Xi's approach shapes China's policies at home and abroad. *MERICCS CHINA MONITOR*.
- DW. 2022. *Kinesko oružje Srbije – raste zabrinutost Zapada*. <https://www.dw.com/hr/kinesko-oru%C5%BEje-srbiji-raste-zabrinutost-zapada/a-61462755> (21.08.2022.)
- DW. 2022a. *Njemački list: Crnogorska autocesta vodi u dužničku zamku*. <https://www.dw.com/hr/njema%C4%8Dki-list-crnogorska-autocesta-vodi-u-kinesku-du%C5%BEni%C4%8Dku-zamku/a-62563061> (22.08.2022.)
- Economist Intelligence. 2017. *Inaugural Belt and Road Forum held in Beijing*. http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1765425360&Country=Tanzania&topic=Politics&subtopic_4 (05.08.2022.)
- eKapija. 2017. *Sa Exim bankom potpisan sporazum o zajmu za prugu Beograd-Budimpešta od 297,6 mil USD*. <https://www.ekapija.com/news/1759338/sa-exim-bankom-potpisan-sporazum-o-zajmu-za-prugu-beograd-budimpesta-od> (20.08.2022.)
- eKapija. 2019. *U septembru 2019. tender za izgradnju Luke Smederevo - Teretna pruga do buduće industrijske zone biće završena za 7 dana*. <https://www.ekapija.com/news/2609536/u-septembru-2019-tender-za-izgradnju-luke-smederevo-teretna-pruga-do-buduce> (20.08.2022.)
- eKapija. 2021. *Pruga od Beograda ka Severnoj Makedoniji gradiće se bez dugo planirane nove deonice do Velike Plane - Dupliraju se koloseci preko Mladenovca*. <https://www.ekapija.com/infrastructure/3258077/pruga-od-beograda-ka-severnoj-makedoniji-gradice-se-bez-dugo-planirane-nove> (20.08.2022.)

- Energetika-net.com. 2017. *Počela gradnja novog bloka u TE Kostolac*. <http://www.energetika-net.com/vijesti/energetsko-gospodarstvo/pocela-gradnja-novog-bloka-u-te-kostolac-25770> (20.08.2022.)
- Energetika-net.com. 2017a. *Neodgovorena pitanja za bosanske nove 'ugljenare'*. <http://www.energetika-net.com/vijesti/energetsko-gospodarstvo/neodgovorena-pitanja-za-bosanske-nove-ugljenare-25557> (21.08.2022.)
- Energija Balkana. 2022. *Izgradnja TE Gacko 2 – spora ali dostizna*. <https://energijabalkana.net/izgradnja-te-gacko-2-spora-ali-dostizna/> (21.08.2022.)
- Energypress. 2016. *Srbija prodala željezaru Smederevo za 46 milijuna eura*. <https://www.energypress.net/srbija-prodala-zelezaru-smederevo-za-46-milijuna-eura/> (20.08.2022.)
- Eurasia.review. 2019. *EU Accession Will Challenge North Macedonia's China Deals*. <https://www.eurasiareview.com/14052019-eu-accession-will-challenge-north-macedonias-china-deals-oped/> (22.08.2022.)
- Faktor. 2022. *Kineski "Šandong" dobio koncesiju za izgradnju autoputa Banja Luka – Prijedor*. <https://faktor.ba/vijest/kineski-sandong-dobio-koncesiju-za-izgradnju-autoputa-banja-luka-prijedor/5419> (21.08.2022.)
- Faktor. 2023. *Šampion blokada sramotno optužuje SDA: Šta je sve Čović zaustavljao u BiH i FBiH*. <https://faktor.ba/vijest/sampion-blokada-sramotno-optuzuje-sda-sta-je-sve-covic-zaustavljao-u-bih-i-fbih/190418> (01.04.2023.)
- Gupta, Shishir. 2022. *BRI loses steam, no fresh Chinese investment post-Covid pandemic*. <https://www.hindustantimes.com/world-news/bri-loses-steam-no-fresh-chinese-investment-post-covid-pandemic-101660102248286.html> (14.08.2022.)
- Hanemann, Thilo; Huotari, Mikko & Kratz, Agatha. 2019. *Chinese FDI in Europe: 2018 trends and impact of new screening policies*. <https://www.merics.org/en/report/chinese-fdi-europe-2018-trends-and-impact-new-screening-policies> (09.08.2022.)
- Hiljade.kamera.rs. 2020. <https://hiljade.kamera.rs/sr/hronologija/> (21.08.2022.)
- in Central and South-Eastern Europe along the "Balkan Silk Road"*. <https://www.ebrd.com/documents/policy/the-balkan-silk-road.pdf> (15.08.2022.)
- Indikator.ba. 2019. *I Johannes Hahn upozorio na kineski kredit za Blok 7 TE Tuzla*. http://www.indikator.ba/Vijest.aspx?p=1&id=23219&na_slov=I+Johannes+Hahn+upozorio+na+kineski+kredit+za+Blok+7+TE+Tuzla (21.08.2022.)
- Jian, Zhang 2022. *The Francization of the European Union and Its Implications*. *CIR* (32(3)): 27-44.
- Kaplan, Sam. 2021. *Challenging China: smart strategies for dealing with China in the Xi Jinping era*. North Clarendon: Tuttle Publishing.
- Kharpal, Arjun. 2019. *Huawei says it would never hand data to China's government. Experts say it wouldn't have a choice*. <https://www.cnbc.com/2019/03/05/huawei-would-have-to-give-data-to-china-government-if-asked-experts.html> (21.08.2022.)
- Kirshner, Jonathan. 2019. *Offensive realism, thucydides traps, and the tragedy of unforced errors: classical realism and US-China*

- relations, *China International Strategy Review* (1), 51–63.
- Klix.ba. 2022. *Dodik je jedan od rijetkih lidera iz Evrope koji se sastaje s nepoželjnim Putinom*. <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/dodik-je-jedan-od-rijetkih-lidera-iz-evrope-koji-se-sastaje-s-nepozeljnim-putinom/220613080> (22.08.2022.)
- Kong, Veasna; Cochrane, Steven G.; Meighan, Brendan & Walsh, Matthew. 2019. *The Belt and Road Initiative—Six Years On*. <https://www.moodyanalytics.com/-/media/article/2019/belt-and-road-initiative.pdf> (16.08.2022.)
- Kristinowska, Ana. 2019. Exporting Corruption? The Case of a Chinese Highway Project in North Macedonia. *CHOICE (China Observers in Central and Eastern Europe)*. <https://chinaobservers.eu/exporting-corruption-the-case-of-a-chinese-highway-project-in-north-macedonia/> (22.08.2022.)
- List Zrenjanin. 2023. *Kompanija „Linglong“ već zapošljava radnike različitih profila*. <https://listzrenjanin.com/kompanija-linglong-vec-zaposljava-radnike-razlicitih-profila/> (20.08.2022.)
- Lobi-info.rs. 2013. *Kineski most Borča – Zemun kao za primer*. <https://www.lobi-info.rs/kineski-most-borca-zemun-u-roku/> (20.08.2022.)
- Maizland, Lindsay. 2022. *China's Repression of Uyghurs in Xinjiang*. <https://www.cfr.org/background/china-xinjiang-uyghurs-muslims-repression-genocide-human-rights> (01.04.2022.)
- Majetić, Vanja. 2022. *U Beograd je u šest aviona sletjela tajna pošiljka iz Kine. Što sve znamo o raketnom sustavu koji Vučić zove najmoćnijim srpskim oružjem?* <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/u-beograd-je-u-sest-aviona-sletjela-tajna-posiljka-iz-kine-sto-sve-znamo-o-raketnom-sustavu-koje-vucic-zove-najmocnijim-srpskim-oruzjem-foto-20220410> (21.08.2022.)
- Mazzucchi, Nicolas. 2018. *China and European electricity networks: strategy and issues*. <https://www.frstrategie.org/web/documents/publications/notes/2018/201817.pdf> (15.08.2022.)
- Mearsheimer, J.J. 2014. *The tragedy of great power politics*. New York: W.W. Norton & Company.
- Mitrovica.info. 2022. *Kako je autoput Novi Sad – Ruma – Šabac postao najskuplji srpski koridor?*. <https://mitrovica.info/kako-je-autoput-novi-sad-ruma-sabac-postao-najskuplji-srpski-koridor/> (20.08.2022.)
- N1. 2018. *Potpisan ugovor za 108 km pruge Novi Sad – Subotica*. <https://rs.n1info.com/biznis/a402116-potpisan-ugovor-za-108-km-pruge-novi-sad-subotica/> (20.08.2022.)
- N1. 2019. *Uvodi se kineski jezik u škole u Republici Srpskoj*. <https://ba.n1info.com/vijesti/a350153-uvodi-se-kineski-jezik-u-skole-u-republici-srpskoj/> (21.08.2022.)
- N1. 2020. *Beograd dobija sistem za prečišćavanje otpadnih voda*. <https://rs.n1info.com/biznis/a562152-beograd-dobija-sistem-za-preciscavanje-otpadnih-voda/> (20.08.2022.)
- Net.hr. 2017. *Autocesta koja je doslovno rupa bez dna – Nevjerojatan slučaj koji najbolje opisuje stanje na Balkanu*. <https://net.hr/danas/svijet/autocesta-koja-je-doslovno-rupa-bez-dna-nevjerojatan-slucuj-koji-je-najbolje-opisuje-balkan-909015f0>

- b1c1-11eb-bd56-0242ac140016/ (22.08.2022.)
- Nova.rs. 2020. *Potvrđen zajam za toplovod Obrenovac – Novi Beograd*. <https://nova.rs/vesti/biznis/potvrden-zajam-za-toplovod-obrenovac-novi-beograd/> (20.08.2022.)
- Nye, Joseph S. Jr. 2004. *Soft Power, The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Peng, Yuan. 2022. Strategic Thinking on the Path of National Security with Chinese Characteristics. *CIR* 32(3): 1-26.
- Pickrell, Ryan. 2019. *Chinese combat drones are cheap but effective, and they are headed to Europe*. <https://www.businessinsider.com/chinese-combat-drones-to-fly-in-europe-2019-9> (21.08.2022.)
- Pluton Logistics. 2023. *Rusi grade nove pruge u Srbiji i dispečerski centar*. <https://plutonlogistics.com/zeleznicki-transport/rusi-grade-nove-pruge-u-srbiji-i-dispecerski-centar/> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2016. *Kineski CCCG gradi autocestu od Surčina do Obrenovca*. <https://www.poslovni.hr/svijet/kineski-cccc-gradi-autocestu-od-surcina-do-obrenovca-315107> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2017. *Kineski CMEC počeo gradnju 3. bloka TE Kostolac*. <http://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/kineski-cmec-pocao-gradnju-3-bloka-te-kostolac-334544> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2018. *Kineski Zijin Mining postaje vlasnik 63 posto RTB-a Bor*. <https://www.poslovni.hr/svijet/kineski-zijin-mining-postaje-vlasnik-63-posto-rtb-a-bor-344491> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2018a. *Zijin nakon RTB-a Bor želi i srpski rudnik bakra i zlata*. <https://www.poslovni.hr/svijet/zijin-nakon-rtb-a-bor-zeli-i-srpski-rudnik-bakra-i-zlata-344631> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2018b. *Beogradska obilaznica otima putnike Rumunjima i Bugarima*. <http://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/beogradska-obilaznica-otima-putnike-rumunjima-i-bugarima-343324> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2018c. *Treći natjecaj za dionicu Početelj-Zvirovici*. <https://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/treci-natjecaj-za-dionicu-pocitelj-zvirovici-342817> (21.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2019. *Zijin postao jedini vlasnik srpskog rudnika bakra i zlata*. <https://www.poslovni.hr/svijet/zijin-postao-jedini-vlasnik-srpskog-rudnika-bakra-i-zlata-359287> (20.08.2022.)
- Poslovni dnevnik. 2022. *Stanari proizvođača ce-Struju za jugoistočnu Europu*. <http://www.poslovni.hr/svijet-i-stanari-proizvodit-cep-struju-za-jugoistocnu-europu-307912> (21.08.2022.)
- Poslovni.hr. 2018. *Kinezi mijenjaju plan, žele graditi veću TE Kamengrad*. <http://www.poslovni.hr/svijet-i-regija/kinezi-mijenjaju-plan-zele-graditi-vecu-te-kamengrad-343652> (21.08.2022.)
- Poslovni.hr. 2021. *Kinezi će u BiH graditi vjetroelektranu Ivovik vrijednu 130 milijuna eura*. <https://www.poslovni.hr/regija/kinezi-ce-u-bih-graditi-vjetroelektranu-ivovik-vrijednu-130-milijuna-eura-4313045> (22.08.2022.)
- Radio Slobodna Evropa. 2016. *Eurofer: Kina koristi Srbiju u sporu oko čelika sa EU*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/27855593.html> (20.08.2022.)
- Radio Slobodna Evropa. 2021. *Kinezi i Francuzi zajedno grade metro u Beogradu*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/kinezi-i>

- francuzi-zajedno-grade-metro-u-beogradu/31063895.html (20.08.2022.)
- Radio Slobodna Evropa. 2021a. *Koja je uloga visokog predstavnika u BiH*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/%C4%8Detvrt-stolje%C4%87ame%C4%91unarodne-supervizije-u-bosni-i-hercegovini/31061916.html> (22.08.2022.)
- Radio Slobodna Evropa. 2022. *Parlament na potezu oko energetskog projekta sa Kinezima u BiH*. <https://www.slobodnaevropa.org/a/blok7-tuzla-termoelektrana-kinezi/31958831.html> (21.08.2022.)
- Republika. 2019. *Zaev will officially open another one of Gruevski's highways*. <https://english.republika.mk/news/macedonia/zaev-will-officially-open-another-one-of-gruevskis-highways/> (22.08.2022.)
- Ritsick, Colin. 2020. *Top 35 Most Expensive Military Drones*. <https://militarymachine.com/top-35-most-expensive-military-drones/> (21.08.2022.)
- RTRS. 2021. *Doboj veliko gradilište, nova bolnica prije roka*. <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=435327> (21.08.2022.)
- RTS. 2018. *Počinja realizacija projekta za auto-put Požega-Boljare*. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/3088170/potpisan-memorandum-sa-kinezima-za-auto-put-pozega-boljare.html> (20.08.2022.)
- RTV. 2022. *Radovi na pruzi Novi Sad - Subotica, prvi brzi voz će proći krajem 2024*. https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/radovi-na-pruzi-novi-sad-subotica-prvi-brzi-voz-ce-proci-krajem-2024._1335065.html (20.08.2022.)
- SeeNews. 2019. N. Macedonia opens for traffic Miladinovci-Stip motorway – report. <https://seenews.com/news/n-macedonia-opens-for-traffic-miladinovci-stip-motorway-report-656954> (22.08.2022.)
- Seputyte, Milda & Tammik, Ott. 2022. *Baltic States Abandon East European Cooperation With China*. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-11/baltic-states-abandon-eastern-european-cooperation-with-china> (19.08.2022.)
- Shi, Ting. 2017. *Xi Jinping lays out blueprint to make China a global superpower by 2050*. <https://nationalpost.com/news/world/xi-jinping-lays-out-plan-to-make-china-a-global-superpower-by-2050> (01.08.2022.)
- Shuiyu, Jing. 2017. *Belt and Road Initiative exceeds initial expectations*. http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2017-04/11/content_28878446.htm (05.08.2022.)
- Stamatoukou, Eleni. 2022. *Greek Court Blocks Expansion of Major Port Under Chinese Deal*. <https://balkaninsight.com/2022/03/15/greek-highest-administrative-court-blocked-coscoc-master-plans-of-investments-in-piraeus/> (24.08.2022.)
- Stanišić, Dušanka. 2023. *SDA blokira formiranje vlasti u Federaciji BiH*. *Politika* (23.02.2023.). <https://www.politika.rs/sr/clanak/539296/SDA-blokira-formiranje-vlasti-u-Federaciji-BiH> (01.04.2023.)
- Thucydides. 1919. *History of the Peloponnesian War*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Umbach, Frank. 2022. *How China's Belt and Road Initiative is faring*. <https://www.gisreportsonline.com>

com/r/belt-road-initiative
(10.08.2022.)

Vrdoljak, Jozo. 2019. IGH potpisao ugovor o nadzoru nad izgradnjom Termoelektrane Banovići vrijedan 7,15 mil. €. *Jutarnji list* (03.09.2019.) <https://novac.jutarnji.hr/novac/makro-mikro/igh-potpisao-ugovor-o-nadzoru-nad-izgradnjom-termoelektrane-banovici-vrijedan-715-mil-9313094> (21.08.2022.)

Walker, Christopher & Ludwig, Jessica et. al. 2017. Sharp Power, Rising Authoritarian Influence. *The International Forum for Democratic Studies*, 8-26.

Worldcrunch. 2022. *Inside China's Surveillance State, Built On High Tech And A Billion Spies*. <https://worldcrunch.com/culture-society/china-surveillance-cameras> (01.04.2022.)

Zhou, Laura. 2017. China's Belt and Road Forum ends with more support and US\$64 billion in new deals, but is it job done for Beijing? <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3007967/chinas-belt-and-road-forum-ends-more-support-and-us64-billion> (05.08.2022.)

Žabec, Krešimir. 2019. *Crna Gora dala dio svog državnog teritorija kao garanciju za povrat kredita?!*. <https://novac.jutarnji.hr/novac/aktualno/crna-gora-dala-dio-svog-drzavnog-teritorija-kao-garanciju-za-povrat-kredita-8756816> (22.08.2022.)

PREGLEDNI RAD

Goran Džidić*

**Iregularne
migracije i
sigurnost:
Tranzitne zemlje
na balkanskom
pravcu
migracija za
vrijeme i nakon
migracijske
krize 2015./2016.
godine**

* Goran Džidić, mag. nov., doktorand na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. E-MAIL: dzidic.goran@gmail.com

SAŽETAK: Iregularne migracije iz država Bliskog istoka, Sjeverne Afrike i Azije prema Europskoj uniji uzrokovale su različite sigurnosne implikacije za tranzitne zemlje na balkanskom pravcu migracija što je bilo posebno uočljivo za vrijeme migracijske krize 2015./2016. godine. Iregularne migracije prema EU nastavljene su i nakon 2016. godine, a tranzitne zemlje su se posljedično našle u vrlo nepovoljnom položaju. U radu se analiziraju promjene u percepciji tranzitnih zemalja spram iregularnih migracija kao sigurnosne ugroze u razdoblju od početka migracijske krize 2015./2016. godine i u razdoblju koje je uslijedilo. Rad kao studije slučaja obuhvaća Srbiju, Mađarsku i Sloveniju. Sekuritizacija iregularnih migracija putem govornog čina (medijski i politički diskurs) i sekuritizacija kroz praksu (provođenje operativnih mjera) ukazuju kako su Srbija i Slovenija napravile značajne pomake prema sekuritizaciji iregularnih migracija, dok je Mađarska nakon 2016. godine dodatno učvrstila ionako rigorozne stavove po pitanju migracijskih politika.

KLJUČNE RIJEČI:
migracije, iregularne migracije, tranzitne zemlje, sekuritizacija, sigurnost

Uvod

Tijekom migracijske krize 2015./2016. godine više europskih zemalja našlo se pod velikim pritiscima uzrokovanim masovnim migracijama iz zemalja Bliskog istoka, Sjeverne Afrike i Azije. Tranzitne države¹ na tzv. balkanskom pravcu migracija pritom su bile posebno izložene sigurnosnim izazovima koji su zbog učestalih iregularnih migracija² nastavljeni i nakon 2016. godine. Neusklađenost u migracijskim i sigurnosnim politikama, uz tendenciju tranzitnih zemalja da problem iregularnih migracija rješavaju uglavnom na nacionalnoj razini, doveli su do efekta prelijevanja u pogledu sekuritizacije iregularnih migracija, što je posebno uočljivo kod zemalja na balkanskom pravcu migracija.

Migracijska kriza 2015. godine kulminirala je u rujnu iste godine i trajala je do ožujka 2016. godine kad je potpisana *Izjava EU-Turska* kojom su zaustavljene masovne migracije prema EU (European Parliament, 2016). U tom je razdoblju kroz države koje čine balkanski pravac migracija prošlo oko 764 tisuće migranata (Frontex, 2017). Unatoč blagom padu dolazaka, koji je zabilježen 2020. godine najvećim dijelom zbog pandemije COVID-19, iz *Tablice 1* je razvidno kako su od 2016. godine dolasci prema EU konstantni³. Primjerice, u razdoblju od 2016. do 2021. godine na području EU zabilježen je dolazak 1.104,111 osoba (IOM, 2022). Migranti na teritorij EU iregularnim načinima (najčešće krijumčarskim lancima) pristižu morskim ili kopnenim rutama i najčešće se zadržavaju u prihvatnim centrima nakon čega ulaze u proceduru za dobivanje azila ili bivaju vraćeni u ishodišne države. Kopneni pravac kojim se iregularni migranti nakon 2016. godine kreću prema određanim zemljama najčešće je balkanski pravac migracija što je prikazano u *Karti 1*. Na *Karti 1* su tamno sivo označene države prvog dolaska

155

Goran Džidić
*Iregularne migracije
i sigurnost: Tranzitne
zemlje na balkanskom
pravcu migracija
za vrijeme i nakon
migracijske krize
2015./2016. godine*

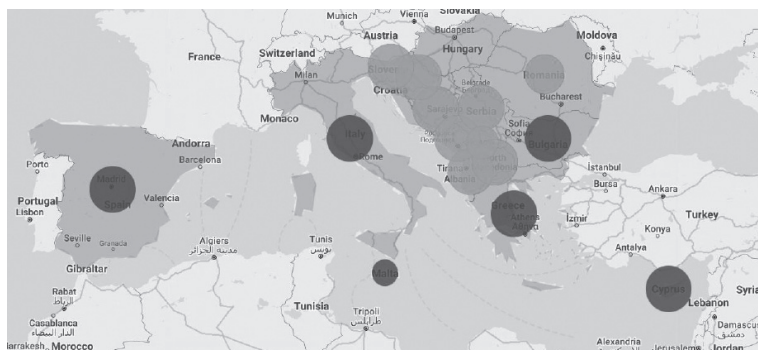
- 1 Prema definiciji Međunarodne organizacije za migracije (IOM) tranzitna država je „država kroz koju osoba ili grupa osoba prolaze na putu prema određenoj državi ili kroz nju prolaze na putu iz određene države prema državi ishodišta ili državi trajnog nastanjenja.“ (IOM, 2023)
- 2 Pojam iregularnih migracija definira se na različite načine i stoga se često, ali ne i ispravno, iregularne migracije koriste kao sinonim za ilegalne migracije. Prema Međunarodnoj organizaciji za migracije, pojam „iregularne migracije“ označava sve vrste kretanja ljudi koje izlaze iz okvira regulativnih normi. U Rezoluciji Opće skupštine UN-a 3449 navodi se kako termin „ilegalni“ treba izbjegavati kod slučajeva kad su migranti u iregularnim situacijama. Zbog toga se pojmu „iregularni“ daje se prednost naspram pojma „ilegalni“, jer potonji ima kriminalne konotacije, narušava dostojanstvo migranata i podriva poštivanje ljudskih prava. U radu se koriste termini *ilegalni migranti* i *ilegalne migracije* isključivo pri citiranju drugih izvora.
- 3 Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM) od 2016. do 2021. godine zemlje u kojima se u kontinuitetu bilježi prvi dolazak iregularnih migranata su Bugarska, Grčka, Italija, Španjolska, Cipar i Malta.

(Španjolska, Grčka, Cipar, Malta, Italija i Bugarska), dok su svijetlo sivo označene države (balkanski pravac migracija) preko čijeg se teritorija iregularni migranti kreću prema odredišnim državama u EU.

Godina	Ukupan broj dolazaka u EU	Najčešće ishodišne zemlje
2021.	151 417	Tunis
2020.	99 907	Maroko
2019.	128 663	Afganistan
2018.	146 949	Supsaharska Afrika
2017.	187 499	Nigerija
2016.	389 976	Sirija

TABLICA 1: Migracijski tokovi prema Europskoj uniji od početka 2016. godine do srpnja 2022. godine

Izvor: www.migration.iom.int

KARTA 1: Zemlje prvog dolaska iregularnih migranata (tamno sivo) i tranzitne zemlje kojima se iregularni migranti kreću prema odredišnim zemljama u EU (svijetlo sivo)

Izvor: www.migration.iom.int

Države koje čine balkanski pravac migracija kategoriziraju se kao tranzitne zemlje, odnosno zemlje preko čijeg teritorija iregularni migranti prelaze isključivo kako bi se domogli odredišnih zemalja⁴. Tijekom migracijske krize 2015./2016. ove države imale su različite prijepo-

4 Odredišne države iregularnih migranata najčešće su Njemačka, Austrija i Švedska, dok su tranzitne države koje čine balkanski pravac migracija Grčka, Sjeverna Makedonija, Srbija, Mađarska, Hrvatska, Slovenija i Bugarska (Tatalović, Malnar, 2016: 296).

re vezane uz transfer migranata prema odredišnim državama, a problem nekontroliranog priljeva migranata često nije rješavan na bilateralnoj ili multilateralnoj razini. U nekim zemljama politički akteri su pridodavali sigurnosni značaj iregularnim migrantima uglavnom putem medija, a došlo je i do značajnih promjena u zakonskim okvirima čime je omogućeno provođenje različitih operativnih mjera s ciljem zaustavljanja iregularnih migracija.

Iako balkanski pravac migracija uključuje širi popis država, u radu se analiziraju tri države, Republika Srbija, Mađarska⁵ i Republika Slovenija, koje su tijekom migracijske krize 2015./2016. godine imale različite pristupe u rješavanju problema masovnih migracija⁶. Razdoblje tijekom migracijske krize 2015./2016. godine predstavlja referentnu točku pri usporedbi s razdobljem koje je uslijedilo, jer se utjecaj sekuritizacije iregularnih migracija na nacionalnoj razini u tranzitnim zemljama na balkanskom pravcu migracija bitno odrazio na navedene zemlje i u razdoblju nakon migracijske krize. Cilj rada je odgovoriti na pitanje je li nakon 2016. godine došlo do promjena u kontekstu sekuritizacije iregularnih migracija u Srbiji, Mađarskoj i Sloveniji. Slijedom toga, u radu se analiziraju promjene u sklopu političkog i medijskog diskursa (sekuritizacija kroz govorni čin) i promjene u praktičnom pogledu (sekuritizacija kroz praksu).

Iregularne migracije i sigurnost

Povezanost migracija i sigurnosti može se promatrati iz dvije perspektive, odnosno iz „tradicionalne strateške perspektive s fokusom na sigurnost države i perspektive koja u fokusu ima ljudsku sigurnost, odnosno sigurnost migranta kao pojedinca“ (Huysmans i Squire, 2009: 171). Prva perspektiva odnosi se na nacionalne države koje imaju legitimno pravo donositi odluke vezane uz vlastitu sigurnost, dok se druga perspektiva odnosi na migrante koji imaju legitimno pravo tražiti od država prihvaćanje i zaštitu (Fauser, 2006: 1). Rad zauzima prvu perspektivu u sklopu koje se iregularne migracije promatraju kao nevojna prijetnja koja može utjecati na svih pet sigurnosnih sektora: vojni, politički,

5 Izmjenom Ustava 2011. godine, službeni naziv Mađarske promijenjen je iz „Republika Mađarska“ u „Mađarska“.

6 Srbija, kao tranzitna država na balkanskom pravcu migracija koja nije članica EU, tijekom migracijske krize 2015./2016. imala je humanitarni pristup pri rješavanju problema masovnih migracija. Mađarska predstavlja najizrazitiji primjer sekuritizacije migracija u EU jer je u potpunosti zabranila prolaz iregularnim migrantima, a Slovenija, kao članica EU i rubna država schengenskog prostora, primijenila je kombinirani pristup usmjerivši se na organizaciju prijema i transfera migranata, međutim uvela je i izvanredne mjere postavivši bodljikavu žicu na granici s Hrvatskom.

ekonomski, okolišni i socijetalni. U tom smislu, migracije se uglavnom proučavaju unutar socijetalnog sektora kao nevojna prijetnja koja može ugroziti kulturnu homogenost i socijalnu koheziju, ozbiljno narušiti ekonomsko blagostanje, oslabiti postojeće državne strukture, služe kao kanal za infiltraciju terorista, mogu dovesti do jačanja ekstremno desnih struja, ksenofobije i povećanja nezadovoljstva kod lokalnog stanovništva (Huysmans, 2000). Paul D. Williams (2008) navodi kako iregularne migracije mogu podjednako predstavljati sigurnosni problem kako za odredišne zemlje, tako i za ishodišne i tranzitne zemlje zbog čega su često sekuritizirane.

Sekuritizacija je proces u kojem je određen problem putem govornog čina predstavljen kao egzistencijalna prijetnja koja zahtijeva poduzimanje izvanrednih mjera izvan granica regularne političke procedure (Buzan et al., 1998). Osnovni elementi procesa sekuritizacije su *sekuritizacijski akter* (uglavnom politička elita koja ima „društveni kapital“ određen problem prebaciti iz sfere politizacije u sferu sekuritizacije), *referentni objekt* (ono što treba biti zaštićeno), *prijetnja* (ono što predstavlja prijetnju referentnom objektu) i *javnost* (čija je suglasnost bitna kako bi proces sekuritizacije bio proveden) (Vuori, 2017). Thierry Balzacq, Sarah Léonard i Jan Ruzicka (2016: 2) sekuritizaciju definiraju kao „artikuliranu skupinu praksi u kojima su heuristički artefakti (metafore, *policy* alati, analogije, stereotipi, osjećaji itd.) kontekstualno mobilizirani od strane sekuritizacijskih aktera i koji imaju za cilj potaknuti javnost na izgradnju koherentne mreže implikacija (osjećaji, misli i intuicija) vezanih uz zabrinjavajuću ranjivost referentnog objekta, što se podudara s razlozima sekuritizacijskih aktera da donose određene odluke i poteze kojima referentnom subjektu pridodaju okvir kompleksne ugroze bez presedana što hitno mora biti riješeno posebno prilagođenim politikama.“ Na tom tragu, Didier Bigo (2000: 347) navodi kako je sekuritizaciju moguće provesti i bez govornog čina jer su praktični rad i ekspertiza jednako važni kao i govorni čin. Sekuritizaciju kroz praksu provode uglavnom službene osobe i stručnjaci iz područja sigurnosti pri čemu važnu ulogu ima tehnologija (Bourbeau, 2017: 106-107). Govorni čin predstavlja tek svojevrсно „upozorenje ili obećanje“, no za provođenje sekuritizacije u svrhu zaštite referentnog objekta provodi se i sekuritizacija kroz praksu i to najčešće kroz operativne mjere kojima države nastoje unaprijediti sustav upravljanja granicom i time se dodatno zaštititi od iregularnih migracija (Floyd, 2010; 2011). Jedan od važnih preduvjeta za sekuritizaciju kroz praksu je izmjena postojećeg ili donošenje novog zakonskog okvira što predstavlja važan indikator sekuritizacije migracija (Bourbeau, 2011). Promjene zakonodavnog okvira daju uvid

u ishode procesa sekuritizacije i omogućuju dodatne „administrativne ovlasti i postupke kojima se kreiraju okviri za prakse povezane s nacionalnom sigurnosti“ (Bourbeau, 2008: 85).

Sara Léonard (2010: 237) navodi kako postoje dva načina za provođenje sekuritizacije kroz praksu. Prvi način odnosi se na poduzimanje ustaljenih mjera kako bi se odgovorilo na već poznate sigurnosne prijetnje kao što su oružani sukob ili terorizam, dok se drugi način odnosi na donošenje mjera koje nikad ranije nisu implementirane isključivo zbog specifičnosti ugroze, zbog čega zahtijevaju drugačiji odgovor. Léonard (2010: 237-238) smatra kako „drugačiji odgovor“ na sigurnosnu prijetnju ne mora biti podudaran s „izvanrednim“ (engl. *extraordinary*) mjerama koje su izvan standardne političke procedure, kako to tumače predstavnici Kopenhaške škole (Buzan et al., 1998), nego je, kako navodi, riječ o „neuobičajenim“ (engl. *out of ordinary*) mjerama koje ne moraju biti izvan standardne političke procedure ili čak izvan zakonskih okvira kao u slučaju sekuritizacije koju zagovara Kopenhaška škola. Masovne migracije prema EU 2015. mogu se promatrati kao specifična ugroza na koju su tranzitne države na balkanskom pravcu migracija morale odgovoriti bitno drugačije nego u slučaju sigurnosnih prijetnji s kojima su se ranije suočavale.

159

Goran Džidić
*Iregularne migracije
i sigurnost: Tranzitne
zemlje na balkanskom
pravcu migracija
za vrijeme i nakon
migracijske krize
2015./2016. godine*

Republika Srbija

Iregularni migranti su u Srbiju 2015. godine pristizali uglavnom iz smjera Sjeverne Makedonije koja je organizirala prijevoz željeznicom prema sjeveru, točnije do sela Tabanovce. Otud su preko tzv. zelene zone, odnosno izvan službenih graničnih prijelaza, stizali na područje grada Preševa u Srbiji. Iregularni prelasci granice zabilježeni su između sela Lojane u Sjevernoj Makedoniji i sela Miratovac u Srbiji. Migranti su kratko zadržavani u *One stop* centru u Preševu kojim je rukovodio Komesarijat za izbjeglice i migracije (KIRS), a otud su ih lokalne prijevozničke kompanije autobusima prevozile prema sjeveru. Transport su organizirali IOM i UNHCR (Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice) (Stojić Mitrović, 2016). Veći broj migranata uputio se vozilima privatnih prijevoznika prema Mađarskoj, a od 15. rujna i prema Hrvatskoj⁷. Migranti iz Bugarske pristizali su u značajno manjem broju. Granicu su najčešće prelazili na područjima gradova Zaječar i Dimitrovgrad, a brigu o njima uglavnom su vodili volonteri Crvenog križa. Stojić Mitrović (2016: 212) navodi kako se većinski radilo o osobama iz Afganistana koje su se kratko zadržavale u Zaječaru i Dimitrovgradu nakon čega su odlazile uglavnom u smjeru Beograda, a potom prema hrvatskoj granici.

7 Tada je Mađarska završila izgradnju ograde na granici sa Srbijom.

Srbija je 2015. godine problem nekontroliranog priljeva migranata rješavala na tri razine. Prva razina odnosi se na humanitarni koncept i usmjerena je na organizaciju prijema i transfera migranata. Druga razina odnosi se na suradnju sa susjednim zemljama, a treća na suradnju s EU i njezinim članicama (Tatalović i Malnar, 2016: 299). Navedene tri razine međusobno su isprepletene i teško ih je promatrati odvojeno. Važan čimbenik pri organizaciji transporta i pružanja pomoći migrantima bila su financijska sredstva kojima je EU pomagala Srbiji za vrijeme migracijske krize. Tako je, primjerice, krajem kolovoza 2015. godine iz Odjela za humanitarnu pomoć i civilnu zaštitu Europske komisije (ECHO) odobreno 150 tisuća eura humanitarne pomoći za ublažavanje migracijskih pritisaka u Srbiji, a Izaslanstvo EU u Srbiji u isto je vrijeme osiguralo 240 tisuća eura iz IPA fondova (eng. *Instrument for Pre-accession Assistance*) (EU u Srbiji, 2015). EU je u listopadu 2015. godine dodatno odobrila 17 milijuna eura Srbiji i Sjevernoj Makedoniji s ciljem unaprjeđenja osnovne humanitarne podrške i bolje koordinacije tranzitnih ruta (EU u Srbiji, 2015). Važna je i uloga organizacija kao što su IOM, UNHCR, KIRS, Crveni križ Srbije, Caritas, ADRA, Save the children, Čovjekoljublje, Dječje selo, I'm Human Organization, Praxis i Grupa 484 koje su umreženim i koordiniranim djelovanjem pružale financijsku i logističku pomoć. KIRS je od 2015. godine otvorio 18 prihvatnih centara. Od toga je pet centara koji su imali status centara za prihvrat tražitelja azila (tri stalna centra – Krnjača, Bogovađa i Banja Koviljača i dva privremena centra – Tutin i Sjenica), a ostalih trinaest su tzv. prihvatni centri (Subotica, Sombor, Kikinda, Preševo, Bujanovac, Vranje, Divljana, Pirot, Dimitrovgrad, Principovac, Adaševci, Bosilegrad i Šid (Šantić i Bobić, 2018: 236). Humanitarni pristup Srbije pri rješavanju problema masovnih migracija uvelike je određen činjenicom kako je njezin teritorij tranzitnog karaktera s kanalom izlaska prema granicama s Mađarskom, odnosno Hrvatskom (Tatalović i Malnar, 2016: 299).

Migracijska kriza u Srbiji kulminirala je 16. rujna 2015. kad je Mađarska uz pomoć fizičkih zapreka zatvorila granice sa Srbijom. Srbija je migrante preusmjerila prema Hrvatskoj zbog čega je došlo do tenzija između te dvije zemlje. Hrvatska je optuživala Srbiju kako šalje prevelik broj migranata na dnevnoj razini, za što Hrvatska nije imala kapacitete, a dijalog između dvije strane uglavnom se odvijao preko medija. Zbog navedenih nesuglasica, Hrvatska je 20. rujna 2015. godine zatvorila sve granične prijelaze sa Srbijom, uključujući i obustavu teretnog prometa zbog čega su u Srbiji nastale kilometarske kolone kamiona. Srbija je uzvratila zatvaranjem granica za uvoznu robu iz Hrvatske, nakon čega je Hrvatska reagirala potpunim zatvaranjem granica za srbijanske građane

i automobile srbijanskih registracijskih oznaka. Pod pritiskom EU, Hrvatska i Srbija su nakon nekoliko dana normalizirale odnose (Šelo Šabić i Borić, 2016: 12; Jutarnji list, 2016).

U Srbiji je potom postupno došlo do promjene diskursa i migranti se počinju promatrati kao potencijalna sigurnosna ugroza. Naime, do promjena je došlo još u studenom 2015. godine kada je Hrvatska donijela odluku kako više neće primati ekonomske migrante, a ubrzo je stigao odgovor iz Srbije. Srbijanski ministar rada i socijalne skrbi Aleksandar Vulin izjavio je kako Srbija „mora zaštititi svoju zemlju i zato su poduzete recipročne mjere prema onima za koje u Hrvatskoj i Sloveniji smatraju da za njih nema mjesta. Srbija nije zemlja u koju oni (migranti op.a.) dolaze kako bi ostali, oni kroz Srbiju samo prolaze i tako će ostati“ (Večernji list, 2015). Također, do nesuglasica s Hrvatskom došlo je 29. i 30. lipnja 2016. godine kad je Hrvatska bez ikakve najave zatvorila granične prijelaze sa Srbijom. Tadašnja tehnička Vlada Hrvatske donijela je odluku o postavljanju ograde na graničnom prijelazu Batina (Jakešević i Tatalović, 2016: 1256). Ministar unutarnjih poslova Vlaho Orepić izjavio je kako se „ne radi o zatvaranju granice, već o jednostavnoj predradnji da bi u slučaju potrebe mogli brzo reagirati“ (Večernji list, 2016).

Značajne promjene u pogledu pristupa rješavanja problema uzrokovanih velikim migracijskom kretanjima u Srbiji nastupile su nakon sporazuma između Turske i EU, kojim je u ožujku 2016. godine službeno zatvoren balkanski pravac migracija. Pokazalo se kako su neusklađena i pojedinačna sekuritizacija migracija unutar EU i zatvaranje granica fizičkim zaprekama neučinkovito rješenje. Stvoren je svojevrsan *domino efekt* kojim je zahvaćena i Srbija. Tadašnji srbijanski predsjednik Tomislav Nikolić 2016. godine izrazio je spremnost Srbije da pošalje vojsku na granice (N1, 2016). Iste je godine donesena odluka Vlade Srbije o formiranju Zajedničkih snaga Vojske Srbije i MUP-a, čime je spriječen prelazak više od 23 tisuće iregularnih migranata na granicama s Bugarskom i Sjevernom Makedonijom (Vojska Srbije, 2018). Iako je odluka ukinuta u travnju 2018. godine, može se očekivati kako će Srbija u budućnosti, ako se ukaže potreba, ponovno reagirati na sličan način.

U Srbiji se također ukazala potreba za „usklađivanjem nacionalnih politika i zakonodavstva s pravnom stečevinom EU, čime se ubrzava pregovarački proces za članstvo Srbije u EU. Pitanje ilegalnih migracija ima posebno mjesto u dokumentima koji reguliraju pristupanje Srbije članstvu u EU-u zbog iskustva s povećanim brojem građana zapadnog Balkana koji su nakon liberalizacije viza prema tim zemljama zatražili azil u državama članicama EU, kao i iskustva s velikim priljevom migranata“ (Pravno informacijski sistem, 2018). Glavni pravni akti kojima

se reguliraju migracije u Srbiji su *Zakon o azilu* (2008) nakon kojeg je usvojen *Zakon o azilu i privremenoj zaštiti* (2018), *Zakon o zaštiti državne granice* (2008) koji je izmijenjen 2015. godine, *Zakon o upravljanju migracijama* (2012), *Zakon o zapošljavanju stranaca* (2014) i drugi. Također, postojeće strategije na temelju kojih su definirane migracijske politike su: *Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u Republici Srbiji za period 2009-2014* (2009), *Strategija za upravljanje migracijama* (2009), *Strategija o ekonomskim migracijama Republike Srbije za period 2021–2027. godine* (2020), *Strategija integriranog upravljanja granicom u Republici Srbiji* (2006) koja je nadopunjena 2017. godine i *Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji* (2009), s postojećim akcijskim planovima (Šantić i Bobić, 2018: 238).

U kontekstu pristupanja Srbije Europskoj uniji, dogodio se poseban zaokret kod otvaranja pojedinih poglavlja i usklađivanja sa standardima EU (Šantić i Bobić, 2018: 220). Primjerice, otvaranjem *Poglavlja 23 - Pravda, sloboda i sigurnost*, u sklopu pristupnih pregovora između EU i Srbije, započeti su i pregovori oko azila, viza, migracija, vanjskih granica i schengenske pravne stečevine. Uz naglasak na politiku azila, posebna se pažnja poklanja pitanjima migracija, odnosno sprječavanju iregularnih migracija (Šantić i Bobić, 2018: 239). Usvojena je i nova *Strategija suprotstavljanja ilegalnim migracijama u Republici Srbiji za razdoblje 2018-2020*, a izradu amandmana podržala je EU svojim programom „*Civil Society Facility*” u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) (Preugovor, 2018). U uvodnom dijelu navodi se kako je Strategija „važan strateški dokument Republike Srbije, koji doprinosi povećanju pravilnosti migracijskih kretanja i uspješnom upravljanju migracijama na granicama i teritoriju Srbije. Strategija proizlazi iz uočene potrebe da se problemu ilegalnih migracija pristupi na organiziran i koordiniran način, poštujući sigurnosne potrebe i razvojne interese Srbije i njenih građana, s jedne strane, i potrebu poštivanja univerzalnih ljudskih prava i sloboda u kontekstu migracija, s druge strane“ (Pravno informacijski sistem, 2018).

Srbija je također aktivno surađivala i sa susjednim državama u okviru *Konvencije o policijskoj suradnji u jugoistočnoj Evropi* koju su ratificirale tadašnja državna zajednica Srbije i Crne Gore, Bosna i Hercegovina, Moldavija, Rumunjska, Sjeverna Makedonija i Albanija. Navedene države se Konvencijom obvezuju razmjenjivati obavještajne podatke i iskustva „u cilju borbe protiv ilegalnog prelaska granice i krijumčarenja ljudi, pri čemu se informacije koje se razmjenjuju prvenstveno odnose na migracijska kretanja, obujam, strukturu i moguća odredišta, moguće migracijske rute i prijevozna sredstva koja se koriste radi ilegalnog

prelaska granice, i na način organiziranja krijumčara. Uz to se šalju obavještajni podaci i analize koji se odnose na trenutnu situaciju, kao i bilo kakve planirane mjere koje bi mogle biti od značaja za drugu ugovornu stranu“ (MUP RS, 2008: 5).

Važan čimbenik kod promatranja migracija kao sigurnosne ugroze u Srbiji predstavljaju i mediji koji su za vrijeme migracijske krize često uokvirivali migrante kao prijetnju, širili neprovjerene informacije i uz društvene mreže plasirali lažne vijesti (engl. *fake news*). Primjerice, glasnogovornica KIRS-a Svetlana Palić izjavila je kako su mediji prenijeli lažnu vijest iz Kragujevca u kojem je „potpisan sporazum između općine i donatora kojim će migrantima biti osigurana stambena rješenja, što je neistina, jer je riječ o prognanicima s Kosova. Zatim, da je Srbija potpisnica *Dublinskog sporazuma*, što ne može biti, jer nije članica EU. Također, mediji su prenijeli vijest da migranti donose tzv. ratničku drogu s Bliskog istoka, za što ne postoji niti jedan zabilježen slučaj. Tu je i slučaj kad je grupa migranata navodno napala djevojčicu od 17 godina u centru Beograda, što je MUP demantirao“ (Deutsche Welle, 2018). Prema istraživanju iz 2018. godine koje je provela nevladina organizacija *Grupa 484*, građani Srbije osjećaju se ugroženo zbog migranata koji se kreću izvan službenih centara, a istraživanje *Povjerenstva za izbjeglice* pokazalo je kako najveća distanca prema izbjeglicama postoji u mjestima gdje izbjeglica uopće nema (Ibid). *Centar za istraživanje javnih politika* proveo je studiju o odnosu medija prema migrantima u Srbiji. Zaključci istraživanja su kako u slučaju migranata postoji stalna potreba za proizvodnjom događaja vezanih uz migrante. Iako se mediji najčešće bave pojedinačnim slučajevima migranata, izvještavaju o humanitarnom pristupu Srbije, ističu talente i sposobnosti migranata, ukazuju na akcije pomoći koje organiziraju građani, u nekim priložima, posebno tabloidima velikog tiraža, migranti su predstavljeni kao potencijalni teroristi, nositelji zaraznih bolesti, nasilnici i prijetnja domaćoj ekonomiji. Pri tome je važno naglasiti kako su Sirijci u medijima uglavnom prezentirani kao civilizirani i kulturni, dok su Afganistanci agresivni (Centar za istraživanje javnih politika, 2017).

Humanitarni pristup Srbije prepoznat je na međunarodnoj razini, no kao i u slučaju ostalih tranzitnih država na balkanskom pravcu migracija, naponi pri upravljanju migracijskim kretanjima uglavnom su bili usmjereni na zaštitu granica, sprječavanje iregularnih ulazaka migranata i deportaciju, a mnogo manje prema njihovoj integraciji. Tako je sekuritizacija zastupljena u svim regulatornim područjima, a pitanja sigurnosti granica i lokalnog stanovništva imala su prioritetnu materijalnu podršku (Stojić Mitrović, 2016; Šantić i Bobić, 2018). Vladimir

Vuletić i Božidar Filipović (2019: 135) navode kako iregularne migracije više nisu u fokusu javnosti kao za vrijeme migracijske krize 2015./2016. no primjetan je pomak službenih politika Srbije prema kontroli granica i sprječavanju iregularnih graničnih prelazaka, odnosno dogodio se zaokret s humanitarnog ka sigurnosnom diskursu u promatranju problema migracija. Iako je u medijskom diskursu djelomično prisutna ksenofobija, u političkom diskursu uglavnom je naglasak na zaštiti granica uz humani odnos prema migrantima (Vuletić i Filipović, 2019: 135).

Mađarska

Mađarska predstavlja najizrazitiji primjer sekuritizacije migracija u EU (Tatalović i Malnar, 2016). Vladajuća politička stranka FIDESZ na čelu s Viktorom Orbánom iskoristila je izbornu pobjedu 2010. godine i snažnom nacionalističkom retorikom za cilj je imala monopolizaciju političkog prostora. Ukidanje prava manjinama, popunjavanje neovisnih institucija podobnim kadrom i izmjena izbornog sustava, samo su neki od indikatora restriktivne politike FIDESZ-a u Mađarskoj (Szalai i Göbl: 2015). Navedene promjene, uz „gotovo potpunu kontrolu medija i prisutnost korupcije, označavaju politiku Viktora Orbána, koja je međunarodnoj javnosti predstavljena u njegovom poznatom govoru iz 2014. godine u rumunjskom gradu Băile Tușnad“ (Szalai i Göbl, 2015: 13).⁸ Nakon terorističkog napada na redakciju francuskog satiričnog tjednika *Charlie Hebdo* u siječnju 2015. godine, premijer Viktor Orbán u javnost je iznio teze o pooštavanju zakona koji se odnose na politike azila i migracije (Szalai i Göbl: 2015), što je ukazivalo na smjer u kojem Mađarska ide u kontekstu iregularnih migracija i sigurnosti.

U trenutku migracijske krize 2015./2016. godine mađarska je javnost već bila desenzibilizirana na retoriku premijera Orbána. Naime, otoliko je stranka FIDESZ preuzela vlast 2010. godine, Vlada je uokvirila gotovo svaku političku raspravu u sigurnosni okvir. Tako su se Mađari morali nositi s „neprijateljima“ kao što su multinacionalne kompanije, banke, energetske kompanije, Bruxelles (Europska komisija), strane sile, nevladine organizacije itd. (Szalai, 2017: 10). Razlozi zaoštavanja retorike Viktora Orbána također se mogu pronaći u jačanju stranke *Jobbik*⁹

8 Govor je dostupan na sljedećoj poveznici: <http://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>

9 Mediji ovu stranku često nazivaju ekstremnom ili ultradesnom. U lipnju 2016. godine Vrhovni sud Mađarske donio je odluku kako se stranka Jobbik u domaćim medijima više ne smije etiketirati kao ekstremna ili ultradesna. Odluka je donesena nakon što je stranka podnijela tužbu protiv mađarske komercijalne televizijske kuće ATV.

koja je 2010. godine ušla u parlament sa 16,7 posto glasova (Euractiv, 2010), a na parlamentarnim izborima 2014. godine stranka je osvojila 20,54 posto glasova (The Washington Post, 2014). Njihova anti-imigrantska retorika donijela im je još veću podršku javnosti, posebno nakon migracijske krize. To je „potaknulo mađarskog premijera Orbána da i sam zaoštri retoriku u pogledu ilegalnih migranata i izbjeglica“ (Tatalović i Malnar, 2016: 26).

Premijer Orbán kao sekuritizacijski akter, javnost je 2015. godine uvjerio u ugroženost referentnog objekta, odnosno mađarskog i europskog identiteta (Szalai i Göbl, 2015: 29). Pri tome je pomogla „kampanja u kojoj se migranti demoniziraju kao prijetnja nacionalnoj sigurnosti“ (Szalai i Göbl, 2015: 2), čime je govorni čin usmjeren prema javnosti s ciljem uvjeravanja u ugroženost referentnog objekta. Glavni dio ove kampanje nazvan je *Nacionalna konzultacija o imigracijama i terorizmu* i distribuirana je u obliku *billboard* plakata i pisma. Pismo je sadržavalo prolog i upitnik, a poslano je svakom punoljetnom građaninu Mađarske (Kiss, 2016: 45). Sadržaj *Nacionalne konzultacije* Europski parlament ocijenio je kao „izuzetno obmanjujući i pristrani“ (European Parliament, 2017). Sljedeći korak u sekuritizaciji migracija bilo je usvajanje zakonske regulative „kojom su ukinuti određeni europski propisi i definirana je normativna osnova za represivniji pristup u rješavanju problema“ (Tatalović i Malnar, 2016: 300). Zatim je donesena izvanredna mjera u vidu odluke o izgradnji 175 kilometara duge i četiri metra visoke ograde na granici sa Srbijom (BBC, 2015). Izgradnja ograde dovršena je krajem kolovoza, a 14. rujna 2015. godine na snagu je stupila potpuna zabrana prolaska migranata iz područja Bliskog istoka, Azije i Sjeverne Afrike (The Washington Post, 2015). Dana 16. listopada 2015. godine Mađarska je završila izgradnju 348 kilometara duge ograde koja je postavljena duž granice s Hrvatskom, a zatvaranje granice stupilo je na snagu 17. listopada (The New York Times, 2015).

Osim zatvaranja granice fizičkim barijerama, Mađarska je usvojila dvije važne pravne mjere. Prvo, izmjena *Kaznenog zakona* nalaže kako se osobe koje ulaze bez odobrenja u zemlju izlažu kazni u obliku protjerivanja iz zemlje ili jedne do tri godine zatvora. Time je prekršena *Konvencija o statusu izbjeglica* iz 1951. godine prema kojoj se ukida zakon u slučaju da izbjeglice koje bez odobrenja ulaze na teritorij nemaju drugog izbora. Drugu zakonsku mjeru parlament je usvojio 12. rujna 2015. godine, a njome vojska i policija, u svrhu zaštite granica, mogu koristiti gumene projekte, suzavce i ostala pirotehnička sredstva (Kantor i Cepoi: 2018). Mađarska Vlada je 2. listopada 2016. godine pokrenula referendum o ukidanju obveznih migrantskih kvota iz EU, što predstav-

lja potez bez presedana u dotadašnjim odnosima između članica EU. Mediji su taj događaj nazvali „referendum o migrantima“ (Zorko, 2018). Iako je protiv kvota glasalo 98,3 posto Mađara, izlaznost na referendum bila je oko 40 posto, što je ispod 50 posto, koliko je potrebno kako bi rezultati bili valjani. Bez obzira na rezultate, Vlada je proglasila pobjedu, a premijer Orbán održao je pobjednički govor u kojem je izjavio: „Mađari su odlučili kako samo mi možemo odlučivati s kim želimo živjeti. Pitanje je bilo, Bruxelles ili Budimpešta? Odlučili smo da je ovo pitanje isključivo u našoj nadležnosti“ (Migration Policy Institute, 2019). Tako je 3,3 milijuna Mađara odlučilo za 10 milijuna građana Mađarske, a nakon govora premijera Orbána priređen je vatromet iznad Dunava u bojama Mađarske zastave (Ibid).

Kako bi spriječio EU u procesu slanja migranata u Mađarsku, premijer Orbán je 10. listopada 2016. godine predložio ustavni amandman koji je odbijen zahvaljujući bojkotu zastupnika iz stranke *Jobbik* (Ibid). Ipak, iz stranke *Jobbik* predložili su kako će poduprijeti ideje premijera Orbána ako se ukine poseban vizni režim u kojem stranci mogu kupiti pravo na život u Mađarskoj u zamjenu za kupovinu najmanje 300 tisuća eura državnih obveznica s rokom dospijeca od pet godina.¹⁰ Nakon toga, Viktor Orbán je nastavio osiguravanje granice tako što je mađarska policija regrutirala tri tisuće tzv. „graničnih lovaca“ koji su angažirani pri ophodnji duž mađarske granice i sprječavanju migranata od iregularnih ulazaka u zemlju.

U lipnju, 2018. godine mađarska Vlada usvojila je novi *Zakon o migracijama* koji sadrži izmjene i dopune *Kaznenog zakona* kojim će se kažnjavati osobe ili organizacije koje potpomažu iregularne migracije ili pomažu u postupku prijave za azil migranata (Tportal, 2018). Zakon je u javnosti poznatiji kao „Stop Sorosu“. Viktor Orbán je još ranije vodio kampanju protiv George Sorosa, američko-mađarskog milijardera kojeg je optuživao za poticanje masovnog doseljavanja u Europu (Slobodna Evropa, 2018). Donesena je i izmjena Ustava prema kojoj se ne smije ugroziti sastav mađarskog stanovništva (Ibid). Ta ustavna odredba ima za cilj proglasiti kvote za prijem migranata neustavnim. Također, 2018. godine na snagu je stupio kontroverzni Zakon kojim se zabranjuje življenje na javnim površinama, kojim se za cilj, između ostalog, namjerava umanjiti bilo kakav rizik pojavljivanja migranata na ulicama mađarskih gradova (Ibid).

Parlamentarna opozicija u Mađarskoj je slaba i fragmentirana (Herman, 2016), mediji koji mogu predstavljati protutežu sekuritiza-

10 Otprilike 10 tisuća Kineza iskoristilo je ovu mogućnost kako bi se preselilo u Mađarsku, kao i manji broj imućnih ulagača iz Rusije i Bliskog Istoka.

cijskim akterima gotovo su u potpunoj kontroli Vlade, a sudbena vlast koja ima moć problematizirati ustavnost politika Vlade popunjena je stranačkim kadrom (Freedom House, 2017, prema Szalai, 2017). Szalai (2017: 10), navodi kako su ovo obilježja neliberalnih režima u kojima veto-akteri ne mogu utjecati na pokušaje sekuritizacije.¹¹ U političkom sustavu kao što je mađarski, jedini sekuritizacijski akter je Vlada, a mje-re sekuritizacije donose se bez ikakvih prepreka (Szalai, 2017).

Mediji su odigrali važnu ulogu u procesu sekuritizacije u Mađarskoj. Prezentacija migranata u medijima bila je važan dio organizirane kampanje u proizvodnji ksenofobije. Mađari su predstavljeni kao „žrtve“, a migranti kao zlikovci koji uzrokuju porast kriminala i šire zarazne bolesti. Primjerice, nacionalna televizija MTV u svojim je emisijama imala tendenciju ne prikazivati žene i djecu, a fokus je bio na mlađim muškarcima koji su putovali sami (Szalai, 2017: 11) čime se impliciralo na borbeno sposobne muškarce, odnosno osobe spremne na počinjenje terorističkih djela. Eszter Kiss (2016) provela je istraživanje o prezentaciji migranata u mađarskim *mainstream* medijima. Autorica navodi kako se anti-imigracijska kampanja u Mađarskoj temeljila na već postavljenim obrascima anksioznosti i ksenofobije unutar mađarskog društva. Mediji su značajno utjecali na poticanje i pojačavanje predrasuda prema migrantima koji su prikazani stereotipno uz „zlonamjernu i anti-imigrantsku terminologiju“ (Kiss, 2016: 68). Također, autori Irina A. Kantor i Victor Cepoi (2018) proveli su kvalitativno i kvantitativno istraživanje kako bi ukazali na pravne i institucionalne propuste u Mađarskoj kojima se ciljano usklađuje politički diskurs s medijskim sadržajem. Rezultati su pokazali kako mediji u Mađarskoj služe kao provladino sredstvo kojim se kroz proizvodnju nesigurnosti, straha i animoziteta prema migrantima izravno utječe na javno mnijenje.

Sekuritizacija migracija u Mađarskoj izazvala je snažnu kritiku međunarodne zajednice. Posebno su nezadovoljstvo izražavale Srbija, Hrvatska i Slovenija na čiji su teritorij migranti preusmjereni nakon zatvaranja granica s Mađarskom, što je dovelo do pogoršanja bilateralnih odnosa. Primjerice, u rujnu 2015. godine Hrvatska je prema mađarskoj granici usmjerila vlak pun migranata i naoružanih pripadnika hrvatske policije zbog čega je došlo do izrazito zategnutih odnosa između te dvije zemlje. Tadašnji hrvatski ministar unutarnjih poslova Ranko Ostojić izjavio je kako su „policajci putovali s migrantima osiguravajući red, a

11 Prema Bobanu (2014: 31) veto-akteri „mogu imati izrazito protustranački naboj i zalagati se za takav izborni sustav u kojemu stranke neće imati najvažniju ulogu. Oni se u tom slučaju ponašaju poput racionalnog aktera koji želi izbjeći djelovanje unutar granica koje postavljaju institucije i spriječiti bilo kakvu institucionalizaciju koja bi im nametnula pravila ponašanja u političkoj areni.“

taj je aranžman dogovoren s Mađarskom. No, Mađarska je očito odlučila taj dogovor izigrati i zloupotrijebiti“ (Slobodna Dalmacija, 2015). Politički akteri u obje države dodatno su intenzivirali ovaj događaj i putem medija plasirali poruke kako se radi o „velikom međunarodnom incidentu“ u kojem su mađarske vlasti zaustavile vlak s oko tisuću migranata i 40 naoružanih hrvatskih policajaca. Glasnogovornik Vlade Mađarske izjavio je kako se radi o teškom kršenju međunarodnog prava i kako je vlak prešao granicu bez ikakve najave (Slobodna Dalmacija, 2015). Hrvatski policijski službenici pušteni su natrag u Hrvatsku, a mađarske su vlasti u gradu Magyarbóly vlak držale tri tjedna, nakon čega je vraćen na kolodvor u Osijek.

Jedan dio međunarodne zajednice podržao je sekuritizacijske poteze Mađarske, pogotovo srednjoeuropske države okupljene u Višegradsku skupinu (V4) (Tatalović i Malnar, 2015).¹² Politike država V4 skupine u mnogim slučajevima odstupaju od politika EU i protiv su nadnacionalnog pristupa u rješavanju problema koje je donio nekontroliran priljev migranata. V4 skupina odbila je uvođenje sustava kvota za raspored izbjeglica, kao i kvota za premještanje tražitelja azila među državama članicama EU. Europska komisija naišla je na snažan otpor, a Viktor Orbán nazvao je čitav plan „ludorijom“ (Deutsche Welle, 2015). Odstupanje od politika EU potvrđeno je i 2022. godine kada je sredinom srpnja Vlada premijera Orbána najavila povećanje visine bodljikave žice od 150 kilometara uz dijelove granice na jugu zemlje koja je izgrađena za vrijeme migracijske krize 2015. godine. Vlada je također najavila regrutiranje ukupno dvije tisuće novih, naoružanih „graničnih lovaca“ kao dodatno pojačanje vojnoj i graničnoj policiji (Al Jazeera Balkans, 2022).

Republika Slovenija

Ključni događaj koji je bio uvertira prema uvođenju izvanrednih sigurnosnih mjera u Sloveniji zbio se 17. rujna 2015. godine kada je Mađarska zatvorila granicu s Hrvatskom. Dotadašnji pravac migracija Srbija – Mađarska – Austrija – Njemačka je prekinut, a formirao se novi pravac Srbija – Hrvatska – Slovenija – Austrija – Njemačka. Nakon zatvaranja mađarske granice, tadašnji slovenski premijer Miro Cerar u medijima je izjavio kako je Slovenija zaštitnik granice Schengena, odnosno cijele Europske unije (Vezovnik, 2017: 50). Takav stav vladajuće

12 Višegradska skupina ili V4 naziv je političke zajednice četiri srednjoeuropske države: Mađarske, Slovačke, Češke i Poljske. Skupina je utemeljena 15. veljače 1991. godine u Višegradu, a od 1. svibnja 2004. godine sve su četiri države postale članicama EU.

elite ukazivao je na mogućnost poduzimanja izvanrednih mjera, odnosno sekuritizacije iregularnih migracija u Sloveniji. Dana 16. rujna 2015. godine Slovenija je obustavila schengenski režim na granici s Mađarskom. Vlasti su taj potez obrazložile povećanom potrebom za nadzorom i kontrolom kretanja migranata. Naime, postojala je bojazan kako bi zatvaranjem njemačke granice migranti bili zaustavljeni u tranzitnim zemljama balkanskog pravca migracija, a Slovenija, kao rubna članica schengenske zone, bila bi pred ozbiljnim sigurnosnim izazovima (Tatolović i Malnar 2016: 301). Zatvaranjem granice između Mađarske i Hrvatske, Slovenija se našla pred novim problemima pri čemu su dodatno narušeni odnosi s Hrvatskom. Iako dijele zajedničku povijest, Slovenija i Hrvatska u posljednja dva desetljeća međusobno su prošle kroz djelomično negativne diplomatske odnose, sporadične incidente i zaokret u geopolitičkoj percepciji, a spor oko protezanja granične linije doveo je do zahlađivanja odnosa i provođenja politike s pozicije moći (Zorko, 2011: 43), stoga je migracijska kriza dodatno narušila ionako napete odnose između te dvije zemlje.

Prvi problemi mogli su se naslutiti već 17. rujna 2015. godine kad je prva veća grupa od oko 200 migranata stigla u Sloveniju vlakom iz smjera Hrvatske (Vezovnik, 2017: 42). Nitko od pristiglih osoba nije zatražio azil u Sloveniji, stoga su okarakterizirani kao iregularni migranti. Zbog toga su slovenske vlasti vlak pokušale vratiti u Hrvatsku, no Hrvatska je odbila taj zahtjev. Kako bi izbjegle nove ulaske, Slovenija i Hrvatska privremeno su obustavile željeznički promet kojim su dvije zemlje povezane (Ladić i Vučko, 2016: 17). Tako su migranti bili primorani prelaziti granicu sa Slovenijom preko tzv. zelene zone, a pokazalo se kako donošenjem *ad hoc* mjera, Slovenija nema konkretan plan za rješavanje problema povećanog priljeva migranata. Politički akteri postajali su sve svjesniji kako je potrebno formirati humanitarni koridor, a ulazak migranata uskoro je omogućen na službenim graničnim prijelazima (Ibid).

Od trenutka kad su migranti usmjereni prema granici Slovenije, postalo je jasno kako Slovenija nije spremna za njihovo zbrinjavanje i transport (Vezovnik, 2017: 42). Nespремnost Slovenije nije bila samo u logističkom, nego i u političkom pogledu. Pokazalo se kako nije postojala politička agenda koja bi pomogla u rješavanju problema povećanog priljeva migranata. Politički akteri reagirali su zatvaranjem granice, slanjem policijskih službenika na granicu i zadržavanjem migranata u centrima za strance ili unutar ograđenih područja na granici s Hrvatskom, gdje su migranti registraciju i humanitarnu pomoć, u nekim slučajevima, čekali danima (Ladić i Vučko, 2016 prema Vezovnik, 2017:

42). Premijer Cerar izjavio je kako je Slovenija najmanja zemlja na balkanskom pravcu migracija s vrlo ograničenim kapacitetima, stoga bilo kakvo preopterećenje uslijed povećanog priljeva migranata predstavlja sigurnosnu prijetnju kako za Sloveniju, tako i za širu europsku regiju (Šelo Šabić, 2017: 60). Političke elite isticale su kako će Slovenija s migrantima postupati humano, ali su u prvom planu nacionalni interesi i zaštita vanjske granice Schengenske zone. Čelnik oporbe Janez Janša izjavio je kako za vojsku i policiju treba odobriti povećanje proračuna u svrhu povećanja kapaciteta i sposobnosti djelovanja (Tportal, 2016).

Nevladine organizacije odigrale su važnu ulogu u zbrinjavanju migranata i pružanju humanitarne pomoći. U trenutku kad je Mađarska zatvorila granicu sa Srbijom, započela je suradnja policije i Uprave Republike Slovenije za zaštitu i spašavanje (URSZR)¹³ s humanitarnim organizacijama, od kojih su posebno istaknute slovenski Crveni križ i Caritas. Također, formirana je i koalicija nevladinih i humanitarnih organizacija u svrhu suradnje, koordinacije i komunikacije s vlastima (Ladić i Vučko, 2016: 17). Slovenske su vlasti povećale kapacitete za migrante, pa je s 900 mjesta u kolovozu, taj broj porastao na 9000 mjesta u listopadu (Ibid)

Pokazalo se kako Slovenija u pogledu pooštavanja zakonskog okvira nije iznimka. U srpnju 2015. godine slovenska Vlada usvojila je *Kontingencijski plan* kojim se namjeravalo pružiti smještaj i potrebnu pomoć u slučaju povećanog broja tražitelja međunarodne zaštite. Plan Vlade bio je diferencirati tražitelje azila od ilegalnih i ekonomskih migranata koji zloupotrebljavaju međunarodni sustav zaštite. Prema *Planu*, svim osobama koje ne zatraže azil u Sloveniji treba ograničiti slobodu kretanja i vratiti ih u izvorišne zemlje ili, prema *Dublinskoj konvenciji*, u države na čiji su teritorij migranti prvo ušli (Ladić i Vučko, 2016: 16). Jedan od glavnih nedostataka *Plana* je predviđanje smještaja za samo 900 tražitelja azila, što je znatno manje od broja migranata koji su pristizali u samo jednom danu (Ibid: 17). Bez obzira na niske brojke tražitelja azila, premijer Cerar je u studenom 2015. godine najavio pooštavanje zakonskih akata koji se odnose na migracije (Ibid: 24). Vlada je već u prosincu iste godine predložila nacrt *Zakona o međunarodnoj zaštiti*, kako bi se smanjio dolazak tražitelja azila i ograničio njihov boravak u Sloveniji (VoxFeminae, 2016). Radi se o najvažnijem zakonskom aktu kojim se reguliraju procesi dobivanja međunarodne zaštite u Sloveniji. Dana 24. veljače 2016. godine slovenski parlament je dvotrećinski glasao za dopunu *Zakona o obrani* kojim bi se vojsci na granici dale neke

13 URSZR je nacionalno tijelo u sastavu Ministarstva obrane nadležno za postupanje u slučaju katastrofa.

od ovlasti koje je do tada imala samo policija. Točnije, vojska je dopunom Zakona dobila ovlasti „da u suradnji s policijom može osobama izdavati upozorenja i upute, privremeno ograničiti njihovo kretanje, te zajedno policijom uspostavljati kontrolu u smirivanju mase ljudi, koristeći prisilna sredstva“ (Dnevnik.hr, 2015).

Jedan od završnih koraka sekuritizacije iregularnih migracija u Sloveniji je postavljanje žilet-žice na granici s Hrvatskom. Iako je slovenska Vlada tvrdila kako do toga neće doći, postavljanje žice počelo je već početkom studenog 2015. godine. Odluka je donesena unatoč činjenici kako tada nije bilo iregularnih prelazaka granice izvan dogovorenih ulaznih točki, a broj ulazaka na dnevnoj razini kontinuirano je opadao (Ladić i Vučko, 2016: 26). Na granici Slovenije i Hrvatske tada je postavljeno 179 kilometara „privremenih tehničkih zapreka“¹⁴, od čega 116 kilometara čini žilet-žica, a 63 kilometra tzv. panelna ograda.

Iako se ne smije zanemariti djelovanje humanitarnih organizacija i volontera, mediji i politički akteri su, u najmanju ruku, bili rezervirani u svojim porukama (Šelo Šabić, 2017: 60). Marjan Malešič (2017) proveo je istraživanje na dva dnevna lista u Sloveniji, *Slovenske novice* i *Delo*, kako bi ispitao kako slovenski mediji percipiraju migrante. Rezultati istraživanja pokazali su kako su *Slovenske novice* neutralne prema migrantima. Iako su pokrivali teme vezane za migrante kao što su seks skandali, tučnjave, ubojstva, u tekstovima je uglavnom prezentirana empatija prema migrantima, uključujući utapanja na Mediteranu, teškoće trudnica, surovost policijskih službenika i slabu humanitarna pomoć. U dnevnom listu *Delo* obrađivani su tekstovi kojima su migranti prikazani iz humanitarne perspektive, dok su kritizirani potezi Vlade koja je sekuritizirala iregularne migracije. Također, kritički su promatrane i javne politike EU, posebno njezinih članica Mađarske, Višegradske skupine i Hrvatske (Malešič, 2017: 962). Andreja Vezovnik (2017) je analizirala glavni dnevnik televizijske kuće RTV Slovenija. Rezultati istraživanja pokazali su kako su u televizijskim prilozima vezanim za migracijsku krizu često korišteni termini kao što su *opasno, beznadno, izvanredno stanje, izvan kontrole, dramatično*. Zabilježeno je i učestalo korištenje metafora kojima se označavaju prirodne katastrofe kao što su *cunami, poplava, rijeke, valovi* itd., koje predstavljaju moćno sredstvo kojim se nastoji sekuritizirati egzistencija političke zajednice (Huysmans, 2006 prema Vezovnik, 2017: 47).

14 „Privremene tehničke zapreke“ je eufemizam za žilet-žicu kojim su se politički akteri u Sloveniji često služili za vrijeme migracijske krize 2015./2016. godine, pogotovo u medijskim nastupima.

U istraživanju Malešiča (2017) analiziran je i stav političkih elita prema migrantima. Rezultati su pokazali kako su vladajuće elite za vrijeme migracijske krize imale balansirane stavove o migrantima ističući humanitarni pristup kao rješenje, no za termine vezane uz sekuritizaciju korišteni su eufemizmi. Primjerice, politički akteri su žilet žicu često nazivali „tehničkim zaprekama“ (Malešič, 2017: 963). Pokazalo se kako politički akteri koji pripadaju različitim političkim platformama djeluju izvan očekivanih ideoloških okvira, odnosno u praksi funkcioniraju na temelju odluka susjednih država (Zupančič, 2016: 113). Tako je slovenski ministar vanjskih poslova u listopadu 2015. godine oštro kritizirao izgradnju ograde na granici Mađarske i Srbije, uspoređujući taj čin sa *željeznom zavjesom* iz Hladnog rata. Samo mjesec dana nakon navedene izjave, točnije 11. studenog 2016. godine, Slovenija je započela s postavljanjem žilet-ograde. Politička opozicija često je kritizirala poteze vladajuće koalicije pri čemu su do izražaja dolazili populistički potezi (Ibid). Opozicijski političari su nastojali alarmirati javnost prezentirajući restriktivne ideje koje su bile prožete nacionalizmom i ksenofobijom koje su u potpunoj suprotnosti s međunarodnom i nacionalnom pravnom stečevinom (Malešič, 2017: 963).

Političke elite u Sloveniji donosile su *ac hoc* odluke na temelju događaja u susjednim zemljama, pogotovo u Mađarskoj i Hrvatskoj. Međutim, diskurs sekuritizacijskih aktera, značajno se razlikuje od diskursa mađarskih političkih elita. Za razliku od mađarskog premijera Orbána koji je eksplicitno iznosio anti-migracijske teze, slovenski premijer Cerar u medijskim je nastupima bio umjereniji, balansirajući humanitarni pristup s tezama o zaštiti slovenske i schengenske granice (Malešič, 2017). Unatoč odmjerenim izjavama i naglašavanju humanitarnog pristupa u rješavanju migracijske krize, političke elite u Sloveniji provele su sekuritizaciju migracija koja se očituje u donošenju i izmjeni zakonskih akata kojima se nastoji smanjiti broj tražitelja azila u i ograničiti njihov boravak u Sloveniji. Također, u veljači 2016. godine usvojene su dopune *Zakona o obrani* kojima se omogućuje slanje vojske na granicu. Odluka je donesena na razdoblje od tri mjeseca, no u srpnju 2019. godine na granicu s Italijom poslano je 35 vojnika kako bi oko područja Kopra suzbili iregularne prijelaze migranata (HRT, 2019).

Jernej Zupančič (2016) navodi kako su u prenošenju informacija o „migracijskoj krizi“ mediji pristupali izrazito selektivno i nekritički. Iako postoje iznimke, prezentirani rezultati različitih istraživanja (Zupančič, 2016; Malešič, 2017; Vezovnik, 2017) pokazali su kako su mediji uokvirivali migrante predstavljajući ih kao sigurnosnu ugrozu. Time se izravno utjecalo na percepciju javnosti o migrantima. Sekuritizacija

migracija u Sloveniji ne bi bila moguća bez pristanka javnosti. Prema rezultatima istraživanja javnog mnijenja provedenog od strane *Instituta za društvene znanosti* pri Sveučilištu u Ljubljani i dnevnog lista *Delo*, slovenska javnost migracije iz 2015. i 2016. percipira kao važan sigurnosni problem.

Tek je u srpnju 2022. godine Vlada na čelu s novoizabranim slovenskim premijerom Robertom Golobom donijela odluku o pokretanju postupka uklanjanja tehničkih prepreka s državne granice prema Hrvatskoj (Dnevnik.hr, 2022). Takav potez predstavlja zaokret u pogledu sekuritizacije iregularnih migracija u Sloveniji. Premijer Golob također je najavio kako njegova vlada priprema organizacijske i druge promjene kako bi poboljšala situaciju s migrantima s naglaskom na humaniji pristup u rješavanju problema iregularnih migracija (Telegram.hr, 2022).

Sekuritizacija iregularnih migracija u Srbiji, Mađarskoj i Sloveniji nakon migracijske krize 2015./2016. godine

Iako je Srbija isprva zauzela humanitarni pristup pri rješavanju problema nekontroliranog priljeva migranata, došlo je do određenog zaokreta u percepciji iregularnih migracija. U skladu s pregovaračkim procesom pristupanja Srbije EU, kod pitanja migracija došlo je do promjena nacionalnih politika s naglaskom na kvalitetniju suradnju sa susjednim državama i EU, a pravni akti vezani za politike azila i migracija usklađuju se s pravnom stečevinom EU koja je nakon 2015. godine usmjerena na sigurnosni pristup, odnosno pojačan nadzor granica i kontrolu kretanja migranata. Time su stvoreni preduvjeti za „djelomičnu transformaciju stavova prema migrantima, koji se sve više promatraju kao prijatna političkoj, društvenoj, ekonomskoj i ekološkoj sigurnosti s potencijalom da eventualno dovedu do potpune promjene narativa prema ovoj ranjivoj populaciji i s tim u vezi rastuće ksenofobije“ (Šantić i Bobić, 2018: 242). Potreba za proizvodnjom događaja vezanih uz iregularne migracije u sklopu medijskog diskursa, objavljivanje neprovjerenih informacija, korištenje različitih okvira u kojima se iregularni migranti prikazuju kao sigurnosna prijatna i oštra retorika političkih elita svakako ukazuju kako je Srbija napravila zaokret u pogledu iregularnih migracija i sigurnosti. To se pogotovo odnosi na izmjene zakonskog okvira kojim je omogućeno praktično djelovanje u svrhu dodatnog osiguravanja granica i sekuritizacije iregularnih migracija. Iako iregularne migracije u novije vrijeme nisu u fokusu javnosti, medija ili političkih aktera u Srbiji, promjene koje su se dogodile nakon migracijske krize 2015./2016. unose dodatnu neizvjesnost na balkanskom pravcu migracija, posebice u slučaju ponavljanja masovnih migracija prema Europi.

Mađarska je sekuritizirala iregularne migracije na nacionalnoj razini, ignorirajući odrednice pravne stečevine EU koje se odnose na azil i migracije. Premijer Orbán, kao glavni sekuritizacijski akter, prepoznao je važnost medija kako bi javnost uvjerio u ugroženost referentnog objekta, odnosno mađarskog i europskog identiteta. Tako je u javnost plasiran anti-migrantski diskurs od strane sekuritizacijskih aktera i vođena je javna kampanja usmjerena protiv migranata. To je dovelo do značajnog zaokreta u pogledu zakonske regulative, čime je omogućeno donošenje izvanrednih mjera. Mađarska je pojačavanjem sigurnosnih kapaciteta žrtvovala odnose sa susjednim državama i institucijama EU, a pokazalo se kako sekuritizacija migracija na nacionalnoj razini nije kvalitetno rješenje koje je intenziviralo samu krizu i pokrenulo svojevrsni efekt prelijevanja sekuritizacije iregularnih migracija u EU. Maria Ferreira (2018: 60) navodi kako je Mađarska u zbog sekuritizacije iregularnih migracija ozbiljno narušila odnose sa susjednim zemljama i institucijama EU, a samim time geopolitički se distancirala od Zapadne Europe prema Središnjoj i Istočnoj Europi, pa i prema ruskoj sferi utjecaja. Kontrola nad medijima, fragmentiranost opozicije i marginaliziranost veto-aktera dodatno su ubrzali proces sekuritizacije migracija u Mađarskoj na što institucije EU i susjedne zemlje nisu imale učinkovit odgovor. To je potvrđeno i 2022. godine kada je Mađarska najavila kako će uložiti dodatne napore kako bi zaštitila vlastite granice i to sekuritizacijom kroz praksu u pogledu dodatnih tehničkih zapreka i povećanjem ljudskih kapaciteta pri zaštiti granice.

Unatoč humanitarnom pristupu koji uključuje organizaciju prijema u prihvatnim centrima i transfer migranata u određene zemlje tijekom migracijske krize 2015./2016., Slovenija je još jedna članica EU na balkanskom pravcu migracija koja je sekuritizirala iregularne migracije i uvela izvanredne mjere. Referentni objekti koje su sekuritizacijski akteri predstavili ugroženima su sama država, Europska unija i schengenska zona. Na primjeru Slovenije kao tranzitne zemlje koja je sekuritizirala iregularne migracije primjetna su određena odstupanja između diskursa sekuritizacijskih aktera i procesa sekuritizacije, međutim poštovanje zakonskih akata i postavljanje žice na granici jasno upućuju na elemente sekuritizacije migracija. Uspješno provedenom procesu sekuritizacije svakako je pridonijela politička opozicija i javnost koja je iregularne migrante, pogotovo u vrijeme migracijske krize, percipirala kao potencijalnu sigurnosnu ugrozu, što je na koncu rezultiralo postavljanjem 179 kilometara tehničkih zapreka. Zbog relativno dobre prometne infrastrukture i geografskog položaja, odnosno pozicije koja je ulaz prema Zapadnoj Europi iz smjera balkanskog pravca migracija, Slovenija

je prepoznata kao tipični strateški prolaz prema određanim zemljama. Uz to, vrlo bitan aspekt geografskog položaja Slovenije je činjenica kako se više od pola njezinog teritorija prostire unutar kopnenog graničnog pojasa, što dodatno pojačava osjetljivost graničnih pitanja (Župančič, 2016: 111). Zbog toga je ponašanje Slovenije u kontekstu osiguravanja granica i eventualnih novih masovnih migracija prema EU uvelike uvjetovano njezinim geografskim položajem. Dolaskom Roberta Goloba na mjesto predsjednika vlade Slovenija je krenula u smjeru desekuritizacije iregularnih migracija s naglaskom na humani pristup, međutim, unatoč ideologiji vladajuće proeuropske stranke *Pokret sloboda*, koja se može okarakterizirati kao zeleni liberalizam i socijalni liberalizam, važno je u obzir uzeti i činjenicu kako ulaskom u Hrvatske u schengenski prostor Slovenija neće biti rubna država i time se njezina dosadašnja uloga „zaštitnice granice Schengena“ mijenja, a uloga Hrvatske u zaštiti vanjskih granica EU i Schengena dodatno se intenzivira.

Zaključak

Odnosi država na balkanskom pravcu migracija međusobno su isprepleteni i pod izravnim su utjecajem ekonomski najrazvijenijih članica EU. Migracijska kriza 2015./2016. godine ukazala je na nespremnost EU u rješavanju problema nekontroliranog priljeva migranata, čime je uz humanitarnu, izazvana i politička kriza. Najrazvijenije članice EU, koje su migracijama iz 2015./2016. godine upravljale prema vlastitim ekonomskim potrebama, nisu u obzir uzimale probleme s kojima se susreću tranzitne zemlje i države članice koje se nalaze na rubnim dijelovima EU. U razdoblju nakon migracijske krize 2015./2016. godine posljedično je u tranzitnim državama pokrenut efekt prelijevanja sekuritizacije iregularnih migracija, a države su u pogledu povećanja zaštite od eventualnih novih masovnih migracija prema Europi nastavile pristupati na nacionalnoj razini, sukladno vlastitim potrebama ili, još važnije, geopolitičkom položaju. Pokazalo se kako Srbija, Mađarska i Slovenija nisu iznimke.

Analizom je potvrđeno kako je sekuritizacija iregularnih migracija putem govornog čina (medijski i politički diskurs) i sekuritizacija kroz praksu (provođenje operativnih mjera) prisutna u svim tranzitnim zemljama koje su predmet analize. Nakon migracijske krize 2015./2016. Srbija, Mađarska i Slovenija su na iregularne migracije odgovorile sekuritizacijom kroz praksu dodatno osiguravajući granice kroz pooštavanje pravnog okvira čime je omogućeno operativno djelovanje s ciljem uspješnijeg suzbijanja iregularnih graničnih prelazaka i odgovora na eventualne nove masovne migracije prema EU. Za razliku od

2015./2016. godine, razvidno je kako su Srbija i Slovenija u razdoblju koje je uslijedilo napravile značajne pomake prema sekuritizaciji iregularnih migracija, dok je Mađarska nakon 2016. godine dodatno sekuritizirala iregularne migracije, pogotovo u praktičnom pogledu.

176

**Forum za
sigurnosne studije
GOD. 6, BR. 6**

Goran Džidić*

Irregular migration and security: Transit countries on the Balkan route during and after the 2015/2016 migrant crisis

177

Goran Džidić
*Irregularne migracije
i sigurnost: Transitne
zemlje na balkanskom
pravcu migracija
za vrijeme i nakon
migracijske krize
2015./2016. godine*

SUMMARY: Irregular migration from the countries of the Middle East, North Africa and Asia towards the European Union has caused various security implications for transit countries on the Balkan route, which was particularly noticeable during the 2015/2016 EU migrant crisis. Irregular migration towards the EU continued even after 2016, and as a result, transit countries found themselves in a very difficult position. The paper analyzes the changes in the perception of transit countries in relation to irregular migration as a security threat in the period from the beginning of the migration crisis in 2015/2016 and in the period that followed. As case studies, the paper includes Serbia, Hungary and Slovenia. The securitization of irregular migration through speech act (media and political discourse) and securitization through practices (security practices) indicate that Serbia and Slovenia have made considerable progress towards the securitization of irregular migration, while Hungary further strengthened its already rigorous stances on migration policy.

KEYWORDS: migration, irregular migration, transit countries, securitization, security

* Goran Džidić, M.J., PhD student at the Faculty of Political Science, University of Zagreb. E-MAIL: dzidic.goran@gmail.com

Literatura

- Al Jazeera Balkans. 2022. *Mađarska zbog migranata pojačava graničnu zaštitu*. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/7/16/madarska-zbog-migranata-pojacava-granicnu-zastitu> (25.7.2022.)
- Balzacq, T., Léonard, S., Ruzicka, J. 2016. 'Securitization' revisited: theory and cases. *International Relations* (30), 4: 494–531.
- BBC. 2015. *Hungary sends police to deter migrants on Serbia border*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-33979648> (22.7.2022.)
- Bigo, D. 2000. When two become one: Internal and external securitizations in Europe, u: Kelstrup, M. i Williams, M. C. (ur.): *International relations theory and the politics of European integration: Power, security and community*. London: Routledge. str. 171 - 204.
- Boban, D. 2014. Izborne reforme i konsolidacija stranačkog sustava u Ukrajini. Zagreb: *Politička misao* (51), 2: 29-51.
- Bourbeau, P. 2008. *A study of movement and order: The securitization of migration in Canada and France*. Doktorska disertacija. Vancouver: The University of British Columbia.
- Bourbeau, P. 2011. *The Securitization of Migration: A Study of Movement and Order*. London: Routledge.
- Bourbeau, P. 2017. Migration, exceptionalist security discourses, and practices, u: Bourbeau, P. (ur.): *Handbook on Migration and Security*. Northampton: Edward Elgar. str. 105-124.
- Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J. 1998. *Security: A New Framework For Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Centar za istraživanje javnih politika. 2017. *Mediji i ranjive grupe: Kratka analiza odnosa medija prema Romima povratnicima i migrantima*. <https://www.publicpolicy.rs/files/mediji%20i%20ranjive%20grupe.pdf> (15.7.2022.)
- Deutsche Welle. 2018. *Egoisti iz Evropske unije*. https://www.dw.com/sr/egoisti-iz-evropske-unije/a-18449504?maca=ser-Blic%20Online_v2-9895-xml-mrss (23.7.2022.)
- Deutsche Welle. 2018. *Odnos prema izbjeglicama u Srbiji: prešutna tolerancija*. <https://www.dw.com/hr/odnos-prema-izbjeglicama-u-srbiji-pre%C5%A1utna-tolerancija/a-46386729-0> (5.8.2022.)
- Dnevnik.hr. 2015. *Vojska u Sloveniji dobila dodatne ovlasti* <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/slovenski-parlament-dao-dodatne-ovlasti-vojsci---413146.html> (9.8.2022.)
- Dnevnik.hr. 2022. *Slovenija uklanja žilet žicu*. <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/slovenija-uklanja-zilet-zicu---733384.html> (26.7.2022.)
- EU u Srbiji. 2015. *EU daje 390.000 evra hitne bespovratne pomoći za ublažavanje migratornih pritisaka u Srbiji*. <https://europa.rs/eu-daje-390-000-evra-hitne-bespovratne-pomoci-za-ublazavanje-migratornih-pritisaka-u-srbiji/> (22.7.2022.)
- EU u Srbiji. 2015. *EU odobrila dodatnih 17 miliona evra podrške Srbiji i Bivšoj Jugoslovenskoj Republici Makedoniji da se izbere sa prilivom izbeglica*. <https://europa.rs/eu-odobrila-dodatnih-17-miliona-evra-podrske-srbiji-i-bivsoj-jugoslovenskoj-republici->

- makedoniji-da-se-izbore-sa-prilivom-izbeglica/ (23.7.2022.)
- Euractiv. 2010. *Elections shake up Hungary's political landscape*. <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/elections-shake-up-hungary-s-political-landscape/> (21.7.2022.)
- European Parliament. 2016. *EU and Turkey statement and action plan*. <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-eu-turkey-statement-action-plan> (17.06.2022.)
- European Parliament. 2017. *Prijedlog rezolucije o stanju u Mađarskoj*. http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-8-2017-0295_HR.html (22.7.2022.)
- Fausser, M. 2006. Transnational Migration - A National Security Risk? Securitization of Migration Policies in Germany, Spain and the United Kingdom, u: Iglicka, K. (ur.): *Immigration policies and security, The Transatlantic Security Challenges and Dilemmas for the European Migration Policy Project*. Warszawa: Center for international relations. str. 1-18.
- Ferreira João Militão, M. 2018. Memory, Trauma and the Securitization of Migration in Contemporary Hungary. *Portuguese Journal of Political Science* (9), str. 45-69.
- Floyd, R. 2010. *Security and the Environment: Securitization Theory and US Environmental Security Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Floyd, R. 2011. Can securitization theory be used in normative analysis? Towards a just securitization theory. *Security Dialogue* (42), 4-5: 427-439.
- Freedom House 2017. Nations in Transit 2017-Hungary. Democracy, 3(3.75), 4-00. Sadržaj dostupan na poveznici: https://www.ecoi.net/local_link/338533/468569_en.html.
- FRONTEX. 2017. *Migratory Routes*. <https://frontex.europa.eu/learn/migratory-routes/western-balkan-route/> (22.6.2022.)
- Herman, L. E. 2016. Re-evaluating the post-communist success story: party elite loyalty, citizen mobilization and the erosion of Hungarian democracy. *European Political Science Review* (8), 2: 251-284.
- HRT. 2019. *Slovenija dovodi vojsku na granicu s Italijom*. <https://vijesti.hrt.hr/529611/slovenija-dovodi-vojsku-na-granicu-s-italijom> (8.8.2022.)
- Huysmans, J. 2000. The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies* (38), 5: 751-777.
- Huysmans, J. 2006. *The politics of insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. London: Routledge.
- Huysmans, J., Squire, V. 2009. Migration and Security, u: Dunn Cavelty, M., Mauer, V. (ur.): *Handbook of Security Studies*. London: Routledge. str. 169-180.
- International Organization for Migration (IOM). 2022. *Flow Monitoring – Arrivals*. <https://migration.iom.int/europe/arrivals> (23.6.2022.)
- International Organization for Migration (IOM). 2023. *Key Migration Terms*. <https://www.iom.int/key-migration-terms> (16.2.2023.)
- Jakešević, R., Tatalović, S. 2016. Securitization (And De-Securitization) Of The European Refugee Crisis: Croatia In The Regional Context. *Teorija in praksa* (53), 5: 1246-1264.

- Jutarnji.hr. 2016. *Na početku su izbjeglice bile prihvaćene otvorenih ruku, a sada se zatvara ruta kojom je prošlo 800.000 ljudi*. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/kako-se-odvijala-migrantska-kriza-na-pocetku-su-izbjeglice-bile-prihvacene-otvorenih-ruku-a-sada-se-zatvara-ruta-kojom-je-proslo-800.000-ljudi/29593/> (30.7.2022.)
- Kantor I. A., Cepoi V. 2018. From Neglect to Crime – The Role of Media in the 2015 European Migration Crisis. A Comparative Study in Three ECE Countries: Romania, Hungary and Slovenia, u: Balica E., Marinescu V. (ur.): *Migration and Crime*. Cham: Palgrave Macmillan. str. 139-166.
- Kiss, E. 2016. „The Hungarians Have Decided: They Do Not Want Illegal Migrants“ Media Representation of the Hungarian Governmental Anti-Immigration Campaign. *Acta Humana*. str. 45-77.
- Ladić, M., Vučko, K. 2016. Slovenia's response to increased arrivals of refugees: We don't want them, but we also don't understand why they don't want to stay, u: Kogovšek Šalomon, N, Bajtv V. (ur.): *Razor-wire: Reflections on migration movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Peace Institute. str. 15-30.
- Léonard, S. 2010. EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices. *European Security* (19), 2: 231-254.
- Malešič, M. 2017. The securitization of migrations in Europe: The case of Slovenia. *Teorija in Praksa* (54), 6: 947-968.
- Migration Policy Institute. 2019. *Using Fear of the "Other," Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity*. <https://www.migrationpolicy.org/article/orban-reshapes-migration-policy-hungary> (25.7.2022.)
- Ministarstvo unutrašnjih poslova RS. 2008. *Zakon o potvrđivanju Konvencije o policijskoj saradnji u jugoistočnoj Evropi*. <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/1eaf3f60-5690-4b15-aab2-f18f2a8d0b25/PCC+SEE+-+Konvencija+o+policijskoj+saradnji+u+jugoisto%C4%8Dnoj+Evropi.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nca6z9a> (23.7.2022.)
- N1info.com. 2016. *Nikolić: Vojska, a ne žica, da spreči migrante*. <http://hr.n1info.com/Regija/a153527/Tomislav-Nikolic-Vojska-a-ne-zica-za-sprjecavanje-migranata.html> (26.7.2022.)
- Pravno informacijski sistem. 2018. *Strategija borbe protiv nezakonitih migracija u Republici Srbiji za period od 2018. do 2020*. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2018/105/1/reg> (2.8.2022.)
- Preugovor. 2018. *Komentari na Predlog strategije suprotstavljanja iregularnim migracijama*. <http://preugovor.org/Amandmani/1498/Komentari-na-Predlog-strategije-suprotstavljanja.shtml> (27.7.2022.)
- Slobodna Dalmacija. 2015. *Mađari javljaju kako su uhitili hrvatske policajce, a Ostojić demantira; Kod Harmice će izbjeglice provesti noć*. <https://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/286558/maari-javljaju-kako-su-uhitili-hrvatske-policajce-a-ostojic-demantira-kod-harmice-izbjeglice-provesti-noc> (15.8.2022.)
- Slobodna Evropa. 2018. *Mađarska usvojila antimigrantski zakon*

- 'Stop Sorošu'. <https://www.slobodnaevropa.org/a/29306959.html> (30.7.2022.)
- Stojić Mitrović, M. (2016) *Azil i neregularne migracije u Srbiji na početku XXI veka: kulturne paradigme*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet. Beograd.
- Szalai, A. 2017. *Securitization as Enacted Melodrama: The Political Spectacle of the Hungarian Anti-Immigration Campaign*. Oslo: *ECPR General Conference 2017*.
- Szalai, A., Göbl, G. 2015. *Securitizing Migration in Contemporary Hungary*. Working paper. Budapest: Centre for EU Enlargement Studies.
- Šantić, D., Bobić M. 2018. Sigurnost EU vs. sigurnosti migranata: Srbija na Balkanskoj migracijskoj ruti. *Forum za sigurnosne studije* (2), 2: 219-246.
- Šelo Šabić, S. 2017. *The Impact of the Refugee Crisis in the Balkans: A Drift Towards Security*. Belgrade: *Journal of Regional Security* (12), 1: 51-74.
- Šelo Šabić, S., Borić, S. 2016. *At the Gate of Europe: A Report on Refugees on the Western Balkan Route*. Zagreb: *Friedrich Ebert Stiftung Publications*.
- Tatalović, S., Malnar, D. 2015. Sigurnosni aspekti izbjegličke krize. *Političke analize*. (6), 23: 23-29.
- Tatalović, S., Malnar, D. 2016. Migracijska i izbjeglička kriza u Europi: Države balkanskog migracijskog pravca između sekuritizacije i humanitarizma. *Međunarodni problemi* (78), 4: 285-308.
- Telegram.hr. 2022. *Slovenski premijer: 'Uklonit ćemo žicu i ograde s granice prema Hrvatskoj, ne služe svrsi'*. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/slovenski-premijer-uklonit-cemo-zicu-i-ograde-s-granice-prema-hrvatskoj-ne-sluze-svrsi/> (15.8.2022.)
- The New York Times. 2015. *Hungary Seals Border With Croatia in Migrant Crackdown*. https://www.nytimes.com/2015/10/17/world/europe/hungary-croatia-refugees-migrants.html?_r=0 (22.7.2022.)
- The Washington Post. 2014. *The 2014 Hungarian parliamentary elections, or how to craft a constitutional majority*. <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/04/14/the-2014-hungarian-parliamentary-elections-or-how-to-craft-a-constitutional-majority/> (21.7.2022.)
- The Washington Post. 2015. *From west to east, Europe tightens borders as refugees scramble*. https://www.washingtonpost.com/world/border-controls-tighten-across-europe-in-bid-to-stem-refugee-flow/2015/09/14/ac05d804-5a62-11e5-8475-781cc9851652_story.html (22.7.2022.)
- Tportal. 2016. *Slovenska vojska pojačava policiju na granici s Hrvatskom*. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/slovenska-vojska-pojacava-policiju-na-granici-s-hrvatskom-20160223> (3.8.2022.)
- Tportal. 2018. *Mađari usvojili zakon poznatiji kao 'Stop Soros', a evo što se njime sve kažnjava*. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/madari-usvojili-zakon-poznatiji-kao-stop-soros-a-evo-sto-se-njime-sve-kaznjava-foto-20180621> (27.7.2022.)
- Večernji.hr. 2015. *Hrvatska više neće primati ekonomske migrante*. <https://www.vecernji.hr/vijesti/>

- hrvatska-vise-nece-primati-
ekonomske-migrante-1038577
(29.7.2022.)
- Večernji.hr. 2016. *Ministar Orepić
potvrdio: Ograda na GP Batina
postavljena je zbog jačeg priljeva
migranata*. [https://www.vecernji.
hr/vijesti/policija-potvrdila-na-
granicnom-prijelazu-batina-
postavlja-se-ograda-1095890](https://www.vecernji.hr/vijesti/policija-potvrdila-na-granicnom-prijelazu-batina-postavlja-se-ograda-1095890)
(4.8.2022.)
- Vezovnik, A. 2017. Securitizing
Migration in Slovenia: A
Discourse Analysis of the
Slovenian Refugee Situation.
*Journal of Immigrant & Refugee
Studies* (16), 1-2: 39-56.
- Vojska Srbije. 2018. *Prestanak
angažovanja Zajedničkih snaga
Vojske Srbije i MUP*. [http://
www.vs.rs/sr_lat/vesti/61CF
E4D9413C11E8AF6A005056
8F5424/prestanak-angazovanja-
zajednickih-snaga-vojske-srbije-i-
mup](http://www.vs.rs/sr_lat/vesti/61CFE4D9413C11E8AF6A0050568F5424/prestanak-angazovanja-zajednickih-snaga-vojske-srbije-i-mup) (27.7.2022.)
- Voxfeminae. 2016. *Slovenija: Novi
zakon o azilu krši prava izbjeglica i
tražitelja*. [azila](https://voxfeminae.net/vijesti/slovenija-novi-zakon-o-azilu-krsi-prava-izbjeglica-i-trazitelja-azila/)[https://voxfeminae.
net/vijesti/slovenija-novi-zakon-
o-azilu-krsi-prava-izbjeglica-i-
trazitelja-azila/](https://voxfeminae.net/vijesti/slovenija-novi-zakon-o-azilu-krsi-prava-izbjeglica-i-trazitelja-azila/) (2.8.2022.)
- Vuletić, V., Filipović, B. 2019.
Politički i medijski (od)govori
na „migrantsku krizu“ u Srbiji.
Forum za sigurnosne studije (3), 3:
116-137.
- Vuori, J. 2017. Constructivism and
securitization studies, u: Cavelti,
M., Balzacq, T. (ur.): *The Routledge
Handbook of Security Studies*.
London: Routledge. str. 64-74.
- Williams, D. P. 2008. *Security
Studies: An Introduction*. London:
Routledge.
- Zorko, M. 2011. Konfliktni potencijal
dobrosusjedskih odnosa: slučaj
Hrvatske i Slovenije. *Političke
perspektive* (1), 2: 43-62.
- Zorko, M. 2018. Hardening
Regional Borders: Changes in
Mobility from South Asia to
the European Union, u: Jones,
R. i Ferdoush, A. (ur.): *Borders
and Mobility in South Asia and
Beyond*, Amsterdam: Amsterdam
University Press. str. 187-207.
- Zupančič, J. 2016. The european
refugee and migrant crisis and
Slovenian response. *European
Journal of Geopolitics* (4), str. 95-
121.

UPUTE AUTORIMA

Forum za sigurnosne studije/Forum for Security Studies (FoSS) je znanstveni časopis kojeg od 2016. godine jednom godišnje objavljuje Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Centar za međunarodne i sigurnosne studije (CeMSS). U *Forumu za sigurnosne studije* objavljuju se znanstveni i stručni radovi, rezultati znanstvenih istraživanja, studije, prikazi i recenzije knjiga u znanstvenom polju političkih znanosti, sa osobitim naglaskom na sigurnosne studije. Međutim, ova godišnja publikacija otvorena je za znanstvene i stručne doprinose iz svih ostalih politoloških poddisciplina, kao i za radove srodnih polja u području društvenih znanosti (posebice sigurnosne i obrambene znanosti).

Svrha *Foruma za sigurnosne studije* je sustavno objavljivanje radova koji se bave teorijskim promišljanjem pojma i sadržaja sigurnosti, sigurnosnim pitanjima na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini, razvojem sigurnosnih politika i sustava, te dinamikom sigurnosnih pojava i procesa u svijetu.

Pri odabiru i objavi radova, Uredništvo poštuje najviše standarde za ovu vrstu publikacija (u pogledu aktualnosti tema i pridržavanja pravila anonimnog neovisnog recenzentskog postupka). Odluku o objavljivanju radova donosi uredništvo.

Tekstovi u časopisu objavljuju se na hrvatskom ili engleskom jeziku.

Radovi trebaju biti pisani na sljedeći način:

font: Times New Roman

veličina slova: 12

prored: 1,5

opseg: članci od 7,000 do 9,000 riječi; prikazi, recenzije i informacije od 800 do 1,200 riječi.

Svaki članak treba sadržavati:

naslov

sažetak rada duljine do 200 riječi

popis pet ključnih riječi koje najpreciznije opisuju temu rada

popis korištene literature složen abecednim redom.

Naslov, sažetak i ključne riječi trebaju biti poslani i na hrvatskom i na engleskom jeziku.

Pravila citiranja i navođenja izvora:

Citiranje i pozivanje na izvore u radu navodi se u skraćenom obliku, primjerice (Collins, 2008: 165) ili (Collins, 2008)

Izvor koji ima dva autora navodi se u sljedećem obliku (Adler i Barnett, 1998)

Izvor koji ima tri ili više autora navodi se u sljedećem obliku (Deutsch et al., 1957), a u popisu literature navode se imena svih autora. Radovi jednog autora objavljeni u istoj godini označavaju se dodavanjem slova pored godine, primjerice (Buzan, 1994a; Buzan, 1994b)

Internetni izvori: u tekstu se navodi skraćeni oblik (European Commission, 2021), a u izvorima iza popisa literature navodi se cjeloviti izvor i datum pristupa stranici:

European Commission. 2021. *Global response to coronavirus*.

https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/safe-covid-19-vaccines-europeans/global-response-coronavirus_en#covax (15.12.2021.)

Popis korištene literature prilaže se na kraju teksta, gdje se abecednim redom navode cjelovite reference, primjerice:

AUTORSKA KNJIGA:

Prezime, Ime. Godina objavljivanja. *Naslov*. Mjesto izdanja: Izdavač.

Hough, Peter. 2004. *Understanding Global Security*. London and New York: Routledge.

UREDNIČKA KNJIGA:

Prezime, Ime (ur.) Godina objavljivanja. *Naslov*.

Mjesto izdanja: Izdavač.

Balzacq, Thierry (ed.) 2011. *Securitization Theory – How Security Problems Emerge and Dissolve*. London and New York: Routledge.

POGLAVLJE U KNJIZI/ZBORNIKU:

Prezime, Ime. Godina objavljivanja. Naslov poglavlja, u:

Prezime urednika, Inicijal imena urednika (ur.): *Naslov*.

Mjesto izdanja: Izdavač. str. 35-55.

Emmers, Ralf. 2010. Sekuritizacija, u: Collins, A. (ur.):

Suvremene sigurnosne studije. Zagreb: Centar za međunarodne i sigurnosne studije FPZG i Politička kultura. str. 133-150.

ČLANAK U ČASOPISU:

Prezime, Ime. Godina objavljivanja. Naslov.

Naziv časopisa (godišće), broj: stranice.

Adamson, Fiona B. 2006. Crossing Borders: International Migration and National Security. *International Security* (31), 1: 165-199.

Popis korištenih internetskih izvora navodi se abecednim redom iza popisa literature, primjerice:

186

Vlada Republike Hrvatske. 2019. *Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/2019/138%20sjednica%20VRH/138%20-%203.pdf> (5.7.2021.)

